



Stockholms
universitet

Brottsskadeersättning ur brottsofferperspektiv

En komparativ studie av Danmark och Sverige

Lise-Lotte Rytterbro, Anita Rönneling & Henrik Tham

Rapport 2009:4

Kriminologiska institutionen

Stockholms universitet

106 91 Stockholm

www.criminology.su.se

Brottsskadeersättning ur brottsofferperspektiv

En komparativ studie av Danmark och Sverige

Lise-Lotte Rytterbro, Anita Rönneling & Henrik Tham

Kriminologiska institutionen
Stockholms universitet

Rapport 2009:4
Kriminologiska institutionens rapportserie

ISSN 1400-853X

Förord

Arbetet på projektet *Brottsskadeersättning ur brottsofferperspektiv* har bedrivits gemensamt av författarna, men med Anita Rönneling och Lise-Lotte Rytterbro som huvudansvariga för Danmark respektive Sverige och med Henrik Tham som projektledare. Rönneling lämnade projektet efter ett och ett halvt år för en tjänst i Köpenhamn men har varit delaktig igen i samband med rapportskrivandet.

Flera personer har på olika sätt hjälpt till i undersökningen, och dem vill vi tacka. För Danmark är det tidigare kanslichefen Rasmus Blaabjerg och nuvarande kanslichef Ditte Marie Nørgård vid Erstatningsnævnet, professor Bo Edler von Eyben, Københavns universitet, och professor Jørn Vestergaard, Københavns universitet. I Sverige är det brottsskadechef Per Rubing och informationschef Gudrun Norborg vid Brottsoffermyndigheten, fil. dr Jonas Ring samt Adrian Rytterbro och Leo Rytterbro. Vi vill också tacka personal vid Erstatningsnævnet och Brottsoffermyndigheten som på olika sätt hjälpt till med att ta fram akter.

Ett särskilt tack går naturligtvis till alla dem som i egenskap av att ha varit utsatta för personbrott ställt upp för intervjuer och förmedlat sina upplevelser av brottsskadeersättning.

Projektet har erhållit medel för en pilotundersökning från Justitsministeriet i Danmark, och vi vill här också tacka forskningschef Britta Kyvsgaard. Projektets huvudfinansiering har skett genom ett generöst anslag från Brottsoffermyndigheten, vilket bland annat möjliggjort att Sverige kunde jämföras med ett annat land. Vi hoppas att rapporten ska visa att det var värt pengarna.

Stockholm och København i november 2009

Lise-Lotte Rytterbro

Anita Rönneling

Henrik Tham

Innehåll

Förord	
Kapitel 1. Inledning	1
Kapitel 2. Tidigare forskning	7
Kapitel 3. Regelverk och ersättningar	23
Kapitel 4. Jämförelser av sökande	39
Kapitel 5. Illustrationer av olika fall	55
Kapitel 6. Brottsoffrens syn på brottsskadeersättning	67
Kapitel 7. Kränkning och brottsoffrets utveckling	97
Kapitel 8. Hjälper statlig ersättning brottsoffren?	107
Litteratur	113
Bilaga 1. Aktstudien	119
Bilaga 2. Kodningsformulär för aktstudien	123
Bilaga 3. Besöksintervjuerna	134
Bilaga 4. Telefonintervjuerna	138
Bilaga 5. Frågeguide till telefonintervjuerna	140

Kapitel 1. Inledning

Forskningsfrågan

Förenta Nationerna antog 1985 *Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, den så kallade brottsofferdeklarationen. Denna behandlar brottsoffers grundläggande rättigheter, rätten till ersättning från gärningsmannen, rätten till ersättning från staten, rätten till materiell, medicinsk, psykisk och social hjälp samt rätten att få tillgång till den egna processen, det vill säga information under processens gång. FN-deklarationen betonar också att uppmärksamhet skall ges till brottsoffer med speciella behov (Förenta Nationerna 1985).

Brottsoffer har sedan 1970-talet också blivit ett angeläget forskningsområde som expanderat starkt (Åkerström 1996). Hur rätten till ersättning från staten för skada av brott fungerar bör här ingå som en viktig forskningsfråga, både teoretiskt och praktisk. Området är dock tämligen outforskat. Undersökningar om ekonomisk kompensation till brottsoffer har därför efterfrågats av flera internationellt erkända viktimologer som Ezzat Fattah (2002) och Joanna Shapland (1990) och även i svenska statliga utredningar som *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40). Från svenskt håll har också komparativa studier av synen på brottsofferersättning, i synnerhet kränkning, efterlysts (Brottsoffermyndigheten, odaterat; Wergens 2002).

I flertalet europeiska länder betalar staten ut pengar till brottsoffer för sveda och värk och för dem vars personliga integritet allvarligt kränkts genom brottet (Mikaelsson & Wergens 2001). Internationell forskning pekar samtidigt på att kompensation inte nödvändigtvis förbättrat brottsoffrets situation (Killias 1990, Villmow 1991a). En större undersökning från USA har visat att de som sökt ersättning ofta till och med var mer missnöjda än de som inte sökt (Elias 1986) – något som förstås inte behöver ha med ansökningsprocessen eller ersättningen att göra. Paul Rock skriver för övrigt om tillkomsten av den engelska lagen om brottsskadeersättning att inga brottsoffer tillfrågats om vad de verkligen önskade (Rock 2004: 266).

Skälen till att ersättningen inte alltid fungerar som tänkt kan vara flera. Då ansökningar om ersättningar från dem som utsatts för brott görs till myndigheter sker med nödvändighet ett förrättsligande av mänskliga känslor och lidanden. Unika händelser transformeras till juridikens

normer och termer. I den juridiska processen värderas lidanden, kränkningar och psykiska skador i ekonomiska termer – något som kanske inte alltid är det stöd brottoffret främst behöver.

Individer hanterar också sin utsatthet för brott olika och behöver olika typer av hjälp från myndigheter och andra organisationer. Brottsoffren omfattar en heterogen grupp människor, som i det offentliga samtalet dock ofta talas om som en homogen grupp som kännetecknas av liknande reaktioner på det brott de utsatts för (Best 1998: 103 ff; Lindgren 2004: 73). I en svensk undersökning av brottsoffers behov anges tre omständigheter som kan tänkas vara betydelsefulla för människors förmåga att hantera den kris som ett brott kan ge upphov till: ”individens kön, förekomsten av anhöriga och nära vänner och sociala resurser av annat slag” (Dahlbäck 1988: 25).

Ett skäl till missnöje med statlig ersättning från brottsoffers sida kan ha att göra med förväntningar på kompensationen. I en jämförande studie av marginalisering i Europa varierade kritiken mot det offentliga insatser tydligt mellan olika länder. I Sverige till skillnad från till exempel i Spanien framkom kritik mot socialtjänsten för utebliven hjälp på grund av de förväntningar som fanns i en högt utvecklad välfärdsstat (Rönnelid 2004). Utbyggd ersättning till brottsoffer kan skapa förväntningar på mer och bättre kompensation.

Förväntningar på hur mycket ersättning brottsoffret kan få och för vilken typ av skada kan alltså tänkas variera med samhälle och också med grupptillhörighet och individuella egenskaper. Här speglar rimligen brottsofferdiskurser¹ in vilka varierar i tid och rum. Enskilda personer gör sina erfarenheter av att utsättas för brott begripliga bland annat genom mediernas sätt att skriva om brottsoffer (Nilsson 2003). En särskilt intressant fråga är därför om förväntningarna påverkas av den framträdande ställning brottsoffret har i kriminalpolitiken i Sverige – ett land som på olika sätt tagit ledningen i denna fråga. Om politiken och diskursen spelar roll för tillfredsställelsen med kompensation, bör detta visa sig i jämförelse med andra länder. Internationell forskning har också visat att brottsoffers attityd till ekonomisk kompensation varierar mellan länder (Shapland 1990).

Mot bakgrund av detta ska här genomföras en studie av statlig ersättning till offer för brott.

¹ Diskurs används här i en allmän betydelse för att beteckna det som så att säga gäller i det offentliga samtalet för perspektiv, beskrivningar, frågeställningar och lösningar och där föreställningar begränsar det som tas upp.

Projektet begränsas till ersättning för skada av våld eller hot. Begränsningen till personbrott² görs mot bakgrund av att statlig ersättning till offer för brott internationellt oftast begränsas till denna typ av brott. Projektet har en komparativ ansats, där situationen i Sverige ska jämföras med den i Danmark. På så sätt ska förhoppningsvis både inriktningen och effekten av den statliga kompensationen till brottsoffer i Sverige framträda tydligare.

Studiens syfte är såväl teoretiskt som praktiskt. Det teoretiska motivet för studien är att försöka förstå vad som bestämmer brottsoffrens förväntningar på och tillfredsställelse med kompensation och därmed även den kontext i vilken brottsoffrets erfarenheter av brottsskadeersättning skapas och äger rum. Det praktiska motivet är – utan att studien ska ses som en utvärdering av statlig brottsskadekompensation – att den erhållna kunskapen ska kunna användas för att förbättra situationen för människor som utsatts för personbrott.

Projektet har följande närmare frågeställningar:

- Vilka söker ersättning för vad och vilka får respektive får inte ersättning?
- Vilken symbolisk och praktisk betydelse har statlig kompensation för dem som söker ersättning?
- Vilka förklaringar kan ges till skillnader i statlig brottsskadeersättning i Sverige och Danmark och reflekteras skillnader i brottsoffrens tillfredsställelse med kompensationen?
- Vilka erfarenheter har de brottsoffer som söker statlig ersättning av ansökningsproceduren, av informationen om ersättning och av bemötandet hos olika instanser i samband med frågan om kompensation? Frågan undersöks särskilt för Sverige.

Projektet kommer att baseras på olika datakällor och genomföras med olika metoder. Några delstudier baseras på representativa urval av ansökningar om brottsskadeersättning, där ansökningarna kommer att analyseras både kvantitativt och kvalitativt. Den kvantitativa bild som framkommer ska i möjligast mån jämföras med andra uppgifter om brottsofferpopulationen.

² Med personbrott avses här brott mot Brottsbalken kapitel 3 (brott mot liv och hälsa), kapitel 4 (brott mot frihet och frid), kapitel 6 (sexuallbrott), kapitel 8:5,6 (rån) och kapitel 17:1 (våld mot tjänsteman) samt motsvarande brott mot danska Straffeloven. I kodningsformuläret i bilaga 2 anges de exakta paragraferna som ingått.

En pilotundersökning av ansökningarna pekade på betydelsen av att gå utöver detta material. Längre ostrukturerade intervjuer med ett urval av dem som ansökt om kompensation utgör därför en viktig del av studien, särskilt i förhållande till frågan om ersättningens symboliska och praktiska betydelse. Slutligen ägnas ett särskilt avsnitt åt kränkning för att försöka blottlägga skillnader i brottsofferdiskursen i Danmark och Sverige.

En komparativ ansats

Projektet har alltså en komparativ ansats då Sverige och Danmark jämförs med varandra. Valet av komparativ ansats har följt ”den mest lika-ansatsen”. Genom att genomföra studien i två relativt lika länder blir det lättare att isolera de faktorer som kan bidra till skillnader i det fenomen som studeras, i detta fall statlig brottsskadeersättning.

Både Sverige och Danmark är välfärdsstater med ett allmänt gott skydd av medborgare som hamnar i svåra situationer. Båda länderna uppvisar en relativt hög grad av likhet när det gäller utsatthet för hot och våld (Balvig & Kyvsgaard 2006, Statistiska Centralbyrån³). Statlig kompensation till brottsoffer finns i både Danmark och Sverige, och ländernas regelverk uppvisar också en ganska hög grad av likhet. I Danmark har ordningen funnits sedan 1976 och i Sverige har rätten till statlig kompensation funnits sedan 1978 (Mikaelsson & Wergens 2001).

Samtidigt förfaller det finnas relativt stora skillnader mellan Sverige och Danmark när det gäller praktiskt och socialt stöd till offer för brott. Sverige har på olika sätt tagit ledningen i brottsofferfrågan. Den internationella brottsofferdagens tillkom på initiativ av Sverige, och landets justitieminister har i början av 00-talet i förordet till en bok om brottsoffret riktad till en internationell publik uttalat: ”... Sweden is at the forefront of the development of crime victim support” (Bodström 2005). Den myndighet i Sverige som är ansvarig för brottsskadeersättning, Brottsoffermyndigheten, har ett mycket vidare uppdrag än sin danska motsvarighet, Erstatningsnævnet, vars uppgifter är begränsade till just brottsskadeersättning. Brottsoffermyndigheten ska bland annat ”främja brottsoffrets rättigheter, intressen och behov”, ”verka för ökad kunskap om brottsofferfrågor i rättsväsendet och andra berörda samhällssektorer”, och ”medverka i internationellt samarbete på brottsofferområdet” (Regleringsbeslut 2007;

³ Hämtad från www.scb.se, 2006-03-05, Statistikdatabasen, Levnadsförhållanden, Levnadsnivåindikatorer i ULF i riket efter kön, ålder och indikator. Tvåårsgenomsnitt 1980-1981-2002-2003

www.brottsoffermyndigheten.se). Myndigheten finansierar också genom Brottsofferfonden forskning och projekt, bland annat sådana som drivs av brottsofferjourer. Fonden betalas med 500 kr från var och en som döms för ett brott där fängelse ingår i straffskalan. I Sverige finns också sedan 1986 Brottsofferjourernas Riksförbund med på 00-talet mer än hundra brottsofferjourer.

Först 1997 tog man i Danmark initiativ till att etablera offerjourer, som till både form och innehåll var inspirerade av svenska erfarenheter (Clausen 2004). Litteratur i viktologi eller handböcker om offrens rätt till hjälp är påtagligt begränsad i Danmark (Snare 1997), medan litteraturen är omfattande i Sverige (Wergens 2002). På Brottsoffermyndighetens hemsida är informationen om statlig ersättning tillgänglig på åtta språk, medan hemsidan för Erstatningsnævnet endast tillhandahåller informationen på danska och engelska. Det förefaller även som om brottsofferdiskursen som den kommer till uttryck i sökningar i pressarkiv skiljer sig mellan de två länderna. ”Brottsoffer” (och motsvarande term på danska) ger också vid sökning i Google få träffar i Danmark jämfört med Sverige.

En ytterligare skillnad mellan länderna, slutligen, gäller ansökningarna om brottsofferkompensation. Antalet ansökningar är, i förhållande till folkmängden, dubbelt så många i Sverige som i Danmark, och de har även ökat markant i Sverige sedan sekelskiftet medan de legat på en stabil nivå i Danmark.

Studiens uppläggning

Kapitel 2 ägnas den relativt begränsade internationella forskningen om offentlig ekonomisk ersättning till brottsoffer. Kapitel 3 beskriver regelverket och ersättningarnas storlek och utveckling i de två länderna. Kapitel 4 innehåller en statistisk jämförelse mellan de två länderna av sociodemografiska uppgifter om de sökande, omständigheter runt brottet, sökandes yrkanden och myndigheternas beslut baserat på uppgifter i ansökningarna. Här ingår även beskrivningar av dem som utsatts för våld och hot i offentlig statistik och levnadsnivåundersökningar. Också kapitel 5 bygger på ansökningarna, men utgör en kvalitativ analys av tillgängliga uppgifter, bland annat med syfte att visa variationen av de brott, både vad gäller typ och svårhetsgrad, som ligger bakom ansökningarna.

I kapitel 6 redovisas och analyseras resultatet av två intervjuundersökningar, som bygger på personliga besök respektive telefonsamtal. Personliga intervjuer har genomförts med ett 30-tal personer totalt i de båda länderna, vilka valts från dem som ansökt om brottsskadeersättning. Detta material ger, till skillnad från ansökningarna, resultat som belyser tillfredsställelsen med statlig ersättningen för skada av brott. I telefonintervjuerna följs resultaten från de tidigare analyserna upp genom strukturerade frågor till dem som sökt brottsskadeersättning. Denna studie avser endast Sverige.

Kapitel 7 ägnas åt ett centralt begrepp i brottsofferfrågan – kränkning. Olika indikatorer på kränkning analyseras. Här ingår även en mindre mediaanalys. Pressen i Sverige och Danmark undersöks både kvantitativt och kvalitativt vad gäller förekomst av artiklar om brottsoffer och angränsande begrepp. Kapitel 8, slutligen, innehåller analys och slutsatser med syfte att besvara de frågor som ställdes inledningsvis om brottsskadeersättning ur brottsoffrens perspektiv. Här kommer även ett antal konkreta förslag till förbättring av statlig brottsskadeersättning att ges.

Kapitel 2. Tidigare forskning

Inledning

En genomgång av tidigare forskning om betydelsen av statlig brottsskadeersättning för personer utsatta för brott kan bli mycket omfattande. Frågan inrymmer bland annat regelverket för ersättning, brottsoffers psykologiska behov och hela området *restorative justice* eller reparativ rättvisa.

Regelverket har stor betydelse då jämförelser görs mellan brottsskadeersättningens funktion i olika länder. Här kommer frågan in om ländernas socialförsäkringssystem och andra typer av statlig ersättning samt även omfattningen av privata försäkringar som kan vara aktuell för brottsoffer. Ett exempel på skillnader rör hur ersättning till dem som utsätts för brott i arbetet regleras.

Brottsoffrens behov är rimligen centrala för varje försök att minska de negativa effekterna av att ha varit utsatt för brott. Dessa behov kan vara av olika art – praktiska, ekonomiska, psykologiska och medicinska – och kan variera med tiden efter utsattheten. Här finns forskning om brottsoffrens upplevelser av brottet, om tolkningar av det som inträffat och om bestående minnen och men. I Sverige genomfördes 1987 en postenkät till personer som anmält vålds- eller egendomsbrott till polisen. I kategorin som utsatts för grovt våld angav över hälften psykiska besvär och en tredjedel ekonomiska påfrestningar som resultat av brottet. Av samtliga utsatta för våld var det inte fler än två procent som kände till Brottskadenämndens existens och i vilka ärenden man kunde vända sig till myndigheten (Dahlbäck 1988).

Forskningen om brottsoffrens behov gränsar även tydligt till den om reparativ rättvisa, där det praktiska syftet är att i vidaste mening hitta metoder som hjälper brottsoffret att lägga brottet bakom sig. *Restorative justice* kommer också ofta upp vid datasökningar av forskning om kompensation till brottsoffer.

Dessa forskningsområden kommer dock inte att täckas här. Genomgången i detta projekt begränsas till forskning som direkt tar sikte på brottsoffer som sökt statlig ersättning för

brottsskador. Forskningen är då huvudsakligen av sociologisk, kriminologisk eller viktinologisk karaktär. Den rör främst vilka som ansöker om ersättning och erfarenheterna av att söka och få eller inte få ekonomisk kompensation. Denna forskning har ofta en kritisk udd riktad mot den statliga brottsskadeersättningen. Kritiken rör särskilt de krav som ställs upp för att ett brottsoffer ska kunna få ersättning. I England, till exempel, exkluderas de kvinnor från ersättning som fortsätter att leva tillsammans med en man som misshandlat dem (Mikaelsson & Wergens 2001). Fattah (2002) har i en presentation på den nordiska konferensen Våldets offer – Vårt ansvar! arrangerad av den svenska Brottsoffermyndigheten uttryckt kritiken på följande sätt:

“Furthermore by limiting the compensation to victims of violence, the state formally sanctions the normative distinctions between victims. Further discrimination is made among ‘victim of violence’. Compensation is allowed for certain categories of victims but not to others. Certain groups of victims of violence are considered superior victims and are given preferential treatment while other victims are made to almost beg for whatever compensation they may be entitled to. Compensation for the victim’s emotional pain and suffering, where provided, is, as a rule, strictly limited to sexual victimization, as if other forms of victimization, violent or otherwise, do not cause a psychological trauma or stress disorders” (Fattah 2002: 12 f.).

Kritiken kan sammanfattas som att ersättningarna begränsas till dem som Nils Christie (1986) benämnt ”det idealiska offret”. Omvänt gäller ersättningarna ofta inte för dem som Staffan Litzén (1993) beskrivit som marginaliserade brottsoffer som fångar, hemlösa och prostituerade. Denna kritik från forskningen förefaller dock mindre relevant för Danmark och Sverige som har mer generösa regler för vilka som kan få ersättning. Chefen för den tidigare Brottskadenämnden i Sverige, Tarras Holmberg, har i en intervju uttryckt (Litzén 1993):

”Ersättningen kan jämkas om brottsoffer varit medskyldig till skadans uppkomst genom ett provokativt eller klandervärt beteende. Det är sällan detta sker, det räcker inte med att vara alkoholpåverkad utan man måste också ha handlat klandervärt (...). Vi är inte lika stränga som försäkringsbolagen. Många av dem som söker ersättning av oss är socialt missanpassade och vi accepterar att folk lever i destruktiva relationer och lägger inte mer tyngd på bördan”.

Forskningsgenomgången här omfattar främst vilka personer som söker ersättning och hur brottsoffer betraktar ersättning från staten.⁴ Översikten har avgränsats till forskning som

⁴ Brottsofferersättning i de studier som här kommer att återges syftar vanligtvis på ersättning från staten, men begreppet kompensation kan också betyda skadestånd från gärningsmannen aktiverad i en domstol (i Storbritannien *compensation order*). Vanligtvis anspelar dock begreppet kompensation på ersättning från staten, medan begreppet *restitution* avser att gärningsmannen skall ersätta offret. För närmare redogörelse av innehållet i begreppet kompensation i olika länder, se Killias 1990: 251, Villmow 1991b: 67 och Shapland et al. 1985: 118.

publicerats från 1980-talet och framåt. Språkbegränsningar har inneburit att sökningarna gällt främst arbeten som publicerats på nordiska språk och engelska.

Sökningar har gjorts i biblioteksdatan Libris samt i artikeldatabasen *Criminal Justice Abstracts*. Dessutom har litteratursökningar i samtliga bok- och artikeldatabaser vid Stockholms universitets bibliotek genomförts och även sökningar i Google. Vid sökningar användes olika kombinationer och grammatiska böjningar av orden ”victim”, ”compensation” och ”crime”. Två aktuella arbeten av handbokskaraktär har också gått igenom: *Victims and Victimology. Research, Policy and Practice* av Jo Goodey (2005) och *Handbook of Victims and Victimology* med Sandra Walklate som redaktör (2007).

Sökningarna kompletterades med att de som forskat på området och vars alster mest citerats, konsulterades: professor Joanna Shapland, University of Sheffield, Storbritannien, som också är redaktör för tidskriften *International Review of Victimology*, professor Robert Elias, University of San Francisco, USA, och professor Bernhard Villmow, Universität Hamburg, Tyskland. Dessa kontakter gav dock ingen ytterligare information om forskning på området.

Sammantaget blev resultatet av forskningsgenomgången magert. Det gäller även för den nordiska forskningen, som bör vara mest relevant för projektet. För resultaten från den utomnordiska forskningen gäller, som påpekats, att den inte alltid är jämförbar med situationen i Danmark och Sverige, då regelsystem och kompensationsformer skilt sig för mycket. För att i möjligast mån kunna kontrollera om skillnader i forskningsresultat kan förklaras av olikheter i regelsystemen har Julia Mikaelssons och Anna Wergens översikt av 15 EU-länders kompensationsssystem från 2001, *Repairing the Irreparable. State Compensation to Crime Victims in the European Union*⁵ konsulterats.

Resultaten av den forskning som hittats ska presenteras efter vilka brottsoffer som söker ersättning, vilken erfarenheter de har av informationen om och av att söka

⁵ Det hade varit önskvärt, men dock inte möjligt, att inom denna rapport relatera och inkludera de aktuella ländernas sjuk-, social- och privatförsäkringssystem eftersom det har ganska stor betydelse för statlig ersättning till brottsoffer. Som Mikaelsson och Wergens skriver i sin översikt: “(T)he way in which Member states have organised their social safety nets influences the schemes for state compensation to crime victims. Crime victims are compensated under other provisions than the state compensation schemes (social security, social service, health care, invalidity schemes, unemployment etc.) and Member states have chosen differing solutions in this respect (...) What is covered by state compensation in one Member state may thus be covered by public insurance in another” (Mikaelsson & Wergens 2001: 249). I till exempel USA är den största posten som utbetalas medicinsk ersättning, vilket har med landets sjukersättningssystem att göra (op. cit.).

brottsskadeersättning samt vilken betydelse kompensationen haft för dem. Framför allt fyra undersökningar från lika många länder har bedömts som direkt relevanta för projektet. Studierna är gjorda av Robert Elias i USA, Bernhard Villmow i Tyskland, Joanna Shapland med flera i Storbritannien samt Micheline Baril med flera i Kanada.

Elias, USA

Elias (1983) undersökte personer som polisanmält att de utsatts för våld eller rån 1976-77, varav en del sökt och andra inte sökt brottsskadeersättning. Studien jämförde två kompensationsprogram där det ena, i New York, var behovsprövat, och det andra, i New Jersey, hade en ersättningsordning baserad på rättigheter. Studien utfördes främst som intervjuer med brottsoffren men även med representanter för myndigheterna.

Syftet med studien var främst att undersöka om brottsoffrens vilja att samarbeta med polis och övriga rättssystemet hade något samband med brottsoffrens sociala och ekonomiska bakgrund och konsekvenser av brottet, men framförallt om de blev mer samarbetsvilliga med polis och andra myndigheter genom möjligheten att söka statlig ekonomisk ersättning. Man ville också undersöka frekvens och grad av sekundär viktimisering, det vill säga om brottsoffren kränkts igen efter behandlingen av brottet, till exempel i deras möte med rättsväsendet, samt belysa deras syn på ersättning från kompensationsprogrammen i största allmänhet (Elias 1984:110).

Villmow, Tyskland

Villmow undersökte vilka som åren 1981-1989 sökt brottsskadeersättning i Hamburg, gästarbetare undantagna.⁶ De som ingick i studien var i huvudsak offer för misshandel av inte ringa slag. Undersökningen utfördes genom intervjuer och i likhet med Elias studie gjordes också intervjuer med dem som administrerade programmen. Syftet var att studera situationen för brottsoffren, vad det var som gjorde att man sökte kompensation, erfarenheten av att söka och resultatet av kompensationsansökningen. En viktig fråga för forskarna att få svar på var varför vissa personer inte fick ersättning, och man utgick då från att det kunde vara så att

⁶ Eftersom också Tyskland är en federation är inte den statliga kompensationen till brottsoffer nationell på samma sätt som i Danmark och Sverige, varför forskare där valt att undersöka ett särskilt område. I Tyskland regleras också brottsskadeersättningen av sociallagarna, administreras av personal som sysslar med även andra *social welfare allowances* och var från början en del av administrationen för krigspensioner (Mikaelsson & Wergens 2001: 186f.; Villmow 1991b: 69).

myndigheten styrdes av en stereotyp bild av vilka brottsoffer som var värda att få ersättning. Särskilt den grupp brottsoffer som i Tyskland får avslag därför att de på olika sätt medverkat till att ha drabbats av brottet var av intresse för forskarna (Villmow 1991a: 179).⁷

Shapland, Storbritannien

I den brittiska longitudinella studien av Johanna Shapland et al. (1985) och som inkluderade invandrare (non-whites) studerades vuxna brottsoffer från Coventry och Northampton som utsatts för våld och rån samt kvinnor utsatta för våldtäkt med mera 1979-82. Syftet var att följa brottsoffren genom rättskedjan för att få kunskap om hur de upplevde rättsystemet. Detta inkluderade om de hade erfarenhet av rättegång och hur de uppfattade den samt deras syn på ekonomisk kompensation (även de som inte sökt sådan). Samma brottsoffer intervjuades flera gånger under olika stadier i rättskedjan. Även poliser och andra personalgrupper inom rättsväsendet intervjuades, inbegripit personal inom det brittiska kompensationsprogrammet (Shapland et al. 1985:121).

Baril, Kanada

I Kanada undersökte Baril et al. (1984) drygt tusen ärenden om brottsskadeersättning i provinsen Quebec 1979/80. Drygt 40 brottsoffer som ansökt intervjuades också om sin erfarenhet av att ha viktimerats, vilka behov de hade och hur nöjda de var med kompensationsprogrammet. Syftet med undersökningen var att utvärdera hur det då knappt tio år gamla programmet för brottsskadeersättning fungerade för att ge kunskap till myndigheten om, och i så fall hur, ordningen kunde förbättras för brottsoffer.

⁷ I Tyskland kan man inte, som i Sverige och Danmark, få ersättning för sveda och värk eller kränkning, utan för att få ersättning måste brottet, i praktiken, ofta ha inneburit våld av relativt allvarligt slag och ett uppsåt att fysiskt skada en person som lett till materiella förluster, utlägg och/eller allvarliga eller långvariga fysiska eller psykiska skador för offret. Brottet måste vara polisanmält men brott inom familjen och sexualbrott kan undantas från kravet på polisanmälan. Man bedömer varje unikt fall för sig, det vill säga inte efter tariff som i Storbritannien. Det finns inte heller någon tidsbegränsning för när ansökan skall ha kommit in efter brottshändelsen. Ersättning kan betalas ut även om offret inte fört skadeståndstalan i rätten och man behöver inte heller vänta tills en eventuell rättegång är avslutad och dom vunnit laga kraft. Har offret fått ersättning från gärningsman, socialtjänst/försäkringssystemet eller privat försäkringsbolag dras detta av från beloppet. Liksom i Sverige och Danmark saknar det betydelse för ersättningsrätt om en kvinna som misshandlats av sin man fortsätter att leva tillsammans med denne (Mikaelsson & Wergens 2001).

Vilka söker ersättning?

Resultaten av Elias studie var att de som sökte statlig brottsofferkompensation var påtagligt lika dem som inte sökte. Beskrivningen av de båda grupperna tillsammans blir därför också en beskrivning av den socioekonomiska sammansättningen av den grupp som sökte ersättning: Två tredjedelar män, 40 procent mellan 15 och 30 år, nära hälften arbetslösa och nästan lika många som uppbar socialbidrag. Endast en tredjedel hade heltidsarbete, sju av tio hade inte avslutat *high school* och drygt hälften tillhörde etniska minoriteter (Elias 1983: 69f.).

Studien visade vidare att knappt 30 procent av dem som *inte* sökt ersättning hade någon form av relation med gärningsmannen mot bara fem procent av dem som sökte. Elias menar att de icke sökande diskvalificerat sig själva från början, eftersom det i informationen från de aktuella kompensationsprogrammen angetts att man kan neka sökande ersättning om en relation finns eller har funnits mellan parterna (Elias 1983: 88f.;1984). Detta var den tydligaste skillnaden mellan sökande och icke sökande.

I Villmows studie var tre fjärdedelar av dem som ansökt män och en tredjedel under 30 år. För en tredjedel saknades uppgift om sysselsättning, men för dem där det framgick hade 40 procent lågstatusyrken. De våldsoffer som sökt ersättning tycktes i huvudsak inte skilja sig sociodemografiskt från dem som inte sökt. En skillnad fanns dock vad gällde förhållandet till gärningsmannen. De sökande var bekanta med gärningsmannen i endast en femtedel av fallen mot nära två femtedelar bland dem som inte sökte (Villmow & Plemper 1989: 91-105; Villmow 1991b: 74f.).

I studien av Shapland et al. var tre fjärdedelar män, en tredjedel mellan 18 och 22 år och en tiondedel hade invandrarbakgrund. I sex fall av tio var gärningsmannen helt okänd för offret. Beskrivningen gäller alla som ingick i undersökningen oavsett om de sökt ersättning eller inte. Några större skillnader mellan dessa två delgrupper kunde dock inte ses, varför beskrivningen av hela gruppen också kan anses gälla gruppen som sökt ersättning. Inte heller brottstyp eller brottslighetens svårhetsgrad skilde mellan dem som sökt och inte sökt. Det var enligt Shapland (1986: 226) "... no evidence that any more of this minority were eligible for compensation than those who did not know about the possibilities".

I den kanadensiska studien av Baril et al. (1984: 25-46) var sex av tio män, en fjärdedel i åldrarna 18 till 25 år och fyra av tio arbetslösa eller utanför arbetsmarknaden. I drygt 60 procent av fallen var gärningsmannen helt okänd för brottsoffret. I endast tre procent av fallen utgjordes gärningsmannen av en familjemedlem, vilket är en anmärkningsvärd låg siffra i relation till andra studier. Den mycket låga andelen förvånar författarna. Deras förklaring är att dels denna typ av våld hålls inom familjen, dels att det inte var känt att kompensationsprogrammet kunde ge ersättning för skador vid dessa brott. Om de sökande i jämförelser med andra brottsoffer säger Baril et al. att de i sociodemografiskt hänseende föreföll vara representativa för våldsbrottsoffer i allmänhet – majoriteten var unga, män, ensamstående och hade låg inkomst (op. cit. s. 46).

Sammanfattning

Sammanfattningsvis pekar de fyra studierna på att de som söker statlig ersättning för våldsbrott i huvudsak inte skiljer sig i sociodemografiskt hänseende från andra som utsatts för våldsbrott. Arbetslösa, lågutbildade och låginkomsttagare förefaller vara överrepresenterade bland de sökande, grupper vilka oftare än andra också utsatts för våld. Den viktigaste skillnaden tyckts röra förhållandet till gärningsmannen, vilket kunde förklaras av att familjevåld hölls inom familjen eller av ersättningsprogrammets regler eller okunnighet om vilka regler som gällde. Också våldets svårhetsgrad kan ha skiljt grupperna så att de med allvarligare skador oftare sökte (se Villmow 1991a:182 för diskussion).

Information

Information om att möjligheter till statlig ersättning finns för dem som utsatts för brott tycks enligt tidigare undersökningar vara ett viktigt skäl till om brottsoffret söker kompensation eller inte. Av dem som deltog i den sista intervjuomgången i den brittiska studien kände bara fyra av tio till att statlig brottsofferkompensation fanns att tillgå. Den viktigaste faktorn för att ansöka om kompensation var därför att offren hade information om att ersättningsprogrammet fanns. Det tycks gälla vetskap om både statlig ersättning och skadestånd från gärningsmannen under domstolsförhandlingen (Shapland et al. 1985: 226f.; Shapland 1990: 287). Många brottsoffer hade nämligen velat ha bättre information också om hur skadeståndstalan skulle föras i rätten, en aspekt som ingick i denna studie.

Polisen i New York var enligt lag skyldig att informera brottsoffer om att ersättning fanns även om detta inte alltid gjordes i praktiken (Elias 1983: 166). Elias studie visade dock att hälften av dem som inte hade sökt visste om att statlig kompensation fanns. Av de sökande var nästan hälften missnöjda med informationen från ersättningsprogrammet om hur deras ärende forskred (op. cit. s. 294, tabell D.17).

Den tyska studien visar likande resultat. Även där kände nära hälften av dem som inte sökt till att möjligheter till statlig kompensation fanns. För dem som ansökte var det oftast medicinsk personal eller motsvarande som skötte ansökan eller informerade om att man kunde ansöka. Endast var tionde brottsoffer initierade själv sin ansökan om ersättning (Villmow 1991a:184).

Författarna till den kanadensiska rapporten skriver om informationen att programmet var relativt okänt. Information kom ibland i samband med brottet från en polis, advokat eller sjukhusanställd. Även om polisen uppmuntrades att ge information till brottsoffer, så tycktes det i praktiken beror på den enskilde polisen om information gavs (Baril et al. 1984: 15).

I de nordamerikanska programmen var massmedia (radio/tv och nyhetstidningar) det vanligaste sättet för brottsoffer att få information om ersättningsmöjligheten, följt av informationsfolder (oklart av vem eller vilka den distribuerats), medan den tredje vanligaste källan var polisen. I Storbritannien fick man oftast information genom polisen, även om det i flera fall var brottsoffret självt som kontaktat polisen, det vill säga informationen från polisen var ett resultat av offrets initiativ eller konkreta förfrågan om vart man skulle vända sig för att få kompensation.

Kompensationsprogrammet i Storbritannien hade dock, enligt programmets egen utsago, en ganska massiv information i form av informationsbroschyrer som distribuerades till polisstationer, domstolar, sjukhus och medborgarkontor samt använde även media för spridning om upplysning om programmets existens. Bara ett brottsoffer kunde dock erinra sig ha fått ett informationsblad i handen och nära hälften av dem som ansökt kände inte till programmet innan brottshändelsen (Shapland et al. 1985: 129). Samtidigt framhålls att det finns en fara i att informera alltför generellt och massivt, vilket erfarenheter från bland annat Nederländerna visar. Där ledde den omfattande informationen till allmänheten om det statliga ersättningssystemet till mycket frustration och besvikelser för dem som utsatts för brott och

som ansökte men inte var ersättningsberättigade.⁸ Det bästa är därför att informera just den grupp som kan komma ifråga för att få statlig ersättning, menar Shapland et al. (1985: 130f.).

Sammanfattning

Relativt få brottsoffer kände till möjligheterna att söka kompensation innan de utsattes för brott. Det gällde även möjligheterna att föra skadeståndstalan i domstol. Informationen kom ofta från någon tjänsteman som var inkopplad på händelsen, till exempel poliser och sjukvårdsanställda. Många var även missnöjda med den information som gavs även i de fall, som i Storbritannien, då omfattande information faktiskt hade gått ut.

Erfarenhet av att söka brottsskadeersättning

Ansökningsprocedur och kontakt med myndigheten

Kritiken från brottsoffren mot ansökningsproceduren har i den tidigare forskningen särskilt gällt den byråkratiska ordningen som inneburit dels en massa pappersarbete, dels att kontakten inte varit personlig. Flera av de brottsoffer i Elias undersökning som kände till programmet och även hur man skulle göra för att ansöka drog sig för att söka ersättning, när de förstod hur många papper som skulle fyllas i och vilka intyg som skulle inhämtas (Elias 1983).

I den brittiska studien tyckte dock bara en liten andel av dem som ansökte om ersättning att det var krångligt att söka. De flesta ansåg ansökningsproceduren vara enkel. Det enda problematiska för några av brottsoffren var en fråga på blanketten som löd: ”What injury did you suffer?”. Här hade offren svårt att få psykologiska konsekvenser av brottet eller ”mentalt lidande” att passa in. Shapland et al. (1985: 153f.) skriver att många av de brottsoffer som i tidigare intervjuer med forskarna sagt sig ha drabbats av sådana effekter inte tog upp detta i sin ansökan eftersom blanketten inte var utformad för detta.

Många uppfattade också ersättningsmyndigheten som byråkratisk och opersonlig, vilket främst hade att göra med att kontakten mellan brottsoffer och myndighet huvudsakligen

⁸ I USA stoppades stora informationskampanjer eftersom antalet sökande, som inte var berättigade till ersättning, ökade markant (Elias 1983).

byggde på skriftlig kommunikation i stället för på muntlig och på personliga möten. Ett brottsoffer i Storbritannien uttryckte sig exempelvis på följande sätt: ”Jag tycker man ska träffa människor personligen. På pappret är man bara ett nummer” (Shapland et al. 1985: 159). De få brottsoffer som blev kallade till *hearings* hos myndigheten upplevde det som positivt, bland annat eftersom de då bättre kunde förklara sin situation och brottets konsekvenser.

I Elias studie, där personal från programmen på motsvarande sätt kunde kalla in brottsoffren för ett möte, var några missnöjda med att man inte blev hörd under en sådan muntlig *hearing* (Elias 1983). Även i den kanadensiska studien gavs flera exempel på att de som sökte ersättning efterfrågade en mer personlig kontakt med personalen. Författarna framhåller den särskilda betydelsen av en personlig relation för dem som utsatts för våldsbrott. Brottsoffren kan uppleva att de förlorat kontrollen över sig själva och känna sig berövade något och därför ha ett extra behov av att behandlas som en individ (Baril et al. 1984: 117).

Tid för beslut

Att det ofta tog lång tid mellan ansökan och eventuell utbetalning var något flera brottsoffer kritiserade. Elias studie visade att de som sökt ersättning från de två kompensationsprogrammen var mer missnöjda än de som inte sökt. Missnöjet bestod bland annat i för långa handläggningstider. Hälften av ärendena tog mellan ett och ett och ett halvt år och övriga längre tid (Elias 1984:111). Även i den brittiska studien klagade många på den långa handläggningstiden som i genomsnitt var nio månader. Drygt hälften av dem som ansökt tyckte att hela processen, från ansökan till besked, var långsam eller mycket långsam. Offren ville ha besked snabbare och detta oavsett om de fått avslag eller inte.

Som skäl för de långa handläggningstiderna i studien av Shapland et al. angavs att den medicinska bilden av offret var outhärdlig eller ofärdig. I den tyska studien finns liknande resultat (Villmow 1991a). Även i flera andra länder är det ett problem att brottsoffren får vänta så länge på besked (Mikaelsson & Wergens 2001). I den brittiska studien angavs som

skäl till fördröjd handläggning också felaktigt ifylld ansökan, överbelastad personal⁹ och misstanke om fusk (Shapland et al. 1985: 157f.).

Beviljanden och avslag

Andelen beviljade ansökningar skiljde sig åt i de olika länderna. Medan mer än tre fjärdedelar fick ersättning i Storbritannien och Kanada, var det bara fyra av tio i USA och två av tio i Tyskland (Villmow 1991a: 77 f.). Skillnaden förklaras med att man i Tyskland bara kan få ersättning vid allvarigare våldsbrott och att därför många får avslag för mindre allvarliga brott. Vad gäller så kallade problematiska brottsoffer framträder enligt Villmow inte någon enhetlig bild då de olika studierna jämförs. De som varit starkt berusade tycks ha liten chans att få ersättning i Tyskland men större chans i Storbritannien och i New York.

I analysen av anledningar till avslag lyfter Elias fram kontrasten mellan kompensationsprogrammets egna redovisningar i sina årsredovisningar och hur brottsoffren själva beskriver motiveringen till att de fått avslag. I New York-programmet angavs att drygt hälften av avslagen berodde på bristfällig information. Brottsoffren däremot uppgav att det var programmets orättvisa som var anledningen till att de inte fått några pengar, till exempel att de inte ansågs ha förlorat någon inkomst eller att de inte nått upp till minimigränsen för den ekonomiska förlusten (Elias 1983: 187). Det finns alltså olika verklighetsbilder beträffande avslagsmotiv hos myndigheten och brottsoffren.

Förväntningar och tillfredsställelse

En stor andel av brottsoffren i de olika studierna var, som nämnts, på olika sätt missnöjda med ersättningen. Detta hängde bland annat ihop med förväntningarna. I Elias studie (1983: 188, 299, tabell D.35) utgick dock en tredjedel från att de inte skulle få någon ersättning, främst därför att de ansåg staten eller myndigheterna var orättvisa.

⁹ Storbritannien låg i början av 00-talet i topp när det gäller antal sökande i förhållande till folkmängden, och till skillnad från till exempel Tyskland kan man få ersättning även för mildare former av våld. År 2000 var det närmare 80 000 ansökningar som behandlades av myndigheten, vilket är mycket i förhållande till folkmängden och andra länder (Mikaelsson & Wergens 2001:262).

I Elias studie var två tredjedelar av dem som fick kompensation missnöjda. De hade, menar han, förletts att tro att de skulle få full kompensation både för sina förluster och för andra besvär brottet lett till. De förväntade sig också mer från ersättningsmyndigheten än bara finansiell ersättning men fick sällan detta (Elias 1984: 111f.). Flera tyckte att programmets personal inte brydde sig tillräckligt mycket om dem. En person sa under intervjun: "I knew I wouldn't get a fair shake with those people; they didn't really care about what happened". En annan uttryckte sin besvikelse genom att säga: "It's the same old story; nobody gives a damn about us; we just get screwed" (Elias 1983: 189).

Tre fjärdedelar i Elias studie sa sig inte vilja söka ersättning igen. En av fem överklagade beslutet eftersom de ansåg summan vara otillräcklig (Elias 1984: 111). Olika analyser visade vidare att det fanns ett starkt samband mellan om brottsoffren var nöjda med kompensationen och deras tillfredsställelse med programmen i två avseenden. Det ena rörde offrens attityder till själva programmen och dess personal, och det andra hade med faktorer utanför programmen att göra som att de fått ekonomisk ersättning från någon annanstans. Hade man fått ett bra intryck av personalen, tillräcklig information om sitt ärende, inte behövt vänta länge på besked, varit positiv till programmets regler och kriterier samt fått ersättning beviljad, var man positiv till brottsofferersättning. Var man positiv till den rättsliga hanteringen av brottet överlag och hade en positiv attityd till rättssystemet generellt, var man också nöjd med kompensationsprogrammet.

I den brittiska studien var fyra av tio missnöjda med ersättningsbeloppet. Av dem som var nöjda med beloppet fanns de som var missnöjda med andra saker. Man klagade bland annat över att det inte framgick vilka konkreta krav man fått ersättning för (Shapland et al. 1985: 164) – en kritik som också framkom i de andra studierna. I den kanadensiska studien framfördes också av de sökande att man velat få ersättning även för andra kostnader av brottet än de man fick (Baril et al. 1984: 126 f.).

Sammanfattning

Olika typer av kritik framfördes i de fyra undersökningarna vad gällde erfarenheterna av att söka brottsofferkompensation. Ansökningsproceduren ansågs byråkratisk och innebar för mycket pappersarbete. Denna kritik gällde dock inte i Storbritannien, vilket bör innebära att ansökningen kan organiseras på bättre eller sämre sätt. Återkommande kritik, och särskilt

bland dem som utsatts för våld, var att kontakten var opersonlig och att man inte fick träffa någon och prata om vad man varit utsatt för.

Kritik riktades mot att handläggningstiderna var för långa. Avslagen berodde till del på att den sökande inte känt till kriterierna för att få ersättning. För höga eller felaktiga förväntningar ledde till missnöje hos många. Om man var nöjd med ersättningen visade sig i en av studierna också hänga samman med om man var nöjd med personalen som hanterade ansökan och med hur brottet hade behandlats i rättsväsendet.

Kompensationens betydelse

Syfte med detta projekt är att få kunskap om brottsoffers syn på och erfarenhet av statlig ersättning för skada av personbrott. Frågan är vilken betydelse kompensationen har, såväl praktiskt-ekonomiskt som symboliskt. Den tidigare forskningen bidrar på skilda sätt till svaret på denna fråga.

Baril et al. (1984) pekar på förväntningarnas betydelse för hur brottsoffren uppfattar kompensationen. Särskilt de som endast ville ha ekonomisk kompensation och som dessutom inte kände till att man kunde få ersättning såg programmet som positivt (op. cit. s. 122). Samtidigt var brottsoffren nästan helt eniga i att pengar naturligtvis var bra, men att de behövde något mer, och det var, som nämnts, framför allt en mer personlig behandling från tjänstemännens sida (op. cit. s. 140)

Shapland et al. säger att de brottsoffer forskarna följde inte hade några ekonomiska problem när de väl fick pengarna. I den mån de hade haft det var det de första veckorna eller månaderna efter brottet. Direkt efter brottet hade flera, men långt ifrån alla, extra ekonomiska utlägg och fick då låna pengar av vänner och anhöriga eller försaka sådant som semester och nya kläder och ibland till och med tvingas dra ned på matkostnaderna. Den statliga ersättningen hade inte så stor ekonomisk betydelse, eftersom det i genomsnitt tog nio månader för brottsoffren att få ersättning. Det är, skriver Shapland et al., osannolikt att ersättningssystemet så som det är uppbyggt i Storbritannien motsvarar det behov brottsoffren har av omedelbar ekonomisk hjälp, och det gäller både det statliga ersättningssystemet och de fall där gärningsmannen döms till att betala skadestånd i domstol (Shapland et al. 1985:158, 165, 194).

Det fanns i synsättet på kompensationen en fundamental skillnad i hur brottsoffren betraktade å ena sidan ”generell skada”, vilket rörde sig om sveda och värk och å andra sidan ”speciell skada” som handlade om konkret ekonomisk förlust eller skada, till exempel förstörda kläder. Det var mycket viktigt för brottsoffret att få ersättning för sådana skador – trots att de alltså inte hade något särskilt ekonomisk behov när de fick pengarna från ersättningssystemet. Brottssoffren ville se tydliga belopp för tydliga konkreta förluster, vilket ofta saknades i myndighetens beslut, och som var viktigt för att kompensationen skulle fungera ur ett brottsofferperspektiv (Shapland et al. 1985).

För allmän skada, det vill säga sveda och värk, handlade dock kompensationen för brottsoffren främst om symbolisk ersättning. “They were seen as a symbolic expression of what the State felt that the victim’s suffering was worth and as a judgement and acknowledgement of the victims status as a victim, and hence his right to recompense. Their monetary nature – as cash to spend – was not important” (Shapland et al. 1985:166).

Brottssoffren betraktade också kompensationen som ett ställningstagande från samhällets sida, att deras lidande erkändes och togs på allvar (Shapland 1986). Oavsett om pengarna kom från staten eller gärningsmannen fick brottsoffren genom ersättningen bekräftelse av samhället som brottsoffer.

Om kompensationen ska svara mot brottsoffrens syn och behov kan utgångspunkten inte främst vara ersättning för ekonomiskt lidande, anser Shapland (1986: 226). Det avgörande var att de som utsatts för brott såg sig som *brottsoffer* snarare än som offer för en olycka. Man bör därför inte jämföra brottshändelsen med andra situationer och tillstånd människor kan drabbas av, till exempel sjukdom, arbetslöshet eller fattigdom, och där välfärdsstaten träder in med hjälp. Brottssoffren såg inte den myndighet som gav kompensation som ett allmänt välfärds- och bidragsorgan som ersatte ekonomiska förluster i samband brott. I stället betraktades den av flera brottsoffer som ett samhälleligt organ som bedömde deras brottsofferskap (Shapland et al. 1985: 160).

Elias kommer i sin studie fram till liknande resultat. Han såg en tendens till att de brottsoffer var mer nöjda som fick ersättning från det program som baserades på rättigheter än det som utgick från ett välfärdstänkande (Elias 1984: 112). Detta resultat var inte i enlighet med den

hypotes forskarna hade innan studien, där programmet byggt på välfärd antogs leda till bättre resultat för offren än det som baserades på rättigheter.

Både studien i USA och i Storbritannien pekar på att brottsoffren föredragit att få ersättning från gärningsmannen. Detta togs upp spontant av respondenterna när de intervjuades. Brottssoffren ville helst se ersättningen som en del av gärningsmannens straff (Shapland et al. 1985). I Elias studie visade sig också den vanligaste orsaken till att kräva skadestånd var att man ville straffa gärningsmannen (Elias 1983: 93f.).

Shapland menar vidare att brottsoffer även i andra studier välkomnat offerkompensation som idé, även om de tyckt att detta fungerar mindre bra i praktiken. Samtidigt påpekar hon att det är viktigt att skilja på de positiva attityder som brottsoffren generellt har till kompensation som en del av gärningsmannens straff eller dom (vilka de flesta brottsoffer var positiva till) från hur offren ser på kompensation för egen del (Shapland 1990: 288). De förväntade sig inte att få full kompensation av en gärningsman som hade det dåligt ställt ekonomiskt och tyckte det var bra att staten då kunde betala. Här förelåg dock, enligt Shapland (1990), en skillnad mellan USA och Storbritannien. I USA ville brottsoffren ha så mycket pengar som möjligt av gärningsmannen, vilket kunde drivas i en civilrättslig process. I Storbritannien nöjde sig brottsoffren med mindre summor eller ingen ersättning alls från gärningsmannen om han var fattig utan godtog då ersättning från staten.

Sammanfattning

Kompensationens betydelse knöts av brottsoffren inte till ersättningsbeloppet som sådant. Pengarna kom för sent för att täcka de akuta behov man hade haft i samband med brottet. Samtidigt var det viktigt för brottsoffren att få ersättning för varje konkret materiell eller ekonomisk förlust man gjort. Det framstod likaledes som viktigt att ersättningen sågs som en rättighet på grund av utsatthet för brott och inte bara som en behovsprövad hjälp eller del av socialförsäkringssystemet. De flesta hade också föredragit att ersättningen betalats av gärningsmannen i stället för av staten.

Sammanfattning och slutsatser

Forskning direkt inriktad på utvärdering av ekonomisk kompensation från staten till brottsoffer är påtagligt begränsad. De få studier som finns är delvis svåra att jämföra, då ersättningsreglerna varierar mellan länder och även över tid. Detta hänger i sin tur till del samman med vilka andra möjligheter till ekonomisk kompensation som finns, till exempel inom socialförsäkringssystemet.

Med dessa reservationer visade sig resultaten från de studier som gått igenom vara likartade. De som sökte ersättning efter att ha utsatts för våldsbrott föreföll relativt lika dem som inte sökte i sociodemografiskt hänseende. Den viktigaste skillnaden rörde att färre av dem som sökte hade en relation till gärningsmannen, vilket kan tänkas hänga ihop med reglerna för ersättning.

Många hade kritik mot ansökningsproceduren: den sågs som byråkratisk, var för opersonlig och handläggningstiderna var för långa. En del av missnöjet hängde samman med felaktiga förväntningar om vilka som var berättigade till ersättning. Om man var nöjd eller missnöjd visade sig även hänga samman med andra förhållanden än själva ersättningen, till exempel hur man behandlats i rättsväsendet.

Pengarna i sig var heller inte så avgörande när brottsoffret väl fick dem. Den symboliska betydelsen var ofta viktigast. Det var här också viktigt att ersättningen betalades ut till brottsoffret som en rättighet och inte som ett behovsprövat stöd inom ramen för statens välfärdsåtaganden. Ersättningen förstods i en kontext av skuld, ansvar och rättighet.

Resultaten bygger alltså på fyra studier från fyra länder. Kanske skulle ytterligare litteratursökning leda till att någon mer studie hittades. Då resultaten i de studier som här gått igenom pekar i samma riktning, är det dock tveksamt om andra studier skulle ge en radikalt annorlunda bild. Slutsatsen blir därför att de problem med statlig ersättning till offer för våldsbrott som genomgången av tidigare forskning här pekat på också är relevanta att ta upp i den undersökning som ska genomföras i Sverige och Danmark.

Kapitel 3. Regelverk och ersättningar

Regelverk

Danmark

I Danmark har möjligheten till statlig brottsskadeersättning funnits sedan 1976. Systemet administreras av Erstatningsnævnet som organisatorisk hör under Civilstyrelsen på Justitsministeriet. Ansökningar om brottsskadeersättning behandlas av Erstatningsnævnet enligt lagen om ersättning till offer för brott (*offererstatningsloven*, lovbeholdning nr. 688 av 28. juni 2004 med senare ändringar).

Rätten till brottsskadeersättning är reglerad genom bestämmelserna i dels *offererstatningsloven* (OEL), dels *erstatningsansvarsloven* (AEL), på svenska motsvarande skadeståndslagen. Av OEL framgår att staten ger ersättning för personskador som vållas vid en överträdelse av strafflagen (*borgerlig straffelov*). Både fysiska och psykiska skador ger rätt till ersättning, men en grundläggande förutsättning för ersättning är alltså att skadan uppstått till följd av brott. Erstatningsnævnet avslår ibland ansökningar med hänvisning till att polisen ansett att brott inte kan styrkas, till exempel genom att skadan kan ha uppkommit på annat sätt än genom brott. Brottsskadeersättningen omfattar kompensation för de utgifter man har haft till följd av skadan. Det kan till exempel gälla kostnader för medicin, tandvård, sjukvård, inkomstförlust och bestående skador som nedsatt arbetsförmåga och lyte.

Det är även möjligt att söka ersättning för sveda och värk och kränkning. Ersättningsanspråken kan alltså antingen referera till de faktiska utgifter som man haft eller till immateriella skador efter brottet. I Danmark finns två typer av kränkingsersättning, dels gottgörelse för *tort*, som översatt till svenska närmast betyder oförrätt eller skymf, dels *krænkelsegodtgørelse*, som är gottgörelse i de fall där offret inte har lidit egentlig *tort*.¹⁰

Ersättning för *tort* kommer huvudsakligen på tal i samband med sexualbrott som våldtäkt, incest och sexuellt ofredande (*blufærdighedskrænkelse*) samt i samband med vissa

¹⁰ Reglerna om ersättning för *tort* finns i *Erstatningsansvarsloven* § 26, 1 och 2 stycket och reglerna om *krænkelsegodtgørelse* finns i § 26, 3 stycket.

frihetsberövande handlingar¹¹. *Tort* definieras som en kränkning av själv- och ärekänslan, det vill säga av offrets uppfattning av sitt eget värde och anseende (OEL, s.76). Ersättningens storlek beror på övergreppets karaktär och växlar mellan 5 000 och 125 000 kr (www.civilstyrelsen.dk/Erstatningsnaevnet).

Den andra typen av kränkningserättning, *krænkelsesgodtgørelse*, kan beviljas i fall där offret inte har lidit egentlig *tort*, men ändå har varit utsatt för en rättsstridig kränkning, och där kränkningen har begåtts vid ett brott som har inneburit ett särskilt grovt angrepp på offrets person eller frihet. Bestämmelsen används huvudsakligen vid försök till mord, grov misshandel och rån. Enligt lagens förarbeten ska *krænkelsesgodtgørelse* lite förenklat endast ges om samtliga följande förhållanden föreligger:

- brottet har inneburit ett uppsåtligt, särskilt grovt våldsamt angrepp,
- brottet har medfört eller varit ägnat att medföra allvarlig otrygghet och ångest hos offret,
- brottet har utövats med användning av vapen eller har pågått under längre tid,
- brottet har medfört allvarliga skador *och*
- brottet är av så grov karaktär att straff kan utmätas till fängelse i minst omkring ett år (OEL, s. 85 f).

Brottsskadeersättning fokuserar alltså främst på personskada, men man kan också få ersättning för vissa personliga ägodelar som har blivit förstörda samt mindre kontantbelopp som förlorats i samband med händelsen. Därutöver betalas endast ersättning för sakskada, om överträdelsen har begåtts av en person som är intagen på en institution inom kriminalvården. Om ersättning utbetalas av gärningsmannen eller från försäkringsbolag, så bortfaller rätten till brottsskadeersättning. Andra betingelser för att ha rätt till brottsskadeersättning är att brottet ska ha anmälts till polisen utan onödigt uppehåll (vanligtvis inom 24 timmar), att man ska ha yrkat på ersättning om ärendet har gått till domstol, och att ansökan om brottsskadeersättning som huvudregel ska ha inkommit till Erstatningsnævnet senast två år efter dom eller att polisen lagt ned ärendet. Det är möjligt att få brottsskadeersättning även om gärningsmannen är okänd, inte kan identifieras eller inte kan straffas på grund av för låg ålder eller otillräcklighet (Sinding & Lerche 2005, www.civilstyrelsen.dk, Erstatningsnævnet, hämtat den 1. juni 2006).

¹¹ Enligt OEL (s.83) är det ett krav att frihetsberövandet ska ha pågått under en viss tid, minst omkring en timme, förrän det kan komma på tal att utdöma ersättning för *tort*.

Blankett för att söka brottsskadeersättning lämnas i Danmark ut av polisen – oftast i samband med att brottet anmäls – och ska även lämnas till polisen på det ställe där brottet har anmälts. När ärendet är färdigbehandlat hos polisen har myndigheten ansvar för att skicka ansökan vidare till Erstatningsnævnet tillsammans med relevanta dokument ur ärendet. Det kan till exempel gälla eventuellt domslut, läkarintyg och dokumentation av ersättningsanspråket.

Erstatningsnævnet består av tre medlemmar, en ordförande, som ska vara domare, en medlem som har tillsatts efter förslag av socialministern och en medlem som har tillsatts efter förslag av Advokatrådet. Behandlingen av ansökningar om ersättningen sköts av Erstatningsnævnets kansli (sekretariatet), som inhämtar alla nödvändiga upplysningar, utarbetar en sammanfattning av ärendet och ett förslag till nämnden om beslut. Enligt nämndens arbetsdirektiv kan en rad ärenden emellertid beslutas antingen av ordföranden ensam utan föredragning för nämnden eller av kanslichefen ensam utan föredragning för ordförande eller nämnden. Den enskilda handläggaren har också en begränsad möjlighet att besluta om en rad noga avgränsade ärenden (Erstatningsnævnet, Årsberetning 2005). De flesta anställda vid kansliet har en juridisk bakgrund eller flera års erfarenhet av juridisk handläggning.

Väntetiden innan Erstatningsnævnet påbörjar utredning av ett ärende har de senaste åren minskat avsevärt. Vid utgången av 2005 kunde ett ärende ligga och vänta hos Erstatningsnævnet nästan sju månader innan utredningen påbörjades, men i nämndens årsredovisning 2006 kan man läsa att ett ärende vid utgången av 2006 väntade på utredning en och en halv månad. Nämnden har också infört ett speciellt system för utredning av så kallade okomplicerade fall, vilket i 2005 innebar att cirka 30 procent av ärendena behandlades redan inom en månad efter att de inkommit till nämnden. När det gäller själva handläggningstiden var den i 2007 genomsnitt fyra och en halv månader (Erstatningsnævnet, Årsredovisning 2005, 2006 och 2007).

Sverige

I Sverige inrättades Brottsoffermyndigheten 1994 och tog då över uppgifterna från Brottsskadenämnden som tidigare svarat för ersättning till brottsoffer. Rätten till ersättning vid skada av brott regleras genom *Brottskadlagen* från 1978 (SFS 1978: 413) som därefter ändrats ett flertal gånger (Michaelsson & Wergens 2001, s. 133; Mannelqvist 2006 för en beskrivning av lagen).

Den statliga brottsskadeersättningen gäller i första hand personskador. Möjligheterna att få ersättning för sak- och förmögenhetsskada är mycket begränsade och gäller förutom i särskilt ömmande fall i huvudsak bara om gärningsmannen när brottet begicks var intagen i kriminalvårdsanstalt eller liknande. Krav på ersättning till dem som utsatts för brott av intagna var för övrigt upprinnelsen till statligt engagemang och ansvar vid brottsskador (Mannelqvist 2006). Ersättning vid personskador kan ges för kostnader för sjukvård och terapi, inkomstförlust, sveda och värk och bestående men. Ersättning kan också utgå för saker som förstörts i samband med brottet, till exempel kläder och glasögon.

Brottsskadeersättning kan även utgå för kränkning. Enligt regeringen (proposition 2000/01:68: 48) avser kränkningserättningen ”att kompensera känslor som den kränkande handling har framkallat hos den skadelidande, såsom rädsla, förnedring, skam eller liknande som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det föreligger en personskada”.

Brottsoffermyndigheten anger vid vilken typ av brott som kränkningserättning kan utgå: ”De allra flesta fall av sexuella övergrepp ger rätt till sådan kränkningserättning. Den rätten finns också ofta vid misshandel liksom vid hemfridsbrott, olaga hot, rån och överträdelse av besöksförbud” (www.brottsoffermyndigheten.se). Bedömningen av kränkning bör inte främst göras utifrån den utsattas personliga upplevelse utan grundas på den kränkning som typiskt sett uppkommit genom brottet (op.cit. s. 49). Ersättningsbeloppet för kränkning går från 5 000 SEK och uppåt. De högsta beloppen för kränkning ges vid våldtäkt. Brottsoffermyndighetens referatsamling (2009) anger ersättningar mellan 5 000 och 200 000 kr.

En grundläggande förutsättning för ersättning är att skadan uppstått till följd av brott. Brottsoffermyndigheten avslår ibland ansökningar med hänvisning till att polisen ansett att brott inte kan styrkas. Avslag, helt eller delvis, sker även om skadan täcks av försäkringar. Likaså avslår Brottsoffermyndigheten ansökningar där gärningspersonen av domstol förpliktigats att utge skadestånd och där han har betalningsförmåga.

Handläggningstiderna för ansökningarna har 2005-2008 legat mellan två och två och en halv månader i genomsnitt. Mellan 80 och 90 procent av ärendena har en handläggningstid på mindre än fyra månader. De allra flesta ärenden som kommer in om brottsskadeersättning avgörs av en brottsskadejurist. Svårare ärenden och sådana som gäller större belopp avgörs av brottsskadechefen eller generaldirektören. Om ärendet är av principiell karaktär går det till

Nämnden för brottsskadeersättning, som består av domstolsjurister, kunniga i försäkringsfrågor och riksdagsledamöter. Nämnden ledes (2008) av ett justitieråd (www.brottsoffermyndigheten.se/Årsredovisningar).

Skillnader i regelverk och praxis

Reglerna för brottsskadeersättning är i grunden relativt lika mellan Danmark och Sverige. I flera avseenden finns det dock skillnader, där några ska tas upp här. I avslutningskapitlet görs även en värdering, bland annat mot bakgrund av intervjuerna, av för- och nackdelar för brottsoffret med reglerna i de två länderna.

Ansvar för ansökan

I Danmark är det polisen som sörjer för att ansökan skickas vidare till Erstatningsnævnet för behandling tillsammans med relevanta dokument i ärendet. I Sverige är det brottsoffret självt som måste skicka ansökan om ersättning och bifoga dokument.

Uppgifter från kronofogden

Om domstolen utdömt skadestånd i Danmark behöver inte brottsoffret ha någon kontakt med kronofogden. Om domstolen utdömt skadestånd i Sverige och gärningspersonen säger sig inte kunna betala, vänder sig domstolen till kronofogden med en fråga om skadevällarens ekonomiska förmåga. Kronofogden vänder sig då till brottsoffret för att få tillstånd att göra en sådan granskning. Det har visat sig att brottsoffret i vissa fall då dragit sig för att gå vidare för att gärningspersonen inte ska få veta att man begärt en utredning hos kronofogden. Även om man på olika sätt försökt skydda brottsoffret, till exempel genom adresskydd, kan kravet på agerandet från brottsoffrets sida tänkas verka hämmande på viljan att driva fallet vidare, och någon ansökan kommer då aldrig in till Brottsoffermyndigheten.

Brott som kan ersättas

Brottsskadeersättning gäller i båda länderna i allt väsentligt personbrott. Det finns dock en skillnad mellan länderna så att ersättning kan erhållas för ofredande och mindre allvarliga fall

av olaga hot i Sverige men inte i Danmark. Annorlunda uttryckt begränsas ersättningarna för personbrott till i genomsnitt mer allvarliga fall i Danmark.

Självrisk

I Sverige finns en självrisk om 1 500 kr som alltid dras av det eventuella belopp en sökande beviljas i ersättning. I Danmark finns inte någon självrisk. Ersättningen i Danmark betalas ut av polismyndigheten, som också ska föra på räntor för tiden mellan beslut om ersättning och själva utbetalningen. I Sverige påförs inte räntor.

Tid för polisanmälan

I Danmark ska brottet anmälas till polisen utan onödigt uppehåll – i praktiken inom 24 timmar – för att man ska ha rätt till statlig ersättning. Om detta krav inte är uppfyllt görs en bedömning av om skälen för att inte anmäla inom 24 timmar är tillräckligt starka. Skäl för att frånga regeln kan vara om det gäller barn eller vård- och skolpersonal som utsatts. I Sverige finns inte någon formell tidsfrist för polisanmälan. En sen anmälan riskerar dock att polisutredningen blir sämre och att därmed möjligheterna till ersättning minskar. I praktiken är skillnaderna mellan de två länderna antagligen inte så stor. De flesta anmäler i direkt anslutning till brottet även i Sverige.

Kränkningserättning

I Sverige är möjligheten att få ersättning för kränkning i samband med brottet omfattande. I Danmark är kraven för sådan ersättning begränsade till de allvarligare fallen och är tydligt specificerade. Omfattningen av ersättning för kränkning skiljer sig också, som visas nedan, avsevärt mellan de båda länderna.

En enkel förklaring till den stora skillnaden i andelen brottsoffer som ansöker om ersättning för kränkning har att göra med ansökningsblanketternas utformning. I blanketten i båda länderna fylls ersättningsyrkandena i genom att färdiga alternativ kan kryssas för. I den svenska blanketten ingår en ruta för ”kränkning av den personliga integriteten”. I den danska nämns inte ersättning för kränkning, det vill säga *tort* eller *krænkelsegodtgørelse*, som ändå kan leda till gottgørelse. Om inte brottsoffret självt i Danmark ansöker om kränkings-

ersättning, kan dock ett eventuellt målsägandebiträde eller Erstatningsnævnet ta upp möjligheten om det faller inom den tydligt specificerade målgruppen för denna typ av ersättning.

Brott i arbetet

Brott i arbetet regleras i båda länderna genom arbetsskadeförsäkringar, i Danmark genom ASKL och i Sverige genom AFA. Ansökningar om statlig brottsskadeersättning rör då vanligen sådana skador som inte täcks av arbetsskadeförsäkringen. För Danmark gäller detta förlorad arbetsinkomst och sveda och värk, som kan ersättas av Erstatningsnævnet. För Sverige gäller motsvarande särskilt kränkning som inte omfattas av AFA. Att personer som i sitt yrke, till exempel poliser, söker ersättning för kränkning innebär inte att de också får det. Brottsoffermyndigheten har i flera fall avslagit ansökan med hänvisning till att kränkningen är sådan som man får räkna med i det specifika arbetet.

Domstolen vs myndigheterna

I Danmark gör domstolen ingen bedömning av brottsskadeersättningen om gärningsmannen accepterat kravet. Erstatningsnævnet kan då göra en egen bedömning av beloppets storlek. Om gärningsmannen däremot inte erkänt ersättningsanspråket följer nämnden domstolens bedömning av skadeståndets storlek.

I Sverige överensstämmer i allmänhet bedömningen mellan domstolen och Brottsoffermyndigheten, men Brottsoffermyndigheten är inte skyldig att följa domstolen. Brottsoffermyndigheten utgår från den praxis myndigheten utvecklat utifrån ett mycket stort antal ansökningar och har även blivit normgivande för Högsta domstolen (Riksdagen 2005/06, s. 14). Skillnaden mellan domstolens och Brottsoffermyndighetens bedömning har påtalats av brottsoffer som sökt ersättning och har även lett till en särskild granskning av Riksdagens Justitiekommitté (op.cit.).

Ersättningsmöjligheter

I Danmark görs en åtskillnad mellan brottsskadekompensation som gottgörelse respektive ersättning. Kompensation för sveda och värk och även för bestående men är en gottgörelse för

att man varit utsatt för ett brott enligt strafflagen. Gottgörelse för bestående men kan erhållas både från privat försäkring och Erstatningsnævnet. Ersättning däremot är en kompensation för en utgift man haft eller en direkt förlust, och där ersättningen ska täcka utgifterna för detta. Ersättning kan bara erhållas från ett ställe. Detta innebär att det finns fall som erhåller kompensation från Erstatningsnævnet men inte från Brottsoffermyndigheten.

Ansökningar och ersättningar

Antalet inkomna ansökningar om brottsskadeersättning är enligt diagram 1 betydligt högre till Brottsoffermyndigheten än till Erstatningsnævnet. Undersökningsåret 2005 har dubbelt så många ansökningar inkommit i Sverige som i Danmark efter att hänsyn tagits till skillnader i befolkningsstorlek. Bilden ändras om hänsyn tas till polisanmälda våldsbrott vilket diskuteras längre fram.

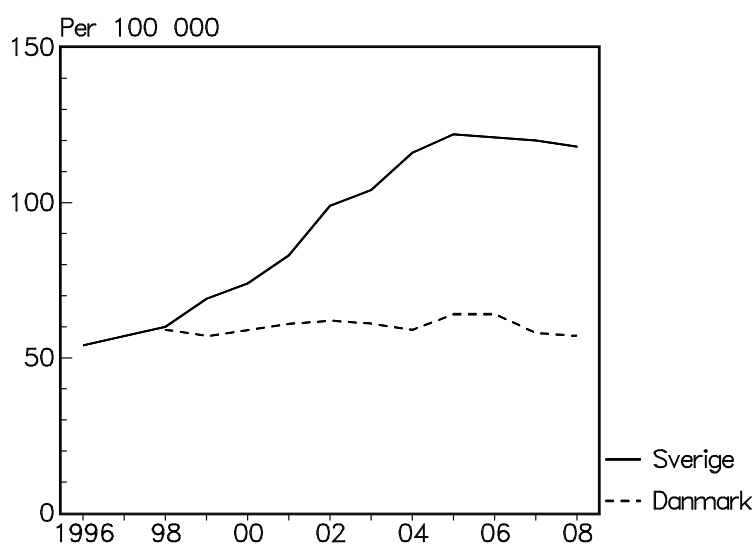


Diagram 1. Ansökningar om statlig brottsskadeersättning i Danmark och Sverige 1996/98-2008

En skillnad mellan de två länderna gäller även utvecklingen av antalet ansökningar. Uppgifterna i diagrammet är de som är enkelt tillgängliga i årsredovisningar på myndigheternas hemsidor. I Danmark är antalet ansökningar i princip konstant sedan ett årtionde. I Sverige har ansökningarna fördubblats under samma period. Tidigare uppgifter från Sverige (Brottskadenämnden) visar att ökningen varit mycket stark redan sedan slutet av 80-talet. Sedan mitten av 00-talet har ökningen avbrutits.

Alla ansökningar leder inte till ersättning och ersättning kan ges helt eller delvis. Avslagen kan vara definitiva eller preliminära i väntan på till exempel att polisundersökningen avslutats eller ärendet färdigbehandlats av försäkringsbolaget. Omfattningen av avslagen varierar mellan myndigheterna i de båda länderna. Enligt en genomgång av ansökningsakter (se kapitel 4) ledde 82 procent av ansökningarna om ersättning för personskada till åtminstone någon ersättning i Danmark. Bland de svenska ansökningarna har omkring en femtedel inte bedömts vara något brott av polisen eller utgjort sådana brott som enligt brottsskadelagen normalt inte leder till ersättning som stöld, bedrägeri och skadegörelse.¹² Av de ansökningar som ingår i undersökningen beviljades 55 procent någon ersättning. Detta innebär att efter hänsyn tagen till befolkningsstorlek det antal som får åtminstone någon statlig brottsskadeersättning för personskada är ungefär densamma i de båda länderna fast ansökningarna är dubbelt så många i Sverige.

Fördelningen av brottsskadeersättningen skiljer sig mellan de båda länderna efter typ av ersättningsgrund. Detta visas i tabell 1.

Tabell 1. Ansökningar om statlig brottsskadeersättning efter typ av ersättningsgrund i Danmark och Sverige 2005. Tkr* samt andel i procent (inklusive för 2008).

	Danmark	%	Sverige	%	2008	
					DK %	SE %
Sveda och värk**	10 062	13	15 537	18	10	17
Inkomstförlust	7 312	9	3 938	5	9	6
Nedsatt arbetsförmåga	28 746	35	(i inkomstf.)		40	
Bestående men	15 751	19	(i sveda ...)		22	
Kränkning	11 514	14	64 406	73	10	73
Övrigt	8 304	10	3 821	4	9	4
Totalt	81 689	100	87 702	100	100	100

* Beloppen ges i respektive lands valuta och hänsyn har alltså inte tagits till att en DKK är ungefär 25 procent dyrare än en SEK.

** Ideell skada exklusive kränkning i den svenska årsredovisningen har likställts med sveda och värk i den danska årsredovisningen. I ideell skada, det vill säga här sveda och värk, ingår för Sverige ersättning för bestående men och lyte.

Storleken på utbetalningarna i Danmark och Sverige är relativt lika i nominellt belopp.

Beloppen avser respektive lands valuta, där den danska kronan var ungefär 25 procent dyrare

¹² Uppgiften baseras på en genomgång av ett representativt antal ansökningar som redovisas i kapitel 4.

än den svenska 2005, men där även levnadsomkostnaderna är högre i Danmark. För att ge senaste siffror har även uppgifter om den relativa andelen för olika ersättningsgrunder för 2008 tagits med. Som framgår av tabellen skiljer de sig inte särskilt mycket från fördelningen 2005. För båda länderna har dock beloppet ökat till 113 miljoner kronor. Likheten i totalt belopp innebär även att den utbetalade ersättningen för brottsskada i genomsnitt är ungefär 50 procent högre i Danmark än i Sverige. Av diagram 2 framgår förhållandet mellan antal ansökningar, antal beviljade ansökningar och genomsnittligt ersättningsbelopp. Förhållandena mellan länderna blir olika beroende på vilket mått som används som jämförelsegrund.

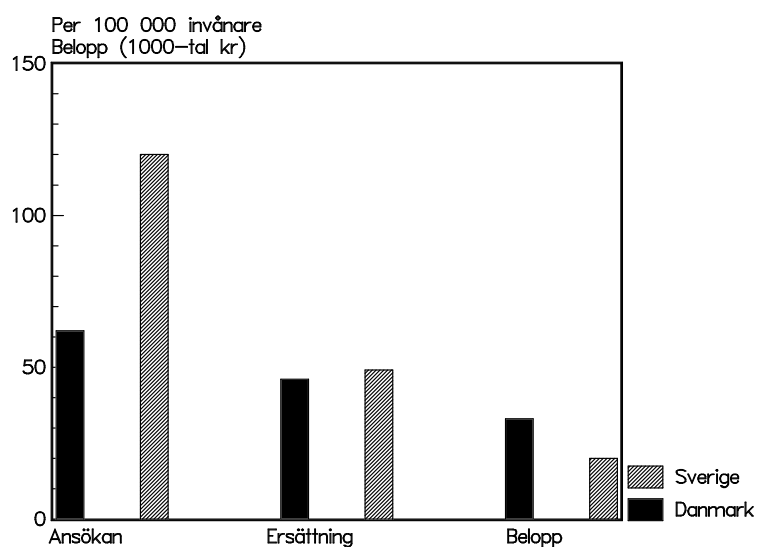


Diagram 2. Antal ansökningar, antal ersättningar och medelbelopp vid statlig brottsskadeersättning i Danmark och Sverige 2005

Den skadepost som skiljer sig kraftigt mellan länderna är kränkingsersättning. I Sverige står denna post 2005 för nära tre fjärdedelar av den totala utbetalningen mot bara en sjundedel i Danmark. De svenska ersättningarna för kränkning är ofta 5 000 – 10 000 kronor. Den omfattande ersättningen i Sverige för kränkning vid brott förefaller även gälla i relation till flera andra västeuropeiska länder, som i stor utsträckning saknar denna typ av kompensation för ideell skada, åtminstone vid tiden för sekelskiftet (Mikaelsson & Wergens 2001).

Skillnaden i kränkingsersättningens andel av det totalt utbetalade beloppet i de två länderna kan även uttryckas som att det är huvudsakligen för kränkning som ersättning ges i Sverige. Ersättning för andra skador än kränkning omfattar 2005 bara 24 miljoner kronor. I förhållande till befolkningsstorlek utbetalas ett fem gånger högre belopp för andra skador än kränkning i Danmark än i Sverige. I gengäld betalas i förhållande till befolkningsstorlek tre till fyra

gångar mer ut för kränkning i Sverige än i Danmark. För Danmark gäller ersättningen främst för bestående men och nedsatt arbetsförmåga. Enligt Brottsoffermyndigheten¹³ får man in få ansökningar som innebär så allvarliga skador att de ger upphov till bestående men eller nedsatt arbetsförmåga. I Brottsoffermyndighetens årsredovisningar av typ av ersättningsgrund är bestående men inte ens en separat post i Sverige utan ingår i ideell ersättning, som alltså i tabell 1 benämns sveda och värk.

I tabell 2 ges en sammanställning av andel ansökningar i Danmark respektive Sverige som innehållit vissa typer av yrkanden. Uppgifterna baseras på en genomgång av ansökningar som redovisas i kapitel 4. För jämförelse med tabell 1 skulle en redovisning av andel som fått och inte bara sökt viss ersättning vara mer rättvisande. Sådana uppgifter går dock inte att få fram, då brottsskadeersättningen vanligen ges som en klumpsumma. Tabell 2 visar att andelen som sökt ersättning för bestående men är relativt lika i de två länderna. Möjligen rör det sig om fler i Sverige om lyte räknas in. I ljuset av tabell 1 kan slutsatsen dras att de summor som betalas ut i ersättning för bestående men bör vara betydligt högre i Danmark. Den grupp som söker för förlorad arbetsinkomst och nedsatt arbetsförmåga är betydligt större i Danmark. Utbetalda belopp kan här förväntas vara högre, något som också bidrar till de genomsnittligt betydligt större ersättningsbeloppen i Danmark än i Sverige.

Tabell 2. Vissa typer av yrkanden vid ansökningar om statlig brottsskadeersättning i Danmark och Sverige 2005. Procent av ansökningar som innehåller yrkandet.

	Danmark	Sverige
	%	%
Sveda och värk	71	74
Inkomstförlust	21	12
Nedsatt arbetsförmåga	5	–
Bestående men	11	10
Lyte	–	14
Sakskada	27	41
Kränkning	9	93

Sverige och Danmark skiljer sig även i ett annat avseende då det gäller ansökan om statlig brottsskadeersättning. Det är en betydligt större andel som söker – och får – ersättning i Danmark än i Sverige i förhållande till antalet polisanmälda brott. I Danmark sökte 2006 23

¹³ Muntlig kommunikation

procent av dem som polisanmält våld statlig brottsskadeersättning (Justitsministeriets forskningsenhet 2006), i Sverige fem procent 2005¹⁴. I Sverige anmäls i förhållande till folkmängden fyra gånger fler fall av misshandel till polisen än i Danmark (Falck et al. 2003, uppdaterat).¹⁵ I EU:s survey om utsatthet för våld och hot 2003/04 är andelen utsatta i de två länderna påtagligt lika (van Dijk et al. 2008). I så måtto är den statliga brottsskadeersättningen för *polisanmälda* personbrott betydligt mer omfattande i Danmark än i Sverige.

Slutligen, en beräkning för Sverige pekar på att det överhuvudtaget är relativt få brottsoffer som alls söker eller får någon sorts brottsskadeersättning i samband med polisanmälda personbrott. Ersättningen kan erhållas från gärningspersonen, från försäkringsbolag eller från Brottsoffermyndigheten och i den ordningen. År 2005 anmäldes 188 000 personbrott till polisen. Samma år kom knappt 11 000 ansökningar in till Brottsoffermyndigheten. Av dessa har omkring en femtedel inte bedömts vara något brott av polisen eller utgjort sådana brott som enligt brottsskadelagen normalt inte leder till ersättning som stöld, bedrägeri och skadegörelse. Endast drygt hälften av övriga ansökningar har lett till ersättning, helt eller delvis.¹⁶

Brottsoffret kan då tänkas ha fått ersättning från annat håll. År 2005 lagfördes drygt 13 000 personbrott. Maximalt sju procent kan då ha fått ersättning genom att domstolen ålagt gärningspersonen att betala skadestånd, inklusive kränkingsersättning. Andelen är dock i praktiken betydligt lägre. Ibland yrkas inget skadestånd eller om det gäller kränkning ett för lågt belopp för att ersättning ska kunna utgå. I flera fall saknar gärningspersonen tillgångar för att betala skadeståndet. I dessa fall vänder sig en del men knappast alla brottsoffer till Brottsoffermyndigheten. Någon statistik över utdömda skadestånd i brottmål eller över hur många gärningspersoner som inte kan betala finns inte.

Brottsoffret kan även få ersättning för personbrott genom överfallsskyddet i hem- och villahemförsäkringen. Försäkringstäckningen för svenska hushåll är 97 procent. Någon

¹⁴ Skattningen för Sverige är baserad på Kriminalstatistik 2005 samt andel våldsbrott av totalt antal ansökningar till Brottsoffermyndigheten minus en femtedel som avser förmögenhetsbrott med mera.

¹⁵ Den danska strafflagen innehåller även en ytterligare paragraf om våld, § 248, som gäller slagsmål och där påföljdseftergift kan ges vid särskilt förmildrande omständigheter. Våld enligt denna paragraf tas inte upp i statistiken över brott anmälda till polisen. Däremot förefaller slagsmål och liknande kunna registreras som en överträdelse av *politivedtæktene*, vilket närmast kan betraktas som ett brott mot ordningsstadgan. Enligt uppgift från Justitsministeriet i Danmark registrerades 13 707 överträdelser av *politivedtæktene* och liknande stadgor 2005. Det är dock inte klart hur många av dessa som skulle betraktas som misshandel i Sverige.

¹⁶ Uppgiften baseras på en genomgång av ett representativt antal ansökningar som redovisas i kapitel 4.

samlad skadestatistik från de olika försäkringsbolagen finns inte. Vid förfrågan har flera bolag uppgivit att posten är så liten att någon särskild statistik inte förs. Länsförsäkringar, som har 31 procent av hem- och villahemförsäkring i Sverige, har dock kunnat ta fram statistik. Totalt utbetalades 2005 drygt 5 miljoner kronor i ersättning för i huvudsak samma personbrott som kan leda till statlig brottsskadeersättning. Medelskadan ersattes med omkring 11 000 kronor, vilket ger drygt 600 ersatta skador för rån och överfall.

Under förutsättning att denna typ av skador fördelar sig lika mellan försäkringsbolagen och att ersättningarna är ungefär desamma ger en mycket grov skattning att drygt 2 000 personer skulle fått ersättning från försäkringsbolagen för personbrott 2005.¹⁷ Enligt uppgifter från ett annat av de stora försäkringsbolagen leder drygt hälften av antalet registrerade skadeärenden inte till utbetalningar.¹⁸ Då ingår här fall där försäkringstagare bara ringer och hör sig för utan att sedan återkomma. Om denna vida definition av anmälda våldsskador tillämpas och också anses gälla för övriga försäkringsbolag, skulle skattningen för antalet anmälda fall öka till 4 000 – 5 000 fall.

För personbrott som inträffar i arbetet kan brottsoffret få ersättning från AFA Försäkring. Försäkringen gäller hot, våld och rån men ersättningen omfattar inte kränkning. För åren 2005-2007 registrerade AFA i genomsnitt 2 749 skador av personbrott.¹⁹ Samtliga dessa har inte anmälts till polisen.

Antal brottsoffer som i olika instanser sökt och fått brottsskadeersättning är i denna genomgång baserade på skattningar. Vissa polisanmälda brott bedöms också som mindre allvarliga varför till exempel kränkningersättning inte ska utgå. Brotten har samtidigt bedömts så pass allvarliga av den som blivit utsatt att de polisanmälts. I tabell 3 ges en skattning av andelen personbrott som leder till ansökan om respektive ersättning för brottsskada. Flera av siffrorna i tabellen utgör grova skattningar, och tabellen kan ses som ett räkneexempel.

¹⁷ Uppgifterna har erhållits från Länsförsäkringar och Försäkringsförbundet. Siffran för andel av försäkringsbeståndet avser 2008.12.31.

¹⁸ Uppgifterna om försäkringsbolagens relativa andel av hem- och villahemförsäkring har erhållits från Försäkringsbolaget If och avser år 2008.

¹⁹ AFA.

Tabell 3. Anmälda personbrott, ansökningar om brottsskadeersättning och antal utbetalade ersättningar i Sverige 2005. Delvis skattade uppgifter.

	Sökt ersättning	Fått ersättning
Lagförda brott	13 305	13 305 (max.)
AFA Försäkring	2 749*	2 749*
Hemförsäkring	4 500	2 000
Brottsoffermyndigheten	8 710**	4 790
Summa	29 264	22 844
Andel av anmälda personbrott (188 128)	16 %	12 %

*AFA ger uppgifter om antal arbetsskador och redovisningen anger inte närmare hur många som anmält skada respektive fått ersättning. Samma uppgift har här använts.

** Den svenska siffran över ansökningar är minskad med en femtedel som utgörs av händelser där polisen tydligt bedömt att det inträffade inte var ett brott eller som utgjorts av förmögenhetsbrott som normalt inte leder till ersättning.

Det är något förvånande att så få söker och får ersättning för personbrott. Även om andelen skulle fördubblas skulle det innebära att den absoluta majoriteten inte söker compensation någonstans. Frågan infinner sig då varför så få söker och om här finns en mycket stor potential för ansökningar till Brottsoffermyndigheten. Någon bra förklaring till att så många inte ansöker om compensation trots polisanmälan har inte kunnat hittas. En delförklaring, som framhävts i tidigare forskning, skulle kunna vara att få känner till möjligheten att få brottsskadeersättning.

Sammanfattning

Regelsystemet för statlig ersättning av skada av brott skiljer sig på flera punkter mellan Danmark och Sverige. Polisen skickar in ansökan om ersättning i Danmark, medan brottsoffret ska göra det i Sverige. I Sverige är det lättare att få ersättning även för andra personbrott än våld, till exempel olaga hot. I Sverige dras en självrisk om 1 500 kronor av från ersättningsbeloppet, vilket inte görs i Danmark. Dubbelt så många ansöker om ersättning i Sverige, där dock totalt över hälften av ansökningarna avslås mot drygt en femtedel i Danmark. Det genomsnittliga ersättningsbeloppet är ungefär 50 procent högre i Danmark. Skillnaden i beloppens storlek kan främst förklaras av att ersättningen för kränkning är mycket dominerande i Sverige, och att beloppen här är relativt sett mindre. I Danmark avser merparten av den totala ersättningssumman bestående men och nedsatt arbetsförmåga. Av de

polisanmälda brotten leder fyra gånger fler brott till statlig brottsofferersättning i Danmark än i Sverige. I Sverige söker över huvud taget få brottsskadeersättning i förhållande till antalet polisanmälda personbrott.

Kapitel 4. Jämförelser av sökande

Ett centralt material i projektet är de ansökningar om brottsskadeersättning som skickats in till Erstatningsnævnet respektive Brottsoffermyndigheten. Ansökningarna leder till att en akt läggs upp för varje ansökan. Materialet i dessa akter har bildat grunden för de intervjuer med brottsoffer som genomförts i projektet. I detta kapitel redovisas uppgifter från akterna kvantitativt. Syftet med analysen är främst att försöka svara på en av de frågor som ställdes i inledningen: Vilka söker ersättning för vad och vilka får respektive får inte ersättning? Analysen i detta kapitel ska även försöka bidra till den övergripande frågeställningen om vad som bestämmer brottsoffrets förväntningar på och tillfredsställelse med compensation. Tydliga skillnader mellan dem som söker ersättning och samtliga som utsätts för personbrott skulle kunna tyda på att det är andra förhållanden än enbart brottet som avgör om man söker ersättning. Detta skulle i sin tur kunna tyda på att särskilda behov behöver tillfredsställas hos de brottsutsatta som vänder sig till Brottsoffermyndigheten. Analyser ska även genomföras av om det är skillnader mellan dem som får ersättning och dem som får avslag.

Metod

De akter som analysen bygger på utgörs av representativa urval av inkomna ansökningar 2005. Projektet startade 2006 och det år valdes som låg närmast i tiden och där ansökningarna samtidigt kunde förväntas i de allra flesta fall ha lett till beslut. Ansökningarna skulle gälla personbrott.²⁰ Urvalet för aktstudien är ansökningar om ersättning för personbrott som gäller personer över 18 år. Sekretessbelagda fall togs inte med. I Sverige valdes var 20:e akt upp till 500. Av dessa kom 302 att utgöra urvalet. I Danmark valdes var 10:e akt upp till 250. Av dessa kom 180 att utgöra urvalet. De bortgallrade akterna gällde främst ansökningar som inte omfattades av lagarna för brottsskadeersättning i respektive land eller rörde någon under 18 år eller i enstaka fall sekretessbelagda fall.

Akterna i de två länderna skiljer sig åt genom att vara sekretessbelagda i Danmark i motsats till i Sverige där de är offentliga. Det innebär att de danska akterna kodades på plats på

²⁰ Med personbrott avses här brott mot Brottsbalken kapitel 3 (brott mot liv och hälsa), kapitel 4 (brott mot frihet och frid), kapitel 6 (sexuallbrott), kapitel 8:5,6 (rån) och kapitel 17:1 (våld mot tjänsteman) samt motsvarande brott mot danska Straffeloven. I kodningsformuläret i bilaga 2 anges de exakta paragraferna som ingått.

Erstatningsnævnet medan de svenska kopierades av Brottsoffermyndigheten och skickades till Stockholms universitet. De svenska akterna innehåller ibland mer information, till exempel domen från en rättegång. Akterna kodades och lades upp för analys i SPSS. De variabler som behandlades rörde socioekonomiska egenskaper hos sökanden, uppgifter om brottet, yrkanden och myndigheternas beslut. Närmare uppgifter om materialet och variablerna ges i bilaga 1 och 2.

Analysen av dem som sökt statlig brottsskadeersättning börjar med jämförelser som inte baseras på akterna utan på kriminalstatistik och nationella surveys. Frågan är om de som söker brottsskadeersättning är representativa för dem som utsätts för personbrott eller åtminstone för dem som anmäler brott av denna typ till polisen? Det bör de egentligen inte vara, då de skiljer sig just genom att ha ansökt om ersättning. För detta krävs ett aktivt val att vilja söka och eventuellt också att sakna försäkringar som skulle täcka skadan av brottet. De som söker kan förväntas ha mindre ekonomiska och andra resurser än de som inte söker fast de blivit utsatta för samma typ av brott.

Utsatthet för brott enligt officiell statistik

Den officiella statistiken över polisanmälda brott tillåter vissa jämförelser vad gäller polisanmält våld (misshandel). De uppgifter som kan jämföras varierar dock mellan de två länderna (tabell 4).

Tabell 4. Utsatta för polisanmält våld i Danmark och Sverige efter kön och ålder samt för Sverige relation till gärningsmannen och plats för våldet enligt officiell statistik respektive ansökningar om brottsskadeersättning 2005. Procent.

	Danmark		Sverige	
	Polisstat.	Brotts- skadeers.	Polisstat.	Brotts- skadeers.
Kön: kvinna	39	25	37	41
Ålder: 18-34	59*	55*	-	60
Bekant med gärningsman	-	-	48	52
Plats: utomhus	-	-	51	58

*Åldersjämförelsen inkluderar även rån och sedlighetsbrott

Bland polisanmälda brott är kvinnor mindre utsatta för våld än män i både Danmark och Sverige. För Sverige är andelen kvinnor ungefär densamma bland dem som sökt brottsskadeersättning. I Danmark är det emellertid en mindre andel kvinnor av utsatta för våld som söker ersättning än som kunde förväntas utifrån statistiken över polisanmälda brott. För ålder saknas i Sveriges officiella statistik annan åldersuppdelning än att de under 15 år skiljs ut och delas upp i två åldersgrupper. För Danmark kan en åldersjämförelse göras och den visar att de som söker ersättning ungefär motsvarar sin åldersandel av den polisanmälda våldsbrottsligheten.

Svensk kriminalstatistik ger uppgifter om relation till gärningsmannen och plats för brottet, uppgifter som saknas i den danska statistiken. Överensstämmelsen mellan andel som är bekant med gärningsmannen enligt kriminalstatistiken och dem som söker ersättning är god. Den är också relativt god när plats för brottet varit utomhus, vilket kan sägas ungefär motsvara ”gatuvåld”. Kategorierna här är dock inte helt jämförbara. I analysen av ansökningarna om brottsskadeersättning har kategorin ”allmän plats” använts. Här ingår även till exempel restauranger medan brott i arbetet som skett utomhus inte räknats in.

Utsatthet för brott i Sverige

För Sverige kan närmare jämförelse göras med Statistiska centralbyråns regelbundet återkommande undersökningar om levnadsförhållanden (ULF). Undersökningarna genomförs på ett representativt urval av befolkningen i åldrarna 16 till 84 år. Motsvarande undersökningar finns inte för Danmark. ULF utförs varje år och innehåller bland annat frågor om man under det senaste året utsatts för våld och hur allvarligt detta våld varit (ULF 2004). Vart åttonde år görs så kallade fördjupningsstudier av vissa komponenter av levnadsförhållandena. Frågor ställs då även bland annat om brottet polisanmälts, vilket krävs för att en jämförelse ska kunna göras med dem som sökt ersättning för skada av brott. Dessa intervjuomgångar innehåller även uppgifter om plats för brottet och relation till gärningsmannen.

För komponenten ”Trygghet och säkerhet”, som innefattar frågorna om utsatthet för brott i ULF, utfördes den senaste fördjupningsomgången före 2005 åren 2000-2001. Jämförelsen här måste alltså göras med uppgifter som är fyra till fem år äldre än de som urvalet av ersättningssökande utgör. En översiktlig jämförelse har gjorts mellan ULF 2000-01 och ULF

2005, som alltså är det år som svarar mot populationen för denna studie. Jämförelsen avser allt uppgivet våld, det vill säga inte enbart det polisanmälda samt även åldrarna 16 och 17 år. Med dessa reservationer är det med något undantag, som kan vara en slumpvariation, inga egentliga skillnader i fördelningen mellan sociodemografiska grupper med mera mellan de två ULF:arna. Detta talar för att ULF 2000-01 kan användas som närmevärde för situationen 2005. Det bör dock nämnas att uppgiften i ULF om att brottet polisanmälts inte är särskilt säker. Betydligt fler uppger att brottet polisanmälts än som framgår av kriminalstatiken (ULF 2004: 74).

Jämförelsen med data från ULF gäller ”våld”, som är det uttryck som används i undersökningarna. Motsvarande grupp i ansökningarna till Brottsoffermyndigheten är misshandel inklusive våld mot tjänsteman. Naturligtvis ingår våldmoment även i vissa fall av sexualbrott och rån, men det är svårt att veta vad intervjupersonerna i ULF lagt i begreppet våld. Jämförelsen inskränks därför här till misshandel och våld mot tjänsteman. Resultatet av jämförelsen framgår av tabell 5.

I förhållande till de kvinnor som i ULF uppgivit att de utsatts för våld och även polisanmält detta är det en något större andel som sökt brottsskadeersättning. Totalt är de som sökt ersättning något äldre än alla våldsutsatta.

Uppgiften om utländsk bakgrund bland dem som sökt ersättning baseras här på uppgifter från Statistiska centralbyråns befolkningsregister.²¹ Som utländsk bakgrund räknas att ha minst en förälder född utomlands. Uppgifterna pekar då på att de med utländsk bakgrund som utsatts för våld söker brottsskadeersättning i större utsträckning än de med svensk bakgrund. Relationen blir detsamma om de som är födda i Sverige med en svensk förälder räknas till gruppen inhemsk. Då det är få av dem som utsatts för våld som alls söker brottsskadeersättning, kan denna ”överrepresentation” bland dem med utländsk bakgrund också formuleras som att det bland dem med svensk bakgrund är särskilt få som söker ersättning. Jämförelsen med totalbefolkningen enligt ULF visar också att de med utländsk bakgrund löper större risk att utsättas för våld, något som också konstaterats i tidigare ULF:ar (ULF

²¹ De uppgifter som erhållits från Statistiska centralbyrån har enbart rört gruppnivå eller andelar i urvalet. Inga uppgifter har erhållits som kan koppla utländsk bakgrund till en enskild person i materialet. Sökningen gjordes då en tiondedel av urvalet återstod att koda.

Tabell 5. Utsatta för polisanmält våld bland vuxna²² som ansökt om brottsskadeersättning i Sverige 2005 respektive i hela landet 2000-2001 (ULF), inklusive totalbefolkningen 2005, efter sociodemografiska grupper med mera. Andel av samtliga utsatta. Procent.

	Ansökan n=178	ULF ²³ n=11 008	ULF: tot.bef. N=6 890 000
Kön			
Kvinnor	41	34	50
Män	59	66	50
Ålder			
18-34	52	60	33
35 +	48	40	67
Nationell bakgrund			
Utländsk	40	29	19
Inhemsk	60	71	81
Socioekonomisk status			
Ej facklärd arbetare	22	20	22
Facklärd arbetare	14	18	15
Lägre tjänstemän	10	8	13
Tjänstemän på mellannivå	9	15	17
Högre tjänstemän	5	8	12
Företagare	2	6	7
Studerande	14	14	11
Förtidspensionärer med flera	19	7	7
Ålderspensionärer	6	4	19
Plats för våldet			
Någons bostad	31	18	
Eget arbete	30	23	
Allmän plats	38	58	
Relation till gärningsman			
Okänd	59	48	
Känd	41	52	

²² 18+ år bland sökande; 18-84 år i ULF

²³ Uppgifterna har tagits fram av Statistiska centralbyrån.

2004:49). En delförklaring till att fler med utländsk bakgrund söker statlig ersättning efter att ha utsatts för våld kan vara att denna grupp i större utsträckning än de med svensk bakgrund saknar hemförsäkring. Skillnaden i försäkringstäckning mellan grupperna är dock liten.²⁴

Jämförelsen av socioekonomisk status mellan dem som sökt brottsskadeersättning och polisanmälda fall av våld enligt ULF pekar på relativt liknande fördelning. En reservation för resultatet är dock att en femtedel av dem som sökt brottsskadeersättning inte har uppgivit yrke (och här har uteslutits ur den procentuella fördelningen). Ej facklärd arbetare och lägre tjänstemän söker något oftare ersättning än utsattheten anger, medan facklärd arbetare och tjänstmän på mellan- och högre nivå gör det något mer sällan. Det tydliga undantaget utgörs av kategorin förtidspensionärer med flera, som även inbegriper långtidsarbetslösa, där kategorin är markant större bland dem som söker ersättning. En tolkning är att denna grupp fattiga och marginaliserade oftare saknar försäkring och andra resurser och därför söker statlig ersättning för utsatthet för brott. Gruppen är enligt uppgifterna från ULF inte mer utsatt för våld än andelen i befolkningen anger. Uppgifterna måste dock här ses som en kraftig underskattning. I gruppen förtidspensionärer ingår de som kan betecknas utslagna, och där bedömer ULF att bortfallet ligger mycket nära 100 procent (ULF 2004: 30).

Vad gäller plats för brottet så är våld i bostad vanligare bland dem som söker ersättning än bland alla utsatta för våld enligt ULF. Omvänt är andelen som ansöker om ersättning betydligt mindre bland dem som utsätts på allmän plats. Uppgift saknas i en tiondedel av fallen.

Uppgifter om relation till gärningsman bygger på händelser och inte person, och flera händelser än utsatta personer har registrerats. Om flera brott förekommit har huvudbrottsprincipen använts, det vill säga att det i princip är det juridiskt sett allvarligaste brottet som blivit bestämmande. Tabelluppgifterna för ULF har normerats till antalet personer. I en dryg femtedel av fallen har det inte framgått av akten om brottsoffret kände gärningsmannen. Med dessa reservationer kan en jämförelse med ULF-data göras. Sannolikheten att man söker ersättning tycks öka när gärningspersonen är okänd. Detta förefaller också ganska rimligt och stämmer med tidigare forskning (Villmow & Plemper 1989; Baril et al. 1984).

²⁴ www.scb.se/Pages/Standard____264160.aspx

Sammanfattningsvis skiljer sig gruppen som sökt ersättning från polisanmälda fall av våld enligt ULF så att vissa grupper, kvinnor, medelålders och de med utländsk bakgrund, i Sverige ansöker om statlig brottsskadeersättning oftare än som kunde förväntas utifrån deras utsatthet för våldsbrott enligt ULF. Denna tendens är särskilt markant för gruppen förtidspensionerade med flera. Vad gäller platsen för brottet sker ansökan om ersättning oftare om våldet skett i bostaden och även om gärningsmannen är okänd. De okända gärningspersonerna hänför sig särskilt till våld i arbetet. För kvinnor rör det sig oftare om känd gärningsman då någons bostad är den vanligaste brottsplatsen, för män oftare om okänd på allmän plats.

Likheterna snarare än skillnaderna är dock det mest påtaliga i en jämförelse mellan dem som sökt brottsskadeersättning och dem som uppgivit att de utsatts för våld och polisanmält detta enligt ULF. En skillnad finns rimligen så att de som i mindre utsträckning har försäkringsskydd eller andra resurser ansöker i större utsträckning. Efter breda sociodemografiska karakteristika tycks dock de som söker ersättning inte skilja ut sig särskilt från den större gruppen utsatt för våld som anmält detta till polisen.

Resultatet kan jämföras med den tidigare forskningen från andra länder (se kapitel 2). I dessa studier saknas uppgifter för hela populationen utsatt för våld, som för Sveriges del finns i ULF. Vad gäller enbart dem som sökt ersättning finns både likheter och skillnader med situationen i Sverige. Mellan 25 och 40 procent av dem som sökt ersättning i de utländska studierna är kvinnor. Detta överensstämmer relativt väl med den svenska andelen. Det kan också förväntas utifrån den faktiska utsattheten. Reservationer görs dock i de utländska studierna för våld i hemmet. Enligt ULF hör familjevåldet till det som inte alltid anges ens vid intervjuer även om man fångar många fall som inte polisanmälts (ULF 2004:29 f.). Här kan, som nämnts, finnas en underrapportering då familjevåld hålls inom familjen. Reglerna i några av länderna tillät heller inte ersättning om brottsoffret bodde ihop med gärningsmannen efter brottet. I förhållande till de tidigare studierna från andra länder har Sverige en i jämförelse relativt stor andel med känd gärningsman (41 procent). En överrepresentation av fattiga och arbetslösa gäller också för både Sverige och de andra länderna. Överrepresentationen tycks dock vara tydligare i de utländska studierna. I Sverige är huvudintrycket att de som söker statlig kompensation efter att ha varit utsatta för våldsbrott finns i alla sociodemografiska grupper.

Brott i ansökningar om brottsskadeersättningar

Efter denna analys baserad på levnadsnivådata, kriminalstatistik och andra uppgifter om utsatthet för våld, ska en jämförelse göras mellan dem som sökt ersättning i Danmark och Sverige. Jämförelsen baseras alltså på en genomgång av ansökningsakterna hos Erstatningsnaevnet respektive Brottsoffermyndigheten.

Analysen i tabell 5 inskränktes till dem som i Sverige ansökt om ersättning för enbart våld för att kunna jämföras med våldsutsatta enligt ULF. Jämförelsen i tabell 6 avser dock samtliga som ansökt om ersättning för personbrott, alltså även olika typer av fridsbrott. Siffran 178 brott i tabellen som rör våld i Sverige utgör alltså de personer som analyserades i tabell 5. En jämförelse av vilka brott som ansökan gällt ger högre tal än antalet sökande, då mer än ett brott kan ingå i ansökan.

Tabell 6. Brott som var anledning till ansökan om statlig brottsskadeersättning i Danmark och Sverige 2005.

Brottstyp ²⁵	Danmark n=206		Sverige n= 414	
	Antal	%	Antal	%
Våld*	154	75	178	43
Olaga hot	9	4	75	18
Rån	18	9	63	15
Ofredande	0	0	18	4
Sexualbrott**	12	6	15	4
Övriga brott	13	6	65	16
Totalt	206	100	414	100

*Våld innefattar misshandel av alla grader samt våld mot tjänsteman

** Sexualbrott innefattar våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande samt sexuellt ofredande

²⁵ Brottstyperna som kodats in har för Sveriges del för det mesta utgått från Brottsoffermyndighetens bedömning. I vissa fall har denna skiljt sig från polisens rubricering. I några fall har kodningen av det svenska materialet också utgått från offrets rubricering som i gränsfall som främst rör sig om händelsen ska rubriceras som rån eller stöld. När det gäller Danmark är det som tidigare sagts polisen som skickar in ansökan och inte brottsoffret självt, varför sådana gränsdragningsproblem inte finns på samma sätt som i Sverige. Beträffande övriga brott är det för det mesta tilläggsbrott och det rör sig om övergrepp i rättssak, egendomsbrott som stöld, överträdelse av besöksförbud samt andra brott som begåtts i samband med de brott som ingår i urvalet.

Det genomsnittliga antalet brott i Danmark är 1,1 mot 1,3 i Sverige. Våld (misshandel av olika grad) dominerar i båda länderna, men en skillnad är att i Danmark gäller tre fjärdedelar av brotten våld mot i Sverige knappt hälften. För Sverige är det förutom rån högre andelar av olaga hot och ofredande och även ”övriga brott” som övergrepp i rättssak och överträdelse av besöksförbud. Denna skillnad bör förklaras av regelverket i de båda länderna (se kapitel 3), där man i Danmark tydligare begränsar sig till personskador. Att en större andel hot och ofredanden ingår bland de svenska ansökningarna kan också tänkas spela roll för tolkningen av resultaten i den fortsatta analysen.

Sociodemografiska skillnader mellan dem som söker brottsskadeersättning

Närmast ska en jämförelse göras av de sökande i de två länderna efter sociodemografiska karakteristika med mera. Uppgifterna för Sverige skiljer sig alltså från de i tabell 5, då nu också de som sökt för andra personbrott än våldsbrott ingår. Resultatet redovisas i tabell 7.

Andelen kvinnor är markant lägre bland dem som söker ersättning i Danmark än i Sverige, 25 respektive 41 procent. Jämförelse kan göras med andelen enligt statistiken över polisanmälda brott för Danmark och andra källor. Om jämförelsen begränsas till misshandelsbrott 2005 utgör kvinnor 39 procent av brottsoffren i Danmark. I Balvigs och Kyvsgaards (2006) survey från Danmark, utgör kvinnorna 34 procent av offren för våld, vilket inrymmer allt våld och inte bara det polisanmälda. Enligt rapporten *Sociale forhold, sundhed og retsvæsen* (2006) utgör kvinnorna 41 procent av utsatta för våldsbrott (inklusive sedlighetsbrott). Sammantaget pekar dessa siffror tydligt på att kvinnor i Danmark är underrepresenterade bland dem som söker ersättning för misshandelsbrott. Enligt statistiken över polisanmälda brott i Sverige utgör kvinnor 37 procent av alla vuxna som utsatts för ett misshandelsbrott 2005, det vill säga ungefär samma andel som sökt ersättning för våld (se tabell 4).

Åldersfördelningen i tabell 7 skiljer sig inte särskilt mellan Danmark och Sverige. En noggrannare åldersuppdelning visar dock att en större andel äldre söker ersättning i Sverige än i Danmark (46+ år: 28 respektive 18 procent). Siffrorna för Danmark skiljer sig här inte från dem i statistiken över polisanmälda brott eller i Balvig och Kyvsgaards studie (2006, tab. 3, beräknade uppgifter). För Sverige saknas, som nämnts, i den officiella statistiken åldersuppdelning bland brottsoffer över 15 år.

Tabell 7. Utsatta för polisanmälda personbrott i olika sociodemografiska grupper med mera i Danmark och Sverige bland dem som sökts statlig ersättning för brottsskada 2005. Procent.

	Danmark n=180	Sverige n=302
Kön		
Kvinnor	25	41
Män	75	59
Ålder		
18-34	55	52
35 +	45	48
Nationell bakgrund		
Utländsk	13	28
Inhemsk	87	72
Socioekonomisk status		
Ej facklärd	28	22
Facklärd	11	14
Lägre tjänstemän	13	10
Tjänsteman på mellannivå	5	9
Högre tjänstemän	1	5
Företagare	5	2
Studerande	11	14
Förtidspensionärer med flera	23	19
Ålderspensionärer	3	6
Plats för våldet		
Någons bostad	28	34
Eget arbete	11	24
Allmän plats	61	42

Uppgifterna om nationell bakgrund i tabell 7 baseras på en skattning efter namn, då det var de enda uppgifter som kunde erhållas från båda länderna. Andelen med utländsk bakgrund, definierad som minst en förälder född utomlands, är i det svenska materialet i tabell 5 enligt uppgifter från Statistiska centralbyrån 40 procent, medan en skattning efter namn ger 28 procent. Ett antal med utländsk bakgrund missas alltså här. Andelen med utländsk bakgrund, enligt skattningen baserad på namn, är dock drygt dubbelt så hög i Sverige som i Danmark (28 respektive 13 procent). Skillnaden bör i huvudsak spegla skillnaden i invandrarnas befolkningsandel i de två länderna.

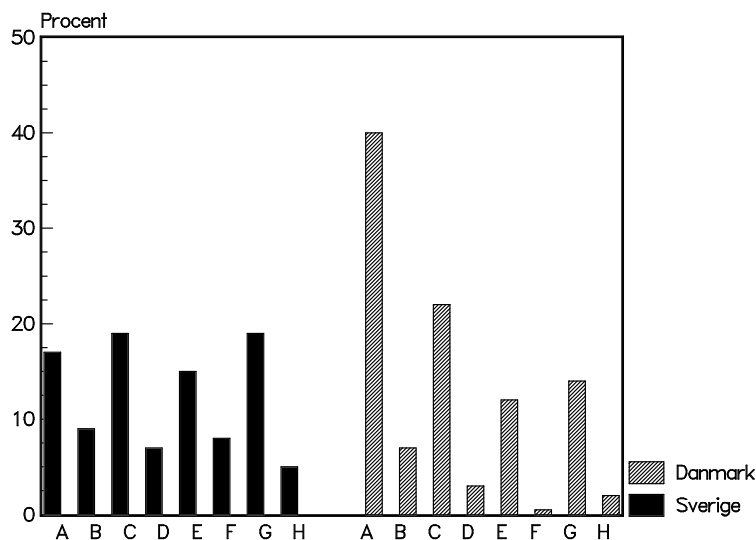
Enligt tabell 5, som tillät en jämförelse med polisanmälda våldsbrott i hela Sverige enligt ULF, sökte de med utländsk bakgrund brottsoffersättning i dubbel så stor utsträckning som deras andel i befolkningen. Denna överrepresentation förklarades till del men inte helt av en större utsatthet för våldsbrott. För Danmark finns inte uppgifter om utsatthet för personer med utländsk bakgrund. I förhållande till den totala befolkningsandelen, 9 procent (Danmarks statistik 2008), sökte dock en större andel brottsoffersättning, 13 procent. Om samma överrisk att utsättas för våldsbrott gäller bland dem med utländsk bakgrund i Danmark som i Sverige, föreligger ingen överrepresentation av dem med utländsk bakgrund som söker brottsofferersättning i Danmark.

Även för socioekonomisk status är likheterna mellan de båda länderna påfallande. För Danmark saknas uppgifter om motsvarande fördelning för hela befolkningen. Små skillnader kan inte heller exploateras, då yrkeskategoriseringen i aktmaterialet inte alltid är helt tydlig och det dessutom förekommer bortfall av uppgift om yrke för drygt en femtedel (exkluderat i tabellen).

Uppgifter om relation till gärningsmannen kan inte lämnas för Danmark, då uppgift saknas i hälften av akterna. Platsen för våldet, slutligen, pekar på tydliga skillnader mellan Danmark och Sverige. I Danmark är allmän plats det klart vanligaste stället för våldet. Utsatthet för våld i det egna arbetet står bara för 11 procent mot 24 i Sverige. Det bör påpekas att även för denna variabel finns ett visst bortfall, 9 procent för Sverige och 19 procent för Danmark. Detta bortfall samt en kategori ”övrig” på två till tre procent är exkluderat i tabellen.

Här är det möjligt att återknyta till kvinnornas underrepresentation bland dem som söker ersättning i Danmark. Omvänt innebär detta att männen är överrepresenterade. En närmare analys av variablerna i tabell 7 visar att yngre män med heldansk bakgrund svarade för 40 procent av dem som ansökt om brottsskadeersättning medan motsvarande grupp i Sverige utgjorde 20 procent. Om materialet delas upp efter ålder, kön och nationell härkomst erhålls de fördelningar som visas i diagram 3. Ansökningarna om brottsskadeersättning tycks vara mer jämnt fördelade i befolkningen i Sverige än i Danmark. Den huvudsakliga skillnaden faller dock på de unga, infödda männen. Skillnaderna i andelen med utländsk bakgrund som söker brottsskadeersättning bör främst förklaras av att invandrarna är mer än dubbelt så många i Sverige som i Danmark. Samtidigt ska understrykas att fördelningen i diagram 3 visar den population som ansöker om ersättning för personbrott. Som påpekats är denna andel

av samtliga polisanmälda brott flera gånger lägre i Sverige än i Danmark. Medan den danska ansökarpopulationen är skev är den svenska tunn.



A: man, -35 år, svensk/dansk bakgrund

B: man, -35 år, invandrarbakgrund

C: man, 36- år, svensk/dansk bakgrund

D: man, 36- år, invandrarbakgrund

E: kvinna, -35 år, svensk/dansk bakgrund

F: kvinna, -35 år, invandrarbakgrund

G: kvinna, 36- år, svensk/dansk bakgrund

H: kvinna 36- år, invandrarbakgrund

Diagram 3. Utsatta för personbrott i Danmark och Sverige som sökt statlig ersättning för brottsskada 2005 efter sociodemografisk tillhörighet. Procent inom respektive land.

Avslag på ansökan

Den kvantitativa analysen ska fortsätta med en jämförelse av dem som fått ersättning respektive avslag. Uppdelningen bör i sig vara intressant. Andelen som får avslag bör även säga något om missnöje med hjälpen till brottsoffer bland dem som ansöker om ersättning. I tabell 8 har någon närmare uppdelning av variabeln avslag-bifall inte gjorts utan den har tudelats, så att de som fått något om än inte allt de begärt hänförts till gruppen bifall. Endast andelen avslag redovisas i tabellen, då andelen bifall utgör hundra procent minus andelen avslag.

Den stora skillnaden mellan de två länderna är andelen som får helt avslag, i Danmark knappt en femtedel, i Sverige nära hälften. En förklaring kan, som nämnts, vara att polisen svarar för att ansökan skickas in i Danmark. Detta skulle kunna innebära att dels ansökningar blir mer korrekta från början, dels att sådant som polisen bedömer inte kommer att leda till ersättning

sorteras bort. Detta stöds till del av orsakerna till avslagen. I Sverige är brister i ansökan vad gäller intyg eller för sent inkommen ansökan ett relativt vanligt skäl för avslag eller uppmaning om att återkomma, något som bara gäller i ett fall i Danmark. De vanligaste skälen för avslag i Sverige rör rättsliga förhållanden som att brott inte kan styrkas. Det gäller även Danmark i meningen att den anmälda skadan inte bedöms vara resultat av en överträdelse av

Tabell 8. Personer som sökt statlig ersättning för brottsskada och som fått avslag efter sociodemografisk status med mera i Danmark och Sverige 2005. Procent.

	Danmark n= 178*	Sverige n= 302
	%	%
Avslag, totalt	18	45
Brottstyp		
Våld/misshandel	17	48
Sexualbrott	0	33
Olaga hot	11	36
Ofredande	–	26
Rån	33	54
Övrigt	10	43
Skada		
Kränkning, enbart	0	26
Kön		
Kvinna	6	41
Nationell bakgrund		
Utländsk	35	42
Relation till gärningsman		
Bekant	21	37
Rättegång		
Ja	11	32
Försäkringsinnehav		
Ja	19	48
Ålder		
18-35	14	46
Brottsplats		
Allmän plats	16	52
Sysselsättning		
Ej facklärda arbetare	14	51
Arbetslösa/förtidspens.	27	53
Tjänstemän	20	57

*Två ansökningar har inte kunnat klassificeras

strafflagen. I övrigt anges som skäl för avslag i Sverige särskilt att den sökande först måste visa att skadan inte ersätts av försäkringsbolaget eller gärningsmannen. Den sökande uppmanas att återkomma om krav ändå finns, vilket dock mer sällan sker.

En särskild underökning av ansökningar och avslag 2006 har genomförts av Justitsministeriet i Danmark (Justitsministeriets forskningsenhet 2006). Undersökningen visar att män söker ersättning något oftare än kvinnor och att detta helt rör mindre allvarliga former av misshandel ("simpler vold"). Andelen avslag för kvinnor och män är i stort sett densamma, 14 procent. Skälen för avslag skiljer sig dock delvis så att kvinnor oftare får avslag för att det inte rör sig om en överträdelse av strafflagen och männen på grund av för sen anmälan. Resultatet skiljer sig från resultatet av aktgenomgången, som visade att avslagen för kvinnor var betydligt lägre än för män. Skillnaden kan ha att göra med året då undersökningarna genomfördes och att Justitsministeriets studie begränsades till våldsbrott ("vold").

Högst andel avslag i Sverige får de som sökt ersättning för rån. Det gäller även för Danmark. Vad gäller sociodemografisk status är huvudintrycket för Sverige att avslagen inte skiljer sig nämnvärt. Att vara bekant med gärningsmannen eller att fallet gått till rättegång tycks något minska sannolikheten för avslag. Detta kan tolkas som att i det första fallet kvinnor i sambofall oftare får bifall på sin ansökan, och i det andra fallet att rättegång ofta innebär att den sökande tillerkänts skadestånd av domstolen.

Inte heller i Danmark är skillnaden särskilt stor efter sociodemografisk status eller andra variabler. Avslagen ligger i huvudsak mellan 10 och 20 procent. Avvikande är den lilla andelen kvinnor som får avslag, endast sex procent. Liksom i Sverige bedöms kvinnornas ersättningsanspråk oftare vara berättigade. Indelningen efter sysselsättning pekar på att långtidsarbetslösa och förtidspensionärer har en något mindre sannolikhet att få ersättning. En kategori som oftare får avslag i Danmark är även de med invandrarbakgrund.

Det bör slutligen i denna analys av avslag påpekas att den inte säger något om en eventuell diskriminering utifrån kön, etnisk tillhörighet eller yrkesgrupp från myndigheternas sida. Analysen rör enbart en beskrivning av skillnader som antagligen främst hänför sig till typ av brott och andra juridiskt relevanta faktorer.²⁶

²⁶ Brottsoffermyndigheten ger i sin årsredovisning inte uppgifter om andelen tillstyrkta respektive avslagna ansökningar. Detta görs dock i Erstatningsnævnets årsredovisningar från och med 2006. Detta år tillstyrktes 67

Sammanfattning

En beskrivning av dem som sökt statlig brottsofferersättning har gjorts utifrån representativa urval av sökande i Danmark och Sverige. Frågan ställdes först om de sökande skiljer sig från utsatta för våldsbrott generellt. En jämförelse av dem som sökt ersättning i Sverige med data om utsatthet för våldsbrott enligt Statistiska centralbyråns undersökningar om levnadsförhållanden, ULF, pekade på relativt god överensstämmelse i sociodemografiskt hänseende. I förhållande till dessa data söks dock ersättning oftare bland kvinnor, de något äldre, de med utländsk bakgrund och förtidspensionärer. Överrepresentationen kan för de två sistnämnda kategorierna till del möjligen förklaras av att de anses vara underrepresenterade i undersökningar om levnadsförhållanden.

De som söker brottsofferersättning i Danmark respektive Sverige är relativt lika varandra sociodemografiskt sett. Skillnader finns dock så att de som söker i Danmark oftare är yngre och män som utsätts för våld på allmän plats. En försiktig slutsats blir att Danmark har ett ersättningssystem som till stor del utnyttjas av yngre män som fallit offer för det så kallade gatuvåldet eller har varit inblandade i slagsmål på stan'. I Sverige är det svårare att se att en viss "brottsoffertyp" dominerar. Brottsoffret är inte heller knuten till en specifik brottsituation utan tycks snarare finnas "lite överallt". Bilden av en mer spridd brottsofferpopulation i Sverige än i Danmark tycks framträda bland de sökande. Denna jämförelse tillsammans med jämförelsen med ULF pekar på att ersättningssystemet i Sverige når ett mer representativt urval av dem som utsätts för personbrott. Samtidigt når den statliga brottsofferersättningen i Sverige en betydligt mindre andel av dem som polisanmäler denna typ av brott än i Danmark.

Slutligen undersöktes gruppen som fått avslag. Andelen avslag är betydligt större i Sverige än i Danmark. Detta kan tänkas ha att göra med att polisen i Danmark är ansvarig för ansökan och därmed kanske fler ansökningar som skulle ha avslagits aldrig skickas in. Frågan om

procent av ansökningarna medan 15 procent fick avslag. Dessutom anges 18 procent som "annat". Denna kategori omfattar ansökningar där nämnden inte kunnat ta ställning utifrån föreliggande uppgifter. Ärendet avslås då, liksom i Sverige, men sökande kan återkomma med ytterligare dokumentation. Uppgiften att endast 67 procent får ersättning skiljer sig från den som baseras på aktgenomgången som ju var 82 procent (bortsett från att det rör olika år). Det är något oklart hur många som återkommer i såväl Danmark som Sverige och då får ersättning. Även om uppgifterna om avslag kan skilja sig mellan årsredovisningarna och aktgenomgången kvarstår att det är betydligt fler som får avslag i Sverige.

avslag vid ansökan om brottsskadeersättning bör vara viktig för frågan om tillfredsställelsen med möjligheten till kompensationen.

Kapitel 5. Illustrationer av olika fall

För att ytterligare försöka förstå brottsoffrens förväntningar och behov har uppgifterna i ansökningarna även analyserats kvalitativt. Om brotten skiljer sig mycket åt kan detta implicera delvis olika förhållningssätt från samhällets och myndigheternas sida.

Strävan har varit att försöka urskilja typfall. Analyserna påverkas av att materialet i ansökningarna varierar något mellan Danmark och Sverige. Olika klassificeringar har också använts i de två länderna utifrån vad forskaren i respektive land sett som fruktbart eller ”intuitivt” upplevt som olika typfall.

I analysen av det danska materialet har även uppgifter i akterna utöver dem som använts för kodningen utnyttjats. Det kan till exempel röra sig om Erstatningsnævnets interna beskrivning av handläggningen och de resonemang man har fört om beslutet, läkarintyg som beskrivit sökandes fysiska och psykiska tillstånd och ibland även brev från sökande själv eller dennas advokat. Mot bakgrund av denna läsning har det varit möjligt att urskilja olika typer eller kategorier av ärenden som framför allt bygger på hur allvarliga fallen är. Indelningen baseras även på hur både den utsatta och myndigheten uppfattar händelsen ur brottsofferperspektiv. Kategoriseringen söker att ge en bild av karaktären av ärendena och typer av händelser som kan ligga till grund för en ansökan om ersättning. Kategoriseringen täcker självfallet inte samtliga 180 ärenden, men ger ändå en översiktlig bild av det danska ansökningsmaterialets huvudsakliga mönster sett ur ett kvalitativt perspektiv.

I det svenska materialet har 100 ansökningar valts ut. Serier av ansökningar har hämtats från olika delar av materialet för att undvika eventuell periodicitet. Det svenska materialet är här rikare än det danska, i så måtto att domen vanligtvis ingår i akten i de fall där ärendet gått till domstol. Indelningen i typfallen kan sägas ha skett intuitivt. Samtidigt anknyter typerna tydligt till dem som kan urskiljas i kriminalstatistiken över anmälda brott genom uppdelningen på bekant och obekant gärningsman och om brottet skett inomhus eller utomhus. Indelningen ligger också nära ULF:s, där brotten klassificeras efter var det ägt rum: i bostad (egen och annans), på egen arbetsplats, på allmän plats eller på nöjesställen (ULF 2004, s. 52).

De olika indelningarna i den danska respektive svenska studien ses här inte primärt som landspecifika. De utgör snarare två olika ansatser för att bättre kunna förstå den fråga som undersöks. Indelningarna kan med säkerhet också tillämpas på det andra landet även om andelarna i respektive typ skulle kunna variera. Analyserna av ansökningarna i de två länderna presenteras här var för sig och behandlas avslutningsvis kort tillsammans.

Danmark

De tydliga och mycket allvarliga fallen

I ”de allvarliga fallen” handlar det oftast om en långvarig handläggningstid hos nämnden och det framgår tydligt av olika dokument i akten, till exempel läkarintyg och beskrivningar av händelseförloppet, att brottet har fått allvarliga fysiska och/eller psykiska konsekvenser för offret.

Oftast handlar ersättningsanspråket om sveda och värk i samband med en lång sjukskrivningsperiod, bestående men och nedsatt arbetsförmåga, vilket också gör att Arbetskadestyrelsen konsulteras i många av dessa fall för att närmare bedöma omfånget av skadan. I dessa fall kan man säga att det är en god överensstämmelse mellan å ena sidan händelsen sedd ur ett mer objektiva perspektiv, det vill säga på det sätt som händelsen och skadorna beskrivits och bedömts av rättssystem, Erstatningsnævnet, läkare och advokat, och å andra sidan sökandes subjektiva upplevelse av händelsen och skadorna.

Ett exempel på ett ärende inom denna kategori är en ung manlig studerande som blev utsatt för grov misshandel av flera okända gärningsmän på natten i Köpenhamn. Exempelvis blev han slagen i huvudet flera gånger med ett betongföremål. Våldsepisoden fick allvarliga konsekvenser för den unge mannen bland annat i form av bestående hörselnedsättning, koncentrationsbesvär, ångest och depression, skador som bland annat beskrevs i personliga brev från honom till nämnden. De omfattande skadorna framgår också av diverse läkarintyg i akten. Den unge mannen sökte bland annat ersättning för sveda och värk, ersättning för utgifter till medicin, bestående men och nedsatt arbetsförmåga. Handläggningstiden för ärendet var lång och mannen fick för det mesta medhåll för sina krav.

De otydliga fallen

I ”de otydliga fallen” finns det inte några tydliga eller objektiva tecken på att händelsen har fått allvarliga fysiska eller psykiska konsekvenser för offret, men han eller hon har ändå blivit helt utslagen av det som hänt och förefaller ha tagit på sig en roll som offer i ganska stor utsträckning. Ett exempel på ett ärende inom denna kategori är en lärare som blev slagen med en cykelhjälm av en 11-årig elev och som blev psykiskt helt utslagen med en lång sjukskrivningsperiod till följd. Ett annat exempel är en kvinna som blev knuffad och föll omkull. Hon var sjukskriven i så pass lång tid efter händelsen att hon förlorade sitt jobb och var tvungen att helt lägga om sitt liv, även fast det inte fanns några medicinska tecken på allvarliga fysiska skador efter händelsen. I detta ärende är det också intressant att gärningspersonen och dennes advokat ifrågasatte om det verkligen fanns ett samband mellan händelsen och dess möjliga konsekvenser och offrets efterföljande problem och ersättningsanspråk, eller om kvinnans problem i själva verket låg djupare och berodde på något helt annat än den aktuella händelsen.

I fallen inom denna kategori finns det alltså inga ”objektiva” tecken på ett allvarligt brott eller allvarliga fysiska skador, men de psykiska konsekvenserna är till synes mycket omfattande och nästan oöverstigliga för offret. Här handlar det också ofta om ett anspråk på ersättning för bestående men och nedsatt arbetsförmåga. I fallen inom denna kategori kan man alltså säga att det är en låg grad av överensstämmelse mellan händelsen ”objektivt” sett och sökandes subjektiva upplevelse av samma händelse.

De (till synes) okomplicerade fallen

De fall som benämns ”de till synes okomplicerade fallen”, är de där händelsen antingen har varit mindre allvarlig i juridisk mening eller ganska allvarlig juridisk sett men ändå inte tycks ha fått allvarliga konsekvenser för offret. Exempelvis har offret repat sig snabbt efter händelsen och söker kanske gottgörelse för sveda och värk för ett par dagars sjukskrivning samt ersättning för några förstörda kläder eller annan typ av sakskada. Huvudpoängen är att fallen tycks leda till en ganska okomplicerad handläggning av ersättningsanspråket. Offret tycks inte anta en offerroll i någon särskild utsträckning, men vill ändå ha ersättning för de förluster hon eller han har haft. Det kan till exempel handla om ersättning för mindre omfattande tandskador. Flera exempel på fall inom denna kategori rör sig om personer som

varit på bar eller krog och hamnat i någon typ av konflikt med en mindre allvarlig våldsepisod till följd.

I de mera allvarliga fallen inom denna kategori handlar det till exempel om att krossade flaskor eller andra farliga föremål har ingått i den brottsliga händelsen, och åtminstone de fysiska skadorna hos offret därför har varit av en mer omfattande karaktär. När fallen ändå benämns okomplicerade, så ska det förstås som ett uttryck för att ärendena inte tycks ha gett anledning till konflikter i samband med själva ersättningsanspråket, och att konsekvenserna av händelsen tycks ha varit överkomliga för offret. Samtidig är det förstås oerhört viktigt att tänka på att detta är en kategorisering som endast bygger på de skriftliga dokument som funnits i akterna hos Erstatningsnævnet. Det är inte omöjligt att ett samtal med sökande själv skulle leda till en helt annan och i vissa fall mer komplicerad bild.

Exempel på ett ärende bland de ”okomplicerade” är en kvinna som blev slagen och sparkad på av sin tidigare sambo. Enligt medicinska uppgifter i akten finns det tydliga fysiska spår av överfallet, men det enda kvinnan sökte ersättning för var en dörrkarm som förstördes i samband med att gärningsmannen använde våld för att tränga in i kvinnans lägenhet. I ansökningsblanketten har brottsoffret skrivit – under rubriken om hon varit sjuk till följd av händelsen – att hon gick till arbetet nästa dag. Ett annat exempel är en kvinna som inom ramen för sitt arbete blev hotad till livet av en man i kraftig psykisk obalans och med grava alkoholproblem. Händelsen beskrevs som ganska obehaglig, men det enda som kvinnan sökte för var ersättning för sveda och värk för en enda sjukdag.

Olycka eller brott?

En ytterligare kategori har betecknats ”olycka eller brott?” för att visa att det ibland rör sig om juridisk gränsdragning som inte alltid är så tydlig för de sökande. Ett typiskt sådant fall är att sökande varit på krogen eller diskotek nattetid och har träffats av en flaska eller har fått ett slag på kroppen eller i huvudet i samband med tumult som inte har varit riktad mot henne eller honom. Sökande har så att säga råkat illa ut i samband med bråk. I fallen inom denna kategori finns det oftast tydliga tecken på besvikelse hos sökande för att hon eller han inte blivit betraktad som ett brottsoffer i juridisk mening. Åtminstone har sökandes offerstatus varit föremål för en kritisk bedömning, offerstatusen har inte varit självklar.

Inom denna kategori finns också ärenden där tvivel har rests huruvida skadan har inträffat vid en överträdelse av strafflagen. Exempel på ett sådant fall är en lärare som hade flera ärenden under behandling hos nämnden om elever som utförde handlingar som läraren själv definierade som våld, men där nämndens bedömning var, att den typ av händelseförlopp som han sökte ersättning för inte går väsentligt utöver det man måste räkna med och tåla som lärare. Ett annat exempel är en ung man som var på diskotek och hamnade i andra människors bråk och råkade få ett hårt slag vid sitt ena öga. Mannen fick avslag på sitt anspråk på ersättning för sveda och värk för ett par dagars sjukskrivning samt ett par hundra kronors ersättning för medicinkostnader. Avslaget gavs eftersom det inte med tillräcklig säkerhet kunde antas att skadan hade inträffat vid en överträdelse av strafflagen. I ett personligt brev till nämnden skrev sökande hur avslaget hade fått honom att känna sig förlöjligad och som ett offer i dubbel bemärkelse.

Våldtäkterna

Den sista kategorin är våldtäkterna som tycks ha en särstatus, då det ofta handlar om ett rättskrav som nämnden är bunden av, åtminstone den del av ersättningen som gäller ersättning för så kallat tort. Det betyder bland annat att det oftast inte finns något behov av att övertyga nämnden om innebörden i själva händelseförloppet, konsekvenserna och rätten till ersättning, eftersom dessa frågor redan har behandlats ingående i samband med en rättslig prövning.

Sverige

Bland ansökningarna till Brottsoffermyndigheten urskiljdes i urvalet om 100 fall totalt nio typer plus en kategori övriga. De tre största typerna kan benämnas brott i arbetet (20), gatufriidsbrott (16) och brott bland marginaliserade (12). Andra typer var restaurangvåld (9), rån (8), misshandel i samboförhållanden (7), sexualbrott (7), slagsmål (4) och hatbrott (3). Till detta kommer en kategori med övriga fall (14). Antalet fall i respektive typ ska självfallet inte ses som exakta. Överlappningarna är många och flera fall är oklara på grund av mager information. De tre huvudtyperna har fått dominera i fall av överlappning, till exempel så att rån i arbetet ses som ett brott i arbetet och inte som ett rån. De exakta siffrorna är också av mindre intresse, då det främst rör sig om en kvalitativ analys med syftet att försöka finna typer av brott, där den utsatta kan tänkas ha olika behov. De olika typfallen presenteras här närmare.

Brott i arbetet

Som alla typer av brott består även kategorin brott i arbetet av inbördes ganska skilda fall: våld mot tjänsteman (polis eller väktare), taxirån, butiksrån, överfall på väg hem från arbete, hot från tidigare patient och telefontrakasserier av lärare från elever. De flesta av dessa fall hänvisas av Brottsoffermyndigheten till AFA Försäkring, det bolag som administrerar försäkringar som tecknas av arbetsmarknadens parter och som täcker bland annat arbetsskador, inklusive utsatthet för våld eller hot i arbetet.

Ett skäl för varför utsatta för våld eller hot i arbetet ändå vänder sig till Brottsoffermyndigheten är att AFA:s försäkringar inte omfattar kränkning. Flera av de sökande får också ersättning för kränkning. Särskilt intressant är här vad som inte ersätts därför att yrket anses medföra att man ibland råkar ut för kränkning, och att det är något man får både räkna med och tåla. Ett exempel är en polis som ansöker om ersättning.

En kvinnlig polis skulle omhänderta en kvinna på sjukhusets akutavdelning som var berusad och i kraftig psykisk obalans. I samband med omhändertagandet fick polisen ett slag med knuten näve mot munnen. Den omhändertagna gjorde också våldsamt motstånd genom att kränga med överkroppen och underkroppen. Personen dömdes senare till att bland annat betala skadestånd till polisen för kränkning. Personen har inget att invända mot beskrivningen av vad som hänt men säger sig på grund av berusningen inte minnas någonting.

Brottsoffermyndigheten avvisar ansökan med hänvisning till att det ingår i polisens arbetsuppgifter att ingripa mot besvärliga och våldsamma personer och att det därför inte är fråga om en allvarlig kränkning av den skadelidandes personliga integritet. Med polisens mentala beredskap i situationer som denna anser Brottsoffermyndigheten inte att det objektivt sett skett en så allvarlig kränkning att ersättning kan ges.

Gatufridsbrott

Gatufridsbrotten har här definierats som fall av i huvudsak oprovocerat våld eller hot av okänd eller bara flyktigt känd gärningsman. Brottet är ofta förknippat med berusning hos gärningsmannen och ibland möjligen även med psykisk störning. I de få fall där vapen är inblandade är det knivar, inklusive hot om att ”skära av halsen”. Några målsägande har blivit

påhoppade bakifrån. Gärningsmannen försvinner i många fall, och då det saknas vittnen finns det ibland en viss tveksamhet till utbetalning från försäkringsbolag eller Brottsoffermyndigheten.

Gatufridsbrotten överlappar något med rånen. De kan även utvidgas till flera av fallen av restaurangvåld, vilket ofta sker utanför lokalen. Också några av sexualbrotten, som polisanmälts som ofredande, skulle kunna föras hit. Med denna vida definition av delvis ganska olika handlingar blir gatufridsbrott den största kategorin bland ansökningarna.

Brott bland marginaliserade

Som brott bland marginaliserade har klassificerats dem där både brottsoffret och gärningsmannen har ett problematiskt alkohol- eller narkotikabruk, är psykiskt störd, är flergångsstraffad eller är långvarigt arbetslös eller sjukskriven. Hälften av gruppen utgörs av aktuella eller tidigare samboförhållanden och hälften av personer som i övrigt är mer eller mindre bekanta med varandra. Alkohol förekommer mycket ofta i samband med denna typ av brott.

Ett exempel på ett våldsbrott inom ett samboförhållande är följande. Målsägande, en yngre kvinna, som vistades på behandlingshem, inledde ett förhållande med en man. På vägen hem från ett krogbesök blev de osams och började bråka. När kvinnan inte längre ville slå följe med mannen, blev han mycket arg och misshandlade henne genom flera slag i ansiktet som gav ärr och smärta som inte gav med sig. Kvinnan uppger först på behandlingshemmet att hon blivit misshandlad och rånad en okänd person. Hon berättar dock senare att hon ljugit, ”han var ju min kille”, och berättar även om andra fall av misshandel som mannen utsatt henne för.

Ett annat fall som bedömts som brott bland marginaliserade är ett där målsägande efter en dags festande satt på en parkbänk och fick en ”sup” av en annan person som satt på samma bänk. Någon slog ned honom med ett knytnävsslag, och när han vaknade hade han fått skador på läppens insida och saknade en tand, plånbok och cykel. Målsägande säger senare till polisen att han visste vem som misshandlat och bestulit honom men slängde på luren när polisen bad om ett närmare signalement.

Misshandel i samboförhållanden

Misshandel i samboförhållanden gränsar naturligtvis till sambofall som klassificerats som brott bland marginaliserade. Det rör sig om fall där målsägande, som nästan alltid är en kvinna, hotas och misshandlas av en sambo eller en före detta sambo, där man fortsatt att träffas. I ett fall är mannen målsägande och har knivskurits av den före detta hustrun. Brottsoffermyndigheten jämkade där mannens krav till noll, då han först slagit kvinnan.

Sexualbrott och hatbrott

Sexualbrotten utgörs i två fall av försök till våldtäkt och i övriga av sexuellt ofredande. Ofredandet har gällt nyp i baken, förslag till samlag och män som onanerat bakom ett träd respektive i målsägandes trädgård. Hatbrotten består av en man som dragit slöjan av en muslimsk kvinna och sagt sig ogilla muslimer, en dragartist som misshandlats till medvetlöshet av okända män på sexklubb, samt en man som känt sig kränkt av att i e-brev och på internet blivit kallad mördare, homosexuell och pedofil och som uppfattat händelserna som homofobiska.

Rån, restaurangvåld och slagsmål

Ansökningarna om ersättning vid utsatthet för rån handlar dels om försök till rån, dels om väskryckning med inslag av våld, till exempel att den utsatta slagit i gatan eller dragits omkull av förövare på moped.

Utsatthet för våld eller hot i samband med restaurangbesök är oftast förknippat med alkohol. Såväl gärningsmännen som brottsoffren har i flera fall varit mer eller mindre berusade. Dock förekommer också fall av oprovocerat våld, våld där brottsoffrets påverkan inte förefaller ha spelat någon roll, och där brottsoffret försökt gå emellan för att avstyra bråk.

Slagsmålsfallen leder vanligen inte till någon ersättning. Enligt polisen kan brott inte styrkas i två av fallen, i ett fall avvisar domstolen åtalet då nödvärnsrätt inte kan uteslutas, och i ytterligare ett fall förnekas ersättning därför att målsägande frivilligt sökt upp slagsmålet. I tre av fallen är det flera inblandade och tre av fallen har karaktär av uppgörelse.

Övriga fall

Övriga fall innehåller naturligt nog en mängd ganska olikartade fall. Några innehåller en för mager händelsebeskrivning, bland annat genom att hänvisa till ett tidigare ärende, för att kunna bedömas. Andra är för sent inkomna för att prövas eller innehåller krav om ytterligare ersättning för en tidigare kompenserad skada.

Flera av fallen har bedömts som ofredande och sökande har då endast begärt ersättning för kränkning. Dessa fall är intressanta just för vad som har uppfattats som en kränkning. Följande är fyra exempel.

A. Enligt polisanmälan: ”(Målsägande) fick för ca tre veckor sedan bekräftelse på beställningar av tre helt olika tidningar (Teknikens Värld, Allt om mat och Det Bästa). Eftersom hon själv inte beställt tidningarna ringde hon och avbeställde dessa och bad även att få kopior av beställningskupongerna. Dessa bifogas anmälan men (målsägande) har ingen aning om vem som skrivit dem. (Målsägande) har tidigare gjort anmälan om samma sak, ...”.

B. Enligt polisanmälan: ”Mä. skulle ta båten till X för att fira sin födelsedag. Mä. befinner sig på plan 0 inne på Knutpunkten och skall ta rulltrappan upp till plan 2 där hans fru befinner sig. Rulltrappan står alldeles stilla när mä. kommer fram till den. Vid rulltrappan står en kille med vit tröja som säger till mä. citat ’ – åk inte upp här för rulltrappan då dödar vi dig’ slut citat. Mä. blev både rädd och förbannad. Mä. sprang uppför rulltrappan och träffade vakterna på plan 2. ...”. Polisen lade ned förundersökningen då den misstänkte inte fyllt 15 år.

I brev till Brottsoffermyndigheten skriver målsägande: ”Jag blev mycket illa berörd av dessa ligisters tilltag, då vi skulle ha en trevlig kväll i Y. Efter det inträffade åkte vi hem. Jag har blivit rånad och nedslagen i Stockholm en gång på 1980-talet och dom minnena kom tillbaka denna kvällen i Z. Då jag ofta är rädd numera vid ensliga platser känns det obehagligt att något ska hända.”

C. Enligt polisanmälan: ”Okänd gärningsman misstänks för ofredande genom att sätta ut varor (presentkort och dator) till försäljning i annonser på Blocket.se och ange målsägares namn och adress som säljare. Detta har medfört att många ’köpare’ kontaktat målsägare via telefon och besök vilket skapat ett obehag för densamme”.

D. Enligt polisanmälan: ” (Målsägande) uppgav att hon vid tillfället blev påkörd bakifrån av en okänd bilförare i en Van-liknande mörkblå bil med okänt reg.nr då hon var sysselsatt med att klippa gräset på sin tomt omedelbart intill X-vägen i Y-ort. Bilen framfördes på nämnda väg i östlig riktning. (Målsägande) gick i samma riktning. (Målsägande) uppgav vidare att hon vid sammanstötningen föll omkull och hamnade i en häck tillhörande hennes tomt. Bilföraren smet ’från platsen i aktuell bil”.

I de tre första av dessa fallen har Brottsoffermyndigheten tillerkänt de sökande ersättning för kränkning à 5 000 kronor. I det fjärde fallet avslår först Trafikförsäkringsföreningen ersättningsanspråken med hänvisning till att det inte objektivt kan bevisas att skadan uppkommit genom olyckstillfället. Personen vänder sig då med skadeståndsanspråken till Brottsoffermyndigheten som hänvisar till Trafikförsäkringsföreningens beslut. Vad gäller ersättning för kränkning, som inte omfattas av Trafikförsäkringsföreningens prövning, ”finns inte Brottsoffermyndigheten övervägande sannolikt att (målsägande) har skadats till följd av brott” och avvisar kravet.

Sammanfattning

Analysen av ansökningarna har gjorts utan någon närmare förförståelse av vilka fall som kan anses som typiska. Andra typfall hade förstås kunnat hittas och andra indelningar kunnat göras. Brottsoffrens och gärningspersonens kön hade till exempel kunna tjäna som utgångspunkt. I åtminstone den svenska analysen sammanfaller dock kön hos brottsoffer och gärningspersoner ganska tydligt med de typfall som urskiljts. Kvinnor är med enstaka undantag utsatta i samband med sexualbrott och misshandel i samboförhållanden och med män som gärningspersoner. Män är klart dominerande i gatufridsbrotten inklusive restaurangfallen. I det typiska fallet är det en man som ger sig på en annan man. Också kvinnor är utsatta i den offentliga miljön men då nästan alltid av en man.

I analysen av ansökningarna från Danmark förefaller ”de allvarliga fallen” inklusive våldtäkterna vara oproblematiska vad gäller frågan om ersättning. Däremot är fallen just så pass allvarliga att frågan kan ställas vilken hjälp statlig ekonomisk ersättning innebär för att komma över brottet. I de fall som kallats ”de okomplicerade” förefaller det intuitivt som om en ekonomisk ersättning från myndigheten kan utgöra en hjälp. I ”de otydliga fallen” och de

som av myndigheten uppfattats vara sådana händelser som man får räkna med, har uppenbarligen sökandes förväntningar kommit på skam. Den sökande och Erstatningsnævnet har olika uppfattningar om vad som hänt, vilken roll den sökande spelat i händelsen och vilka skadorna är. Den sökande upplever sin brottsofferstatus som ifrågasatt.

Också i det svenska materialet finns i flera av de olika typerna fall som är så allvarliga och så entydiga i händelseförloppet att ersättningen inte ifrågasätts, men där frågan kan ställas om den statliga utbetalningens reparativa verkan. I gatufridsbrotten, i vidaste mening, finns det utrymme för oklarheter som att brott inte kunde styrkas eller att det inte alltid rörde sig om ”det idealiska offret”. Det gäller även några av händelserna i typfallet brott bland marginaliserade. Det finns följaktligen utrymme för frustration och irritation vid avslag eller nedsatt ersättning. Detta gäller även de många fallen av ansökan om ersättning enbart för kränkning, inklusive brott i arbetet. Ansökan kan ha skett utifrån en föreställning om ”går det så går det”, och avslag leder då kanske inte till någon större besvikelse. I andra fall kan händelsen ha upplevts som mycket traumatisk. Den sökande kan då ha känt sig kränkt av utebliven eller nedsatt ersättning för kränkning, och ansökan leder till en försämrad och inte förbättrad situation.

Kapitel 6. Brottsoffrens syn på brottsskadeersättning

Metod

Projektets syfte är att få kunskap om brottsoffrets syn på och erfarenheter av statlig ersättning för skada av personbrott. Frågor som ställdes i inledningskapitlet var bland annat vilka erfarenheterna var av själva ansökningsproceduren och vilken symbolisk eller praktisk betydelse brottsskadeersättningen har. Det ligger då närmast till hands att fråga personer som sökt brottsskadeersättning om deras erfarenheter. Detta har skett genom två undersökningar, en genom tematiserade besöksintervjuer med ett urval av personer som sökt ersättning i Danmark respektive Sverige, och en genom standardiserade telefonintervjuer med ett urval i Sverige som erhållit åtminstone någon ersättning efter ansökan.

Besöksintervjuerna utfördes utifrån en frågeguide med temastolpar och öppna svar. Frågorna har formulerats utifrån projektets syfte och frågeställningar, tidigare forskning och erfarenheterna från aktgenomgången. Intervjuerna togs i de flesta fall upp på band, några fick dock genomföras per telefon och ett per brev. Av praktiska skäl begränsades intervjuerna till Själland och Stockholmsområdet.

I Danmark intervjuades 11 personer, 7 män och 4 kvinnor, i åldrarna 24 till 61 år, och i Sverige 20 personer, hälften kvinnor och hälften män, i åldrarna 19 till 65 år. I båda länderna uppkom ett stort bortfall genom att många inte kunde nås, till exempel genom att adress saknades eller genom att det inte gick att få svar per telefon eller att de kunde nås men tackade nej. Av dem som kunde nås intervjuades till slut knappt en fjärdedel i Danmark och något mindre än hälften i Sverige. Det större bortfallet i Danmark hänger till stor del samman med sekretessbestämmelser. Forskaren kunde inte själv söka intervjupersonerna, utan brev sändes från Erstatningsnævnet med ett svarsbrev, där personen fick ange om hon eller han var villig att delta i undersökningen. I Danmark var det också fler som hade så kallat forskarskydd, vilket innebär att adressen inte får lämnas ut från det centrala folkbokföringsregistret för forskningsändamål.

Det går inte att hävda att besöksintervjuerna skulle utgöra ett representativt urval, särskilt med tanke på de många som inte kunde nås. Till del kan urvalet sägas vara strategiskt genom att

bland annat särskilt söka sådana som var överrepresenterade bland dem som var svårare att alls nå, till exempel yngremän. För att undersöka brottsoffers olika erfarenhet av statlig brottsskadeersättning behöver dock inte ett litet och ickerepresentativt urval utgöra ett allvarligt hinder. Som intervjuerna kommer att visa framkommer många olika och delvis ambivalenta erfarenheter – erfarenheter som heller inte hade kunnat fångas i en representativ och kvantitativ undersökning.

De intervjuades situation varierar från några få marginaliserade individer bidragsberoende och allvarliga missbruksproblem till väletablerade personer som är integrerade på arbetsmarknaden och som har en stabil bostadssituation och ett gott socialt nätverk. De brott man utsatts för är misshandel, hot och rån (butiksrån och personrån) varav några har utsatts i sitt arbete. Därutöver förekommer ett sexualbrott bland de intervjuade. Det finns de som fått ersättning från försäkringsbolag men ändå sökt från myndigheterna. Somliga av de intervjuade har sedan fått ersättningen beviljad, andra har fått avslag. Några har fått sin ansökan om ersättning delvis beviljad genom att de antingen fått avslag på vissa poster men ersättning för andra eller erhållit belopp som är lägre än de ansökt om. Beloppen de fått varierar från några hundra till ett par hundra tusen.

Telefonintervjuerna har som nämnts begränsats till Sverige och omfattar endast dem som fått någon ersättning. I Danmark tillät inte sekretessbestämmelserna att telefon och adress till dem som sökt ersättning söktes i register. Telefonintervjuerna behandlar brottsoffrens syn på hur man fått information om möjligheten att söka ersättning, på bemötande i rättsväsendet, på ansökningsproceduren och på upplevelsen av ersättningens betydelse. Frågor om ersättningens betydelse, som besöksintervjuerna givit upphov till, gjorde också att telefonundersökningen begränsades till dem som fått åtminstone någon ersättning. För dem som helt fått avslag skulle dessa frågor blivit hypotetiska. Totalt har telefonintervjuer gjorts med 33 personer i hela Sverige. Intervjuerna har skett genom standardiserade frågor och svar där dock också kommentarer skrivits ned. I slutet av bilaga 4 ges en sammanställning av sammansättningen av både besöks- och telefonintervjuerna tillsammans med uppgifter om hela urvalen. Detta ger möjlighet till viss kontroll av representativiteten även om siffrorna i vissa fall är mycket små.

Enligt telefonintervjuerna liksom besöksintervjuerna har brotten medfört vitt skilda konsekvenser för personerna. Somliga säger sig knappt ha lidit någon skada alls, vare sig

psykiskt eller fysiskt, och heller inte drabbats av förluster av praktisk eller ekonomisk art men har trots allt sökt brottsskadeersättning. Andra upplever sig mycket kränkta av brottet som ibland också lett till omfattande psykiska, ekonomiska, sociala och/eller fysiska negativa konsekvenser för dem. Stödet de fick efter brottet skiljer sig också åt för de olika individerna. Flera hade mycket gott stöd i form av anhöriga, arbetskamrater, vänner, psykolog eller polis. Andra uppgav sig sakna stöd efter händelsen från både samhället och egna eventuella nätverk. Erfarenheterna av ersättningens betydelse varierar också mycket – från att man är helt nöjd till att man genom det låga beloppet uppfattar sig ha blivit utsatt för ytterligare kränkning.

Resultatet av de båda intervjuundersökningarna redovisas nedan. Först följer en analys av besöksintervjuerna av personernas uppfattning om vilken betydelse brottsskadeersättningen har haft i de båda länderna. Vissa svar från telefonintervjuerna har här också tagits med när det gällt frågor med öppna svar eller kommentarer som givits under intervjun. Därefter följer analysen av telefonintervjuerna i Sverige. Denna analys sker huvudsakligen i form av frekvens- och korstabeller med kommentarer. Några exempel från besöksintervjuerna tas här också med som illustration. För tillvägagångssätt, bortfall, representativitet och andra metodfrågor kring intervjuerna samt frågeguider, se bilagorna 3, 4 och 5.

Besöksintervjuerna

Det visar sig i besöksintervjuerna att frågan om ersättningens betydelse är komplex, och hur ersättningen upplevs påverkas av en rad omständigheter. För många är ersättningen en del av ett större sammanhang som ofta involverar övriga rättssamhället, som polis och rättegång, hur man upplevt brottet och förövaren, vilket nätverk och vilka resurser man haft tillgång till samt vilka konsekvenser brotthändelsen har haft. Intervjuerna i de båda länderna har tematiserats utifrån ett antal centrala grundtankar som utkristalliserat sig baserat på hur brottsoffren betraktar ersättningen. Personerna i Sverige och Danmark har beskrivit sina tankar om ersättningens praktiska och symboliska betydelse i mycket liknande termer, varför ländernas material behandlas tillsammans.

Ersättning för brottsskada – en enkel matematik?

Flera av intervjupersonerna har sökt och ibland också fått brottsskadeersättning för rena ekonomiska förluster som förlorad arbetsinkomst, då man varit sjukskriven på grund av

brottet, eller för saker man blivit av med eller som blivit förstörda i samband med händelsen. För några av de intervjuade handlar det här om en ganska enkel matematik där en materiell eller ekonomisk förlust ersätts med pengar. Räknestycket går så att säga ihop och intervjupersonerna känner sig nöjda. Följande fall illustrerar detta.

Anna är svensk sjukpensionär med tidigare allvarliga alkoholproblem. Hon är över 40 år och med två vuxna barn, varav det ena bor hos pappan som hon är skild från sedan många år och det andra är utfluet. Anna misshandlades av sin dåvarande pojkvän Claes, som var heroinist och avliden då intervjun genomfördes. Hon fick 18 000 kronor av Brottsoffermyndigheten och fortsatte leva tillsammans med pojkvännen fram till hans död. Anna klandrar knappt Claes eftersom det hela började med att en vän till dem båda dog, vilket Claes tog mycket hårt, och Anna ser det som att denna händelse lett till misshandeln av henne. Hon såg till att Claes inte hamnade i fängelse för misshandeln, då hon tryckte på vård för honom under rättegången dels på grund av sjukdomar han hade, dels för hans missbruk. Anna ser Claes som offer mer än sig själv. Anna tycks alltså inte se sig som brottsoffer och behövde därför inte heller någon bekräftelse på sitt offerskap genom pengarna. Hon ser istället pengarna som kompensation för de ekonomiska utlägg hon hade haft innan och efter brottet eftersom hon försörjt Claes. ”Tre års försörjning av Claes”, säger hon. Pengarna gick till mat och uppehälle för dem båda och till heroin till Claes. Hon fick dock en del skäll av Claes efter rättegången när kronofogden skulle kolla hans betalningsförmåga. Anna är inte bitter utan tycks älska denna pojkvän fortfarande, men menar att ”nånting ska smaka”, det vill säga Claes skulle trots allt känna av att han gjort henne illa. Anna är också nöjd med beloppet även om hon tror att hon kunde ha fått mer om hon velat.

Sinbad, kurator, 35 år och sambo utan barn i Stockholm, är också nöjd med den ersättning han fick. Han blev hotad av en okänd yngling när han tillsammans med en kollega arbetade som socialarbetare utomhus. Han uppger sig dock inte ha blivit särskilt drabbad av detta hot. Sinbad fick 5 000 kronor för hotet, en summa han också tyckte stod i proportion till brottet, även om han tillägger att det är ”svårt att sätta pris på händelsen”.

Brian, en ung man i Köpenhamn, är också nöjd med den ersättning han fått och han resonerar kring ersättningen som ren matematik. Brian blev utsatt för våld när han var ute på stan sent på kvällen tillsammans med några kompisar. En av kompisarna hamnade i bråk med några andra unga män och när Brian ville hjälpa sin kamrat blev han själv slagen och sparkad. Han

och kamraterna var ganska fulla, berättar Brian, och då får ”... man räkna med att det kan uppstå diskussioner som kan leda till våld – det är en del av det att vara ute på stan”. Brian hade ingen försäkring som täckte tandskadorna han fick efter händelsen och är därför väldigt glad ”... att det fanns hjälp att hämta hos staten”.

Ytterligare ett exempel från de danska intervjuerna är Frank, 49 år och vårdare på fängelse. Frank blev utsatt för misshandel av en intagen i arbetet vilket resulterade i en ganska allvarlig fysisk skada. Frank fick ersättning för sveda och värk från staten med ca 3 000 kronor. Förutom denna fysiska skada som ledde till sjukskrivning några veckor säger han sig inte ha några psykiska men av händelsen. Händelsen har knappt påverkat honom. Frank tillbakavisar också bestämt att han varit ett offer och säger att han snarare ser brottet som en del av arbetet, då han är van vid hot och andra liknande incidenter. Han tycker att han fick vad han skulle ha – ”för det jag har förlorat” – även om han gott kunde tänka sig lite mer. Frank ser det som okej att staten betalar ersättningen men tycker det vore bra om gärningsmannen i efterhand kunde betala staten för den kompensation Frank fått och också tycker sig ha rätt till.

Ersättning som rättighet

En som resonerar i liknande termer av rättighet men som till skillnad från Frank är missnöjd då hon inte fick någon ersättning är svenska Elsa, drygt 60 år och änkepensionär. Elsa blev utsatt för ett överfallsrån på kvällen en bit från sin bostad, då hon var på väg hem från det extrajobb hon hade som städerska utöver pensionärskapet. Elsa föll då så illa att det resulterade i en skada som ännu två år efter brottet inte är helt bra. Även om Elsa inte blev så rädd att hon inte vågade gå ut, innebar brottet mycket andra praktiska bekymmer då skadan lett till svårigheter att skriva och klä på sig. Hon fick pengar för den fysiska skadan av sitt försäkringsbolag men sökte för förlorad inkomst hos Brottsoffermyndigheten, eftersom hon var sjukskriven en tid efter brottet. Elsa fick dock avslag på sin ansökan om inkomstbortfallet och känner en viss bitterhet över detta. ”Rätt ska vara rätt”, säger hon. ”Har man lidit skada ska man få kompensation”. Hon tycks se det som att staten och samhället bör träda in och kompensera henne ekonomiskt eftersom hon inte kunnat arbeta på grund av skadan.

Också Ludvig, som är några år över 20 och bosatt i Stockholmsområdet och som utsatts för misshandel och rånförsök på väg hem från krogen av okända gärningsmän, ser det som en del av det svenska samhällets ansvar att kompensera honom för inkomstbortfall. Han blev

avskedad och därför arbetslös en tid på grund av att han var borta från arbetet dagen efter brottshändelsen, och han tycker att samhället, via Brottsoffermyndigheten, borde ha kompenserat honom ekonomiskt för denna arbetslöshetsperiod. Ludvig fick pengar av sitt försäkringsbolag för trasiga kläder och sjukhusbesök och sökte för kränkning samt inkomstbortfall hos Brottsoffermyndigheten men fick avslag. Ludvig känner sig inte kränkt av avslaget. Däremot menar han att det var det nonchalant av Brottsoffermyndigheten att avslå hans ansökan – de hade “ingen känsla för brottets omständigheter”, säger han. Ludvig är mycket noga med att understryka att ersättning för brottsskada generellt bara ska gå till dem som förlorat något materiellt och är starkt kritisk mot dem som söker för ersättning efter immateriella skador: ”De som mår jättedåligt behöver inte få (utan) man ska använda värden som man kan *ta* på, som finns. (...) Man måste ha drabbats, man måste ha förlorat något för att man ska få pengar”. Att bara må dåligt är ingen anledning att få ersättning eftersom detta ”inte är något konkret”, fortsätter Ludvig och jämför med att han själv förlorade arbetet, det vill säga en för honom konkret förlust. Ludvig anser sig alltså, som han uttryckte det, ”berättigad” till ersättning.

Att vara ”berättigad till ersättning” sägs också, på ganska knagglig svenska, av Sascha i en Stockholmsförort. Hon är frånskild, är närmare 50 år, har invandrarbakgrund, flera barn och två arbeten inom vården. Händelsen ledde till rättegång mot gärningsmännen, som också dömdes för brottet och till att betala skadestånd till Sascha och andra familjemedlemmar i hennes lägenhet. Ett ungdomsgäng misshandlade henne och andra som befann sig där. Hon kände igen en av dem lite grann från det bostadsområde hon tidigare bott i medan resten var okända. När hon tillfrågas om varför hon sökt ersättning säger hon att de som dömts för brott ”ju inte hade råd att betala”. När sedan familjen inte fick hela beloppet man sökt från Brottsoffermyndigheten ”kändes det inte bra”, säger Sascha. Sascha menar vidare att ungdomarna var de som egentligen borde betala, även om hon som sagt är införstådd med att de saknade betalningsförmåga när de dömdes till att betala skadeståndsbeloppet.

Symboliska pengar?

En variant på att betrakta ersättningen som en rättighet är svenska Helens sätt att uttrycka det som att ”samhället har misslyckats” i betydelsen att det enligt henne är samhällets plikt att skydda sina medborgare från brott och att det just därför är som hon säger ”en rättighet att få ersättning”. Helen menar dessutom att det också är samhällets fel att de unga personer som

rånat henne har gjort detta, eftersom samhället inte tagit hand om dem, gett dem jobb och så vidare. Eftersom det är samhällets, eller statens, misslyckande som är orsak till att hon drabbats, är det också samhällets/statens plikt att ersätta henne ekonomiskt.

Helen är i femtioårsåldern, skild med två vuxna barn och bodde vid tidpunkten för brottet sedan många år i en hyresrätt i en förort utanför Stockholm. Hon trivdes mycket bra där, både i själva området och med lägenheten, men tvingades flytta på grund av brottet. Helen blev överfallen och rånad på sin väska på en gångväg från tunnelbanan på väg hem från jobbet. Hon arbetar med svårt sjuka patienter på ett sjukhus men hade varit sjukskriven och utbränd en längre tid. Då brottet inträffade hade hon precis börjar arbeta igen. Helen beskriver brottshändelsen symboliskt som en ”spark i magen”: ”Jag kommer att fixa det här, jag kommer att klara det här, tänkte jag den dag jag gick hem från jobbet när jag nyss börjat jobba, så jag mådde dubbelt dåligt, dels att jag precis hade fått näsan ovanför vattnet och så hände det här!”. Helen säger att brottet innebar att ”tryggheten togs ifrån mig”. Samtidigt ”i det här traumat”, fortsätter hon, var ”jag tvungen att arbeta med människor i kris” genom uppgifter på sjukhusavdelningen, där personer med livshotande sjukdomar och deras anhöriga fanns. Helen sa sig ha fått ”riva upp hela sitt liv” på grund av händelsen. Hon flyttade till en kompis med sitt yngsta då hemmavarande barn, eftersom hon inte längre vågade ta sig till och från jobbet. Samtidigt vägrade Helen sjukskriva sig igen eftersom hon, som hon säger: ”inte ville ge dom (gärningsmännen) en andra, sekundär ... vinst”, det vill säga det de gjort mot henne skulle inte få henne att sluta jobba när hon nyss börjat igen. Helen säger att brottet var ”en fruktansvärd kränkning”. Hon fick emellertid inte ersättning för kränkning som hon sökt för, men däremot för ”det materiella” som hon sa, i detta fall väska, mobiltelefon och plånbok. ”Det var inte okej”, säger hon och är både arg och besviken över att hon inte blev beviljad ersättning för kränkning.

Ingolf från Danmark, strax över 60 år, är frånskild med ett barn som bor hos exmakan och egenföretagare med åtta anställda. I motsats till Helen fick han inte ersättning för en del av sina materiella förluster, bland annat en mobil. Han utsattes för misshandel och hot av allvarligt slag (med pistol). Gärningsmannen dömdes till tre månaders fängelse och utvisning. Ingolf var sjukskriven en vecka efter brottet vilket innebar särskilda problem eftersom han har sitt företag. Ingolf sökte dessutom för förstörda kläder och en mobiltelefon som stals av gärningsmannen under brottshändelsen. Ingolf ville, som han uttryckte det, ha ersättning för det som han ”hade förlorat”. Han fick dock endast compensation för sina förstörda kläder och

är helt oförstående till varför han nekades ersättning för förlorad inkomst och för sin stulna mobiltelefon.

I grunden för Ingolfs tänkande tycks alltså ligga en ekonomisk rationalitet – att få ersättning för det som han förlorat – men eftersom det räknestycket inte gick ihop blev det tydligt att ersättningen betydde något annat och något mer än ren matematik. Hos några av intervjupersonerna kan man här se ett tydligt avståndstagande till ersättningens inneboende ekonomi. Flera säger också uttryckligen att det *inte* handlar om pengar, samtidigt som de ändå ställer brottets konsekvenser och ersättningen mot varandra i en form av kalkyl. Men det är en kalkyl som går utöver det ekonomiska och refererar till andra och mera symboliska betydelser i det att söka, tilldelas eller inte få kompensation. Ingolf upprepade under intervjun att det inte var ”pengarna i sig” han var intresserad av, eftersom han hade en god privatekonomi. Men Ingolf var ändå helt inställd på att få ersättning för sin stulna mobil, då den enligt hans uppfattning otvivelaktigt hade stulits av den förövare som också hotat honom. Det var därför obegripligt för Ingolf att man varken från rättsens eller Erstatningsnævnets sida värderade denna förlust på samma sätt som han själv. Ingolfs version av den brottsliga händelsen, att det verkligen förhöll sig på det sätt som han upplevt det, erkändes och bekräftades inte av rättssamhället, tyckte han. Ingolf upplevde däremot att rättegången innebar ett spektakulärt förhandlande om hur ”sanningen” om brotts handlingen skulle se ut. Att han inte fick någon ersättning för sin stulna mobil blev härigenom starkt betydelsebärande, eftersom det kom att representera bilden av ett rättssystem som inte var så rättvist som Ingolf hade hoppats på. ”Först utsätts man och sen betalar dom inte.” Hans syn på rättsväsendet, i vilket Erstatningsnævnets avslag ingick, fick sig en allvarlig knäck.

Även Johan, datakonsult i 50-årsåldern som är gift, har barn och bor i villa i en relativt välmående närförort till Stockholm, menar att det inte var pengarna som var det väsentliga med ersättningen. Johan som utsatts för våld och hot av en granne efter en längre tids grannfejden fick ingen ersättning av Brottsoffermyndigheten som, liksom åklagaren, inte ens betraktade en del av händelsen (misshandeln) som ett brott. Johan hade dock fått 7 000 kronor för hotet av grannen vilket grannen tilldömts skyldig att betala under rättegången – ett belopp som i Johans ögon var ”alldeles för lågt” – samt pengar av sitt försäkringsbolag då han i samband med händelsen ådrog sig en fysisk skada. Det viktiga för Johan var att grannen skulle sättas dit och ses ”som kriminell”, inte pengarna i sig, understryker han. Pengarna skulle vara en bekräftelse på att samhället tog händelsen på allvar, att Johan

verklighetsbeskrivning var korrekt och tydligt ansvariggjorde grannen för händelsen. Johan menar vidare att den statliga ersättningen till brottsoffer skall ses som en ”rättvisetanke i samhället” men att det trots allt inte fungerar på det sättet. ”Har du tur blir du misshandlad av en rik”, säger han sarkastiskt. Genom att Johan fick avslag på sin ansökan som rörde misshandeln känner han sig orättvist behandlad. För Johan skulle pengarna alltså dels signalera ett erkännande från samhällets sida, att hans upplevelse av händelsen var viktig, riktig och togs på allvar, dels att rättssystemet tagit ställning för Johan och mot grannen. Liksom för Ingolf har Johans syn på rättssystemet förändrats till det sämre efter händelsen.

Ett annat exempel på ersättnings viktiga symboliska funktion är den beskrivning som ges av svenska Klara. Klara är i 30-årsåldern, har två barn och bor i villa i en kranskommun till Stockholm. Då brottet skedde bodde hon med den unge gärningsmannens pappa vilket hon numer inte gör. Klara blev utsatt för hot av sin minderåriga styvson, som hon genomgående beskriver som ett problembarn, och fick avslag på sin ansökan om ersättning, något hon är mycket upprörd över. Familjen var i kris redan innan på grund av styvsonens beteende, och genom avslaget från Brottsoffermyndigheten fick hon varken bekräftelse som offer eller upprättelse. ”Nu är jag *fortfarande* ett offer. Hade vi fått ersättning hamnar man på ... en annan nivå. Historien (det vill säga brottshändelsen) skulle ha blivit mer legitim”, säger hon. Istället kan folk nu säga ”men det var väl inte så farligt”. Trots att hon beskriver polisens och socialtjänstens hantering av händelsen i mycket positiva ordalag – ”dom är guld värda” – var det oerhört viktigt för henne, och resten av familjen inklusive den unge förövaren, att ersättning kom från Brottsoffermyndigheten. Genom att ersättning från denna myndighet skulle samhället ha signalerat att händelsen togs på allvar, en signal som då alltså uteblev.

Att ersättningen kan ha en symbolisk funktion som ett erkännande av den personliga upplevelse man haft kring en brottslig händelse framkommer även i intervjun med Charlotte från Köpenhamn. I motsats till Klara, Johan och Ingolf fick hon den ersättning hon yrkat på och fick därför en bekräftelse på sin verklighetsbild. Charlotte, drygt 30 år, gift och med en hemmavarande tonårsdotter, blev utsatt för våldtäkt för några år sedan. Hon berättar hur genomgripande händelsen påverkade henne, genom att hon fick stark ångest, social fobi, gick ”helt i däck” under en lång tid och knappt orkade ta hand om sin dotter. Charlotte fick psykologstöd men det räckte inte, säger hon. Efter en längre tids sjukskrivning förlorade hon sitt arbete inom vården och blev arbetslös under flera år. Hon är nu tillbaka på arbetsmarknaden, men säger att brottet har haft omfattande konsekvenser för hennes liv.

Eftersom hon förlorade sitt arbete, förlorade hon också möjligheten till vidareutbildning inom det område hon var sysselsatt. Charlotte säger att ersättningen, även om hon inte är helt nöjd, har inneburit något positivt för henne i form av en känsla av erkännande. ”Man har trott på det jag har sagt”, säger hon och det har bland annat varit viktigt för henne för att balansera den känsla av egen skuld som våldtäkten gav upphov till. Charlottes syn på ersättningen är samtidigt ambivalent, då erkännandet i form av pengarna från staten trots allt inte uppväger att hon hellre hade velat att gärningsmännen dömdes för brottet.

Ibrahim, drygt 30 år och bosatt i centrala Köpenhamn talar om ersättningen i symboliska termer. Ibrahim har vid upprepade tillfällen utsatts för hot och våld från samma gärningsman, en gäst på det hotell där han jobbar, och händelserna har satt tydliga psykiska spår, berättar han. Trots att han blev hotad att inte vittna mot gärningspersonen redan efter den första våldshändelsen, valde Ibrahim att genomföra vittneshandlingen vilket ledde till ännu en händelse av hot och våld. För närvarande avtjänar gärningsmannen ett fängelsestraff, men Ibrahim är orolig både för sin egen del och för sin frus, när gärningsmannen ska försättas på fri fot igen. Han förbereder sig mentalt och tränar styrketräning flera gånger i veckan, för han vet att det antagligen kommer bli bråk om gärningsmannen och han träffar på varandra igen, även om han egentligen inte tror på ”våld som lösningsstrategi”. Det enda Ibrahim sökt ersättning för är en skjorta som förstördes i samband med en av våldsepisoderna. När han tillfrågas om skälet till det säger han att han uppfattar det som ”meningslöst” att söka ersättning när det handlar om ”så lite pengar som man har möjlighet att få”. Ibrahim säger att han är ganska väl insatt i danska ersättningsregler, och han tycker att det danska ersättningssystemet ”befinner sig på gränsen till förnärmelse” när man betalar ”så små belopp” för gottgörelse för sveda och värk. Ibrahim menar dock att ersättningen ändå har en mycket viktig symbolisk funktion som ”ett plåster på såret” och ”moraliskt stöd från staten”, när offren ställer upp för rättssystemet och till exempel vittnar mot en gärningsperson. Han gör en liknelse mellan soldater i krig och brottsoffer som vittnar mot en gärningsperson. Båda ställer upp för staten fast på olika sätt, och båda bör ha ett erkännande samt moralisk stöd för det de gör och för den ”utsatthet” som de exponerar sig för.

Betina, i 30-årsåldern och sjuksköterska på en psykiatrisk mottagning i Danmark, resonerar på liknande sätt. Hon blev överfallen av en patient och för det sökte hon bland annat gottgörelse för så kallad tort, vilket dock resulterade i avslag redan i rätten. I intervjun var Betina noga med att påpeka att det inte var pengarna i sig eller beloppets storlek hon var inriktad på utan

gottgörelsens symboliska funktion – att få ett erkännande. I och med att hon inte beviljades kränkningersättning i form av gottgörelse för tort, så upplevde Betina att ”systemet” inte brydde sig om hennes situation och det hon hade varit utsatt för. Hon upplevde inte att hon blev tagen på allvar. En konsekvens för Betina blev att hon tappade en stor del av den ansvarskänsla hon tidigare känt gentemot ”systemet”, och hon säger att hon aldrig kan tänka sig att delta i en rättegång igen. Avslaget på gottgörelse för tort och den symbolhandling som därmed uteblev, betydde också att Betina funderade på att upphöra med sin tjänst som sjuksköterska. Betina säger att hon själv ställde sig frågan om hon verkligen hade lust att ”tjäna staten” när hon skulle ... behöva utsättas för sån't som en del av en normal arbetsdag” och samtidigt uppleva att inte få ”systemets” uppbackning i sin utsatta roll.

För svenska Monica handlar ersättning också mer om upprättelse än om pengar. Hon är i 30-årsåldern, nybliven mamma, har bra arbete och bor i bostadsrätt i Stockholms innerstad. Monica blev utsatt för misshandel på sin arbetsplats på ett varuhus av en kund. Innan brottet inträffade hade hon som hon säger en ”jobbig, tuff period”. Även om Monica fick terapi via arbetet stöttade ledningen henne under alltför kort tid och inte på ett bra sätt, tycker hon. Hon upplevde bland annat att hon inte fick tillräckligt med information om och hjälp med att söka ersättning, och tycker det var mycket tungt att behöva bära det själv när hon befann sig i en utsatt position. ”Jag fick hela tiden sköta allt själv”, upprepar hon under intervjun.

Förövaren blev ådömd att betala skadestånd till Monica men fick först två år efteråt ersättning från Brottsoffermyndigheten. För Monica var det märkligt hur man som en person utsatt för brott inte fick de pengar man hade rätt till i domstol. Hon trodde det skulle ske automatiskt: ”Det är himla skrämmande att man måste kämpa för att få ta del av pengarna som jag tilldömts i domstol”. Men, säger Monika, ”det handlar inte om pengarna egentligen, utan om upprättelse. Han (gärningsmannen) ska inte komma undan. Och nå'n gång ska jag ta del av skattemedlen”. För Monica var det alltså en sorts upprättelse att få pengar: ”Skönt att få pengarna. Kändes som ett avslut faktiskt. Om det är ett känslomässigt avslut vet jag inte. Känsla av upprättelse, kanske. Men konstigt för det är ju bara pengar. Men det ligger något mer än pengarna i det.”

Kan lidandet mätas i pengar?

Medan några av intervjupersonerna talar om ersättning i termer av matematik och andra om pengarna som symbolhandlig, finns också en grupp som i stället framhåller den ekonomiska rationalitetens begränsningar som måttstock för konsekvenserna av att ha utsatts för brott. Charlotte berättar att när hennes advokat tog upp frågan om ersättningens storlek, tyckte hon att advokatens anspråk ”lät mycket” och ”våldigt rimligt”. Men när Charlotte efter nästan två års tid mottog beslutet om brottsskadeersättning från Erstatningsnævnet på 80 000 kronor, infann sig ändå inte någon lyckokänsla eller tillfredsställelse. Istället fick hon en känsla av att det hon förlorat ”inte kan mätas i pengar”, som hon själv uttrycker det.

Att pengarna inte är det viktigaste i det att söka och få ersättning efter att ha utsatts för brott poängteras här på ett mera grundläggande sätt – ett perspektiv som även framkommer hos andra intervjupersoner. Medan Johan och Ingolf uttryckligen säger att pengarna i sig inte är viktiga men samtidigt tillskriver pengarna en symbolisk betydelse som handlar om att få sin verklighetsbild bekräftad, så distanserar sig till exempel Pia från pengarna på ett annat sätt. Hennes utgångspunkt är, i likhet med Charlottes, att lidandet inte kan ersättas alls, det vill säga det finns egentligen ingen typ av ersättning eller ett belopp som räcker till.

Pia är drygt 30 år och socialarbetare. Hon är frånskild, utan barn och bor ensam i en lägenhet i Köpenhamn. Genom sitt arbete på ett socialkontor involverades Pia i en konflikt som uppstod mellan en av hennes manliga klienter och hans tidigare flickvän, och som resulterade i att Pia blev hotad med kniv av denna klient. Pia upplevde hotet som ganska allvarligt och var övertygad om att klienten verkligen var ute efter att skada hennes person. Hon var rädd och kände sig dessutom otrygg genom det sätt som polisen hanterade konflikten och gärningsmannen på. Pia berättar att det var en mycket svår tid för henne på jobbet efter händelsen. Arbetskamraterna bagatelliserade händelsen och gav inte Pia utrymme för den offerstatus som hon kände hon var berättigad till och också hade behov av. Hon var sjukskriven ett par dagar och mottog senare ett mindre belopp, knappt 300 kronor, i gottgörelse för sveda och värk men känner sig mycket besviken och löjliggjord i denna beslutsprocess. Pia ger tydligt uttryck för ett avståndstagande till ersättningens inneboende ekonomi genom att säga ”inget kan ersätta det att se döden i ögonen”.

Liknande besvikelser ger butiksföreståndaren Ylva, 58 år, uttryck för. Hon är gift och bor med sin familj i en villa i en Stockholmsförort men har och hade då brottet inträffade på olika sätt en ganska besvärlig livssituation. Hon har utsatts för butiksran i arbetet två gånger och sökt ersättning för det ena rånet som hon fått 26 000 kronor för. Ylva beskriver det som en ”löjlig summa”. “Rånet har förstört mitt liv”... ”Jag tänker på detta varje dag, det går aldrig över”, säger hon. När hon tillfrågas om vad hon tycker skulle vara en bra summa, svarar hon, något sarkastiskt, att hon inte vet vad summan ”för ett förstört liv kan vara”. Ylva tycker det bästa varit om samhället sett till att hon fått rehabilitering så hon kunde omskola sig och få ägna sig åt ett annat jobb. Även om svenska Ylva fått en klart större summa än Pia från Köpenhamn så har de besvikelsen gemensamt. Frågan om ekonomin som en tillräcklig måttstock för *känslorna* efter ett brott ställs därmed på sin spets – det tycks inte finnas ett värde som är ”good enough”, ett värde med inbyggd garanti om tillfredsställelse.

Marianne är en danska som också ger uttryck för besvikelse över den ersättning hon har fått. Precis som Anna från Sverige, vars syn på ersättning beskrevs inledningsvis, har Marianne en besvärlig social situation med förtidspensionering och grava alkoholproblem. Marianne är 45 år, har tre barn, är fränskild och bor utanför Köpenhamn. Hon har levt i ett våldspräglad samboförhållande under flera år och valde till sist att polisanmäla sin sambo för våld. Marianne fick en ersättning på drygt 9 000 kronor som täckte gottgörelse för sveda och värk samt några förstörda personliga ägodelar. Hon sökte också för förstörda inventarier i sin lägenhet men fick avslag på denna post. Marianne är besviken, inte bara för att hon har fått avslag utan även på grund av det belopp hon har fått och säger att det är ”... alldeles för lite i förhållande till det jag har varit igenom”. Marianne ställer upp ett ”räknestycke” som resulterar i ett minus när alla konsekvenser av brottet tas med. Hon menar dessutom att det hade känts bättre om hennes tidigare sambo själv hade betalat ersättningen istället för den danska statskassan.

För Peter, 30-årig jurist från Köpenhamn som utsatts för våld, har det handlat om ett förändrat perspektiv snarare än om fixerade hållningar. När Peter fick en stor summa pengar i ersättning för sveda/värk och bestående men, så upplevdes det befriande och gav honom möjlighet att betala av på studielån och resa bort. Ersättningen innebar alltså något konkret positivt och Peter upplevde att han ersattes för det lidande han haft. Då hade ersättningen alltså en tydlig funktion och uppfyllde några av de behov som Peter tyckte sig ha. Flera år senare när Peters ekonomiska situation var förändrad och konsekvenserna av brottet blev än mera tydliga i form

av bestående hörselnedsättning och koncentrationsbesvär, så tycker han att ersättningen har förlorat sin glans. Nu tänker han att räknestycket i alla fall inte går ihop när alla konsekvenser tas med. Peter börjar nu tänka på om och i så fall hur man ska kunna ersätta det lidande som han haft och fortfarande har.

Ulf i Sverige å sin sida menar att det varit bättre att ”ge mer pengar till polisen” än till honom själv. Ulf är liksom Peter i 30-årsåldern och utsattes för rån på en dyr exklusiv ägodel som han bar på sig när han steg ut ur en taxi på väg hem från krogen i Stockholm där han bor i flotta kvarter med sambo och hund. Ulf blev i samband med detta rån misshandlad med kort sjukhusbesök som följd. Han drabbades mycket hårt av brottet, framförallt psykiskt, och är fortfarande, mer än 2 år efter brottet, rädd att gå ut och känner sig mycket otrygg. Han fick reda på ersättningsmöjligheten genom en av sina föräldrar och tycks ha sökt för att möjligheten fanns eller/och att föräldern tyckte att han borde söka. Ulf fick inte hela den summa han sökt men är alls inte besviken, då han menar att mer pengar ändå inte hade hjälpt honom att komma över brottet, förändra hans situation till det bättre eller på andra sätt lindra det han varit med om.

För somliga spelar pengarna som sådana eller storleken på ersättningen alltså inte någon roll, eftersom konsekvenserna av brottet alls inte kan mätas efter en ekonomisk måttstock. Samtidigt kan det av somliga brottsoffer uppfattas som en skymf att få ett mindre belopp än man förväntat sig eller inte få något alls. Denna upplevelse redovisas närmare nedan.

Dubbelt offerskap?

Ett tema som varit både framträdande och gemensamt i de två ländernas empiriska material är intervjupersoner som berättat om erfarenheter av ett ”sekundärt offerskap”. Till dels framkommer sådana exempel i de fallbeskrivningar som redan tagits upp, men här ska temat belysas separat och mer ingående. Inom den kriminologiska och viktimologiska forskningen är det välkänt att upplevelsen av viktimisering hos ett brottsoffer inte bara finns i relation till själva brotts handlingen, utan att det i många fall också kan uppstå i relation till den efterföljande kontakten med rättsväsendet. I forskning om sexuellt våld och övergrepp mot kvinnor framgår till exempel att det finns en inte obetydlig selektion av händelser, som kvinnor själv definierat i termer av våldtäkt men som ändå inte anmälts till polisen. Bland förklaringarna till varför händelsen inte anmälts finns bland annat kvinnornas förväntningar

om att inte bli trodda eller att polisen ändå inte tänkt göra något åt händelsen (Balvig & Kyvsgaard 2006). Ett sätt att betrakta detta är att det speglar ett tänkesätt där kvinnorna avstår från att polisanmäla brottshändelsen för att undvika en situation där de tvingas försvara sin offerroll och därmed hamna i ett slags nytt offerskap.

Den sekundära viktimisering som annars beskrivs inom forskningen kan bestå i att offren känner sig ifrågasatta och upplever att inte få stöd och förståelse i sin offerroll, att bli föremål för långdragna utredningar och andra byråkratiska processer som upplevs som onödigt påfrestande, att inte bli informerade tillräckligt om brottsutredningen samt att bli involverad i en psykisk påfrestande domstolsförhandling och kanske bli tvungen att träffa gärningspersonen igen. De erfarenheter av sekundär viktimisering som illustreras i intervjumaterialet är också relaterade till olika aktörer i rättssystemet i de två länderna, men samtidigt är erfarenheterna oftast knutna till det faktum att man sökt brottsskadeersättning.

Det kanske mest tydliga exempel på en erfarenhet av dubbel viktimisering i intervjuerna från Danmark är Betina. Hon arbetar, som nämnts inom vården där hon blev utsatt för ett övergrepp av en patient. Betina reste krav om ersättning för bland annat tort, vilket dock avslogs redan i rätten, då det ansågs att övergreppet låg inom ramen för vad man kunde förvänta som sjuksköterska på en psykiatrisk mottagning. I intervjun beskrev Betina hur hon upplevde att hennes offerstatus var under starkt angrepp vid domstolsförhandlingen, och hon säger att rättegången haft ”... större konsekvenser” för henne ”... än själva övergreppet”. Våldsepisoden kan Betina förstå med hänvisning till patientens psykiska instabilitet, men den ”kränkande behandling” som hon upplevde sig bli utsatt för i samband med domstolsförhandlingen, kan hon inte hitta någon som helst förklaring till eller förståelse för. Betina säger också att det var en ”... chockerande och omvänd” situation i domstolen, då hon upplevde att gärningspersonen och inte hon blev framställd som offret.

Betinas erfarenhet av sekundärt offerskap handlar med andra ord dels om att bli ”fråntagen” sin offerroll, dels om att rättssystemet inte levde upp till de förväntningar hon haft utan istället genererade känslor av kränkning och förödmjukelse – känslor som utan tvekan haft större inflytande på Betinas perspektiv än själva brottshändelsen. Det intressanta med Betinas berättelse är också att hon förstår sin egen situation i termer av avslag på ansökan om ersättning, trots att hon faktisk fick ersättning för en del av de krav som hon haft. En möjlig förklaring kan vara att Betina inte upplever att hon blivit ersatt i egenskap av brottsoffer,

eftersom hon upplevde att inte bli erkänt i sin ”primära” offerroll. Den ersättning hon faktiskt fått kommer istället att symbolisera det motsatta, nämligen det erkännande som uteblev och den ersättning för tort som hon inte fick. Denna tolkning får också stöd av Betinas eget uttalande att ”... det hade varit bättre att inte få någonting ”eftersom pengarna hade förlorat sitt ”symbolvärde”.

Ett annat exempel på känslor av sekundär viktimisering finns hos Michael i Danmark. Han är arkitekt i 40-årsåldern och blev utsatt för våld i samband med besök vid en konsert för några år sedan och anmälde då brottet till polisen. Egentligen var det inte så viktigt för honom själv att polisanmäla händelsen, berättar Michael, men han gjorde det efter påtryckningar från vittnen och en väktare som hjälpte honom strax efter händelsen. Av olika anledningar blev polisanmälan emellertid inte registrerad i polisens datorsystem som en anmälan om våld, och det betydde att Michael fick avslag på sin ansökan om brottsskadeersättning. I förhållande till dubbelt offerskap är det intressanta i Michaels berättelse först och främst att han liksom Betina upplevde sig vara utsatt för brist på stöd i sin offerroll. Michael tyckte att polisen ifrågasatte och till del avförde hans förklaring till förmån för gärningspersonens och i övrigt utsatte honom för en dålig och kränkande behandling. Michael var också mycket missnöjd med den negligering som han upplevde sig vara utsatt för från polisens sida. Han ringde till polisen upprepade gånger och bad om information om brottsutredningen men upplevde oftast att han fick undvikande svar.

Michaels besvikelse tycks ha formats inte bara av den behandling han varit utsatt för, men också av det faktum att han kände sig ”pressad” till att anmäla händelsen. Initialt definierade han inte sig själv i termer av brottsoffer. Så småningom tycks han ändå ha accepterat den etiketten och samtidigt förväntat att den medförde något positivt – att bli behandlat seriöst av rättsapparaten, att ha rätt till ersättning och uppnå en viss ”förtroendestatus” i förhållande till en identifierad gärningsperson. När Michael sedan inser att det inte är helt så enkelt utan i stället upplever sig ifrågasatt av polisen känner han sig besviken, kränkt och fråntagen den ”status” som han förväntade sig men aldrig fick. I intervjun sa Michael att han kände sig mer som ett offer för det förlopp han varit utsatt för än som ett offer för brott. Intressant i Michaels berättelse är också att han beskrev sig själv som en ”... god samhällsmedborgare” och sa att han ”... förtjänat en bättre behandling” än han fick.

En illustration från Sverige av dubbelt offerskap är Leif. I Leifs berättelse finns också en stark koppling till Brottsoffermyndigheten då han främst känner sig kränkt av just denna myndighet. När han fick pengar därifrån, men ett mindre belopp än det som utdömts i domstol, kändes det som "åter en misshandel", säger han. Leif är strax över 20 år då intervjun görs och är då arbetsökande och bor ensam i en hyresrätt i en kommun söder om Stockholm. Leif drabbades hårt av både brottet och dess efterdyningar. Han utsattes för kraftigt våld när han var ute och gick med en kompis i ett skogsområde, då ett gäng kom och helt oprovocerat började bråka. "Brottet har påverkat mig väldigt mycket", säger Leif. Det har varit jobbigt att gå till skolan, han har upplevt sig ha fått personlighetsförändring och "blir lättare kränkt". Han har inte heller kraft att ta hand om vissa sysslor i sitt dagliga liv. Han lider av sviterna fortfarande och är bitter. "Att inte känna sig trygg är ... trygghet är ju värt mycket, mer än pengar ... känner mig fortfarande otrygg". Han har dock haft stöd genom att han "pratade med dom som står en nära". Leif har också gått och pratat med personer på brottsofferjouren och fick där dessutom hjälp med att skriva ansökan om ersättning.

Leif betraktar sig som ett brottsoffer, ett begrepp han själv använder när skadeståndsbeloppet senare under intervjun kommer på tal: "Man är ett brottsoffer och så ska ju dom (det vill säga Brottsoffermyndigheten) betala ut pengarna" (som han tilldömts i domstol). Leif, som sökte för kränkning, sveda och värk samt sjukhuskostnader säger: "Det var inte enkelt att söka. Massa papper skulle in". Inte bara själva ansökan var besvärlig utan också papper från kronofogden och det som gällde försäkringsbolag och det tog lång tid innan han fick beslutet från Brottsoffermyndigheten. Leif överklagade beloppet han fick från Brottsoffermyndigheten, "men då var dom snabba" säger han och lägger till: "två dagar", och han jämför då med den långa tid det tog för dem att ta beslut och betala ut beloppet. "*Två dagar*", upprepar och betonar han "... som att de inte brydde sig om att kolla ärendet". Leif uppfattar Brottsoffermyndigheten som en myndighet som är snål, som vill "slippa betala och om dom betalar... så är det så lite som möjligt". På en fråga om han uppfattar det som att Brottsoffermyndigheten står på offrens sida svarar han: "Ja, men dom är mer emot gärningsmannen än för offret". Leif kunde ändå, som han säger "ha lite roligt för pengarna", det vill säga den summa han trots allt fick.

Ersättning som rehabilitering?

Till skillnad från Leif kunde inte Helen uppskatta pengarna från Brottsoffermyndigheten. Helen utsattes för personrån, blev av med sin väska och tvingades flytta från sin bostad på grund av brottet. Hon säger att det var ”absolut inge roligt... ingen glädje, ingen välsignelse med dom där pengarna”. Hon berättar att hon först tänkt köpa en ny handväska, men ångrade sig då hon kom på att ”då kommer jag bara tänka på händelsen när jag har den”. För Helen fungerade det alltså inte att återställa situationen med hjälp av pengarna.

Som också ett av de tidigare temana belyst betydde pengarna i sig inte så mycket för några av intervjupersonerna, och de gjorde heller inte mycket med dem. För somliga, om än inte många, kom pengarna till och med att betyda något negativt. Diana i Sverige som är i 30-årsåldern är fortfarande inte återställd psykiskt efter ett våldsamt butiksrån. Hon uppmanades av en förälder att söka ersättning och skötte över huvud taget inte själva ansökningsförfarandet, då hon en längre tid efter brottet inte kunde tänka i termer av pengar. Hon säger: ”... niotusenåttahundra läker inte mina sår, det är en fjuttsumma (till henne som brottsoffer) men gärningsmännen kom undan”. Hon gav därför pengarna till barnen. ”Jag ville inte ta i dom. Jag var så arg”, säger hon.

Det finns dock flera exempel på hur ersättningen fungerat lustfullt då den materialiserats i konkreta ”ting” som resor eller saker som betytt något annat än ett mer eller mindre rent återställande av förluster i olika avseenden. Fyra fall illustrerar detta, även om inte heller dessa beskrivningar är oproblematiske och utan ambivalens.

Den första exemplet är Karin som fick 10 000 för kränkning, 500 för utlägg för sjukvårdskostnader samt 2 500 för sveda och värk. Karin är svenska i 40-årsåldern och jobbar idag på dagis. Karin blev påhoppad av en kvinna som slet bort en viktig, dyr och mycket personlig attiralj från henne samt hånade henne för hennes utseende. Det är tydligt att Karin blivit mycket kränkt av övergreppet och också att hon är upprörd över hur hon blev behandlad under rättegångarna, då hon upplevde att förövaren framställdes som offer och inte hon själv. Dessutom är Karin mycket missnöjd med den långa väntetiden innan hon fick ersättningen från Brottsoffermyndigheten, och när hon slutligen fick pengarna var det en lägre summa än domstolen utdömt. Hon tycker att ”domstolen ska vara överst” och att hon som offer ”inte ska behöva syssla med detta i flera år och behöva vänta” på pengarna. ”Vi blev offer en gång till”,

säger Karin upprört. Ersättningen Karin fick från Brottsoffermyndigheten gjorde dock att hon i viss mån kunde gå vidare, tycker hon, då hon använde en del av pengarna till en semesterresa för sig och sina söner. Då kunde de ”komma bort ett tag och börja på nytt” när de sedan kom hem, berättar Karin.

Syftet med kränkingsersättning till brottsoffer har i Sverige just motiverats utifrån sådana aspekter som Karins exempel pekar på. I en proposition från slutet av 1970-talet står att kränkningen inte försvinner genom ersättningen men tanken är att den ska ”bidra till att ge den skadelidande upprättelse för den förnedrande och kränkande handlingen och möjliggöra att självrespekten och självkänslan hos den drabbade kan återställas ... Genom ersättningen kan den skadelidande t.ex. unna sig något extra och därigenom skingra tankarna på kränkningen och den olust och det obehag som han eller hon åsamkats” (Proposition 1977/78:126, refererad i Mannelqvist 2006:385f.).

Ett annat exempel på en positiv effekt av brottsskadeersättning i Sverige är 40-årige Niklas, som utsatts för ett allvarligt rån i sitt arbete som taxichaufför och som fick 20 000 kronor för kränkning av Brottsoffermyndigheten. Niklas menar att ”pengar läker inte allt” men de hjälpte honom att gå vidare i livet och att komma över händelsen och han är nöjd med den ersättning han fick. Pengarna gjorde att han äntligen kunde köpa en racercykel och på så sätt förverkliga en gammal dröm han haft om att köra ett större cykellopp.

Ett tredje exempel är Kalle, en svensk man i tjugooårsåldern, som utsattes för rån med knivhot i sitt arbete som arbetsledare på en hamburgerrestaurang. Kalle känner sig dock inte *själv* särskilt kränkt eller drabbad men oroade sig för sina arbetskamrater tillika vänner som utsattes samtidigt som han. Kalle hade heller inga förväntningar på att få pengar för att ha utsatts för brott och fick dessutom en mycket större summa än han förväntat sig. ”Jag fick mycket mer än jag hade trott, tjugotvå tusen. Hade trott femtusen”, säger han. Kalle använde i alla fall summan han fick i ersättning för en skidsemester med några andra vänner, vilket han upplevde som en befrielse, säger han, då han där och då kunde sluta oroa sig för sina arbetskamrater.

Ett fjärde och avslutande exempel på hur pengarna från Brottsoffermyndigheten använts på ett till slut ganska lustfullt sätt är berättelsen från Maria. Hon är uppvuxen i ett latinamerikanskt land, är närmare 60 år, är gift och har fyra vuxna barn. Maria blev nedslagen på en tågstation.

Hon drabbades till skillnad från Kalle mycket hårt av brottet, vågade inte gå ut under flera månader och fick terapi och annat stöd av socialtjänst och psykiatri. Även om hon menar att pengar inte betyder något för henne, och att annat stöd och hjälp från samhället och särskilt socialtjänsten och familjen var det som betydde mest, gjorde faktiskt ersättningen att hon kunde vända denna negativa händelse till något positivt. För pengarna hon fick från Brottsoffermyndigheten köpte två kameror, en till sig och en till sonen. Hon har haft mycket glädje av sin kamera och tar bilder av ”vackra landskap”. ”Pengarna betyder många saker. Jag kan göra bra saker. Kameran jättebra. Betyder mycket”, säger Maria.

Sammanfattning av besöksintervjuerna

Besöksintervjuerna har tydligt visat att ersättningens betydelse är komplex, och att den formas av flera faktorer utöver den brottsliga händelsen. För flera av de intervjuade måste ersättning förstås i förhållande till en även i övrigt besvärlig livssituation. Några intervjupersoner har talat om ersättningen i termer av ren matematik – kompensationen ska täcka de förluster man haft så räknestycket går ihop – medan andra talar om ersättningen som en symbolisk handling av erkännande och ett sätt att få moralisk uppbackning från staten i sin roll som brottsoffer. Det finns också exempel på intervjupersoner som ställer sig kritiska till ersättningens reparativa funktion och som helt tillbakavisar tanken att utsatthet för brott kan mätas i pengar. Slutligen talar några om ersättningen som en rättighet i välfärdsstaten, och ersättningen tycks för dem ha en närmast ideologisk funktion.

Rättighetstänkande kring ersättningen är tydligt hos många. Utgångspunkten tycks vara att det är samhällets eller statens ansvar att skydda medborgarna från brott. Även om gärningspersonen är ansvarig, så är det samhällets fel att brott inträffat. Misslyckas samhället med att skydda medborgaren, är det också samhällets plikt att kompensera den som blivit utsatt för brott. Det har uppkommit en sorts skuld som samhället ska betala tillbaka. Detta finns också som en mer eller mindre uttalad teori bakom ersättningssystemen i flera europeiska länder (Joutsen 1987). Eftersom samhället står i skuld till brottsoffret, som inte skyddats från brott, är det också ett uttryck för rättighetstänkandet att samhället genom saten ställer sig på brottsoffrets sida. Genom ersättningen visar samhället att man bryr sig om brottsoffret eller åtminstone att man försöker eller vill bry sig. Ersättningen visar att brottsoffret hade rätt och inte på något sätt var ansvarig för det inträffade.

Generellt går det inte att se köns- eller länderspecifika skillnader i besöksintervjumaterialet när det gäller frågan om ersättningens praktiska eller mer symboliska funktion. Det kan bero på att antalet intervjuer är för få, men det kan också vara så att sådana skillnader helt enkelt inte finns.

Telefonintervjuerna

I detta avsnitt redovisas resultat från de svenska telefonintervjuerna. Intervjuerna har alltså enbart gjorts med dem som fått åtminstone någon ersättning från Brottsoffermyndigheten. Teman som behandlas här är information om ersättningsmöjligheten, om de sökande gjort något särskilt för ersättningsbeloppet, om det spelar någon roll vem som betalar ersättning och om ersättningens betydelse i stort. Analysen ägnas särskilt åt vilka eventuella effekter ersättningen haft för möjligheterna att komma över brottet.

Analysen inleds med en översiktlig presentation av svaren på huvuddelen av de frågor som ställts i intervjun (tabell 9). ”Ja”- och ”nej”-svar summerar inte till hundra procent, då ”vet inte”-svar och andra typer av svar också förekommer. I de fall där svar saknas har dessa inte ingått i beräkningen. Några frågor med stort bortfall, som bara rört en del av de intervjuade eller med öppna svarsalternativ, redovisas inte i tabellen men tas till del upp i texten. I analysen kommer kommentarer till frågorna från de intervjuade att tas med liksom svar som kom upp i besöksintervjuerna. Resultaten kommer även att relateras till tidigare forskning.

Skäl till att söka ersättning

En uttrycklig fråga, med öppet svarsalternativ, ställdes om varför man sökt ersättning. Några svarar som sagt att man mer eller mindre blev uppmanad att göra det, till exempel av polis, advokat eller anhörig. Ibland ges även en förklaring till varför andra ansåg att man skulle söka, till exempel ”polisen sa att jag skulle yrka för att markera”. En intervjuperson svarar att han sökt ”för att möjligheten fanns” och vidare att ”det är bra att det finns olika instanser” i samhället dit man kan vända sig och få hjälp, även om han lägger till att han själv är i mindre behov av hjälp än andra.

Som framgått av besöksintervjuerna är det för somliga en fråga om ganska enkel matematik medan andra talar om ersättningen i termer av rättighet. En svarar att han sökte för skador på

Tabell 9. Svar på frågor om brottsskadeersättning bland personer som fått någon ersättning från Brottsoffermyndigheten 2005. Andel i procent som svarat ja eller nej.*

	Ja %	Nej %
Var du nöjd med polisen?	67/79	15
Gick brottet till rättegång?	73	27
Var information från Brottsoffermyndigheten bra?	47	7
Var ansökan krånglig	28/34	47
Förväntade du dig ersättning?	42	42
Behövde du hjälp att ansöka?	33	61
Var ansökan jobbig på andra sätt?	30/34	52
Var blanketten enkel?	36	18/43
Gjorde ersättningen att du kunde gå vidare?	33/39	46
Gjorde ersättningen att du kom över brottet?	15/27	64
Kändes ersättningen som att samhället tog brottet på allvar?	58/72	24
Fick du upprättelse genom ersättningen?	31/50	34
Hade du hellre fått ersättning från gärningsmannen?	45	21/42
Spelade det någon roll varifrån ersättning kom?	39	21
Gjorde du något speciellt med pengarna?	55	30
I det stora hela, hade pengarna betydelse?	21/70	15/21
Är du nöjd med ersättningen?	50/63	28

* Det högre talet efter snedstreckat anger andel i procent som inkluderar svar som "delvis", "kanske", "ganska", "beror på", etcetera.

kläder och klocka samt att det var enklare för honom att "gå vidare materiellt". En annan som tvingades sälja sin lägenhet och flytta från orten på grund av brottet sökte delvis för att "åtminstone få ersättning för lägenheten som såldes med brakförlust". Andra pratar i termer av att ersättningen är en rättighet, ibland i samband med domen: "Fick ju en dom. Det var självklart!", säger en av de intervjuade som svar på frågan om varför man sökt. Några pratade om gärningspersonen när frågan om varför man sökt ställdes: "Det var fel det hon gjorde", eller "Han skulle ta det ur egen ficka (egentligen)".

Erfarenhet av rättsväsendet

I avsnittet om tidigare forskning återgavs Elias iakttagelse att hur man blivit bemött av rättsväsendet påverkade hur nöjd man känt sig med ersättningen. När det gäller erfarenheten av polisen i samband med brottet säger fyra av fem att de är nöjda eller ganska nöjda med polisens agerande i samband med att brottet inträffade. Upplevelsen av bemötandet av polisen bör därför inte i någon högre grad ha påverkat inställningen till den brottskadeersättning man fått.²⁷

Erfarenhet av information och ansökan

Det vanligaste sättet att få information om möjlighet till brottskadeersättning är genom rätten, ibland tillsammans med annan kanal som arbetet. Det gäller i huvudsak de vars brott blivit föremål för rättegångsförhandling, där gärningsmannen dömts att betala skadestånd. Mer specifikt har man uppgivit till exempel ”advokat”, ”under rättegången” ”domstolen” eller ”åklagare”. Det är flera som inte sökt själva utan låtit en jurist sköta hela ersättningsfrågan, inklusive själva ansökan till Brottsoffermyndigheten.

Elias studie visade att många tyckte det var krångligt att ansöka. Vad gäller själva ansökan så var det få som tyckte att informationen från Brottsoffermyndigheten var dålig. På denna fråga utgjordes dock nära hälften av svaren av att man inte minns eller inte har någon åsikt. Omkring en tredjedel anger att det var krångligt att söka, att man behövde hjälp med att ansöka eller att ansökan var besvärligt på annat sätt. Här kan påminnas om skillnaden mellan Sverige och Danmark. Som tidigare nämnts har polisen i Danmark sedan flera år tillbaka formellt lagstadgad plikt att informera ersättningsberättigade brottsoffer om att ersättningsmöjligheter finns för dem hos Erstatningsnævnet. Polisen skickar också oftast en blankett och annan information till brottsoffren enligt intervjuerna med dem i Danmark. Så fungerar det inte riktigt i Sverige, även om enskilda polismän informerar om möjligheten och det finns foldrar från Brottsoffermyndigheten på polisstationer runt om i Sverige.

Av besöksintervjuerna framgår att några i Sverige tyckt att det varit krångligt att söka, däribland Monica. Ylva gick också och väntade på pengarna och ringde till och med

²⁷ Frågorna om rättsväsendet i övrigt är svårtolkade. Olika instanser kommenterades på olika sätt varför det är svårt att dra några slutsatser.

Brottsoffermyndigheten för att höra varför de aldrig kom. En annan som uttryckt missnöje är Rosa, som under intervjun talar mycket om hur jobbigt det var med alla papper hit och dit. Det som handlade om papper från kronofogden var jobbigt och hon förstod det som att hon skulle få vänta ett år för att se om gärningspersonen då hade pengar. Sen skulle hon ansöka igen från Brottsoffermyndigheten. ”Göra om hela processen med papper!”, säger Rosa.

Flera tycker att det tog tid att få besked om ersättning. Några av dessa uttrycker en förståelse för myndigheten, då man uppfattar det som att man har haft mycket att göra eller att man av olika skäl måste avvakta domslut vid eventuell rättegång. Andra var dock oförstående inför sådana anledningar till såväl krångel som dröjsmål. Även i forskningen från andra länder framfördes klagomål på att det tog tid. I förhållande till dessa länder är handläggningstiderna i Danmark och Sverige relativt korta, vanligtvis ett par månader. Också denna tid kan vara lång när man haft utlägg direkt i samband med brottet.

Slutligen framgick att det kunde vara psykiskt ansträngande att ansöka genom att då bli påmind om händelsen. Anna, även hon från besöksintervjuerna och vars advokat skötte ansökan, uttrycker detta som att ”när du ansöker uppdragas ju det du varit med om. Du läser polisanmälan”. Hon jämför med att titta på ett foto av ett barn som dött. ”Man måste må bra om man ska orka ta tag i det”. I telefonundersökningen svarar en tredjedel av dem som själva ansökt ja på frågan om man tyckte det var psykiskt jobbigt att ansöka.

Betydelsen av ersättningen

Ersättningen har av staten motiverats med att offren lättare skall komma över brottet och få upprättelse samt symboliskt och ekonomiskt ses som att samhället och staten tar brottet på allvar. På frågan i telefonintervjun om ersättning från staten för brottsoffret betydde att staten tog brottet på allvar svarar nära tre fjärdedelar ja eller delvis.

På frågan om ersättningen från staten ger brottsoffret upprättelse svarar en tredjedel ja och hälften med reservation. Detta är samtidigt en mer komplex fråga där svaren ger stort utrymme för tolkning. Några ställer sig frågande till begreppet upprättelse då man inte riktigt förstår vad det syftar på. Begreppet kan associeras med att straff som ges till gärningspersonen i domstolen i sig ger offret upprättelse men det kan också tolkas på andra sätt. En person svarar ja på om hon fått upprättelse med tillägget: ”Att det han gjorde inte var mitt

fel”. Att få upprättelse här kan tolkas som att man själv gjort rätt, alternativt inte gjort något fel, något som däremot gärningspersonen gjort.

På frågan om ersättningen innebar att brottsoffret kunde gå vidare är det flera som svarar nej än ja. På den likalydande frågan om ersättningen innebar att man kom över brottet svarar så många som två av tre nej och endast 15 procent entydigt ja. En person som tvingats flytta på grund av brottet svarar att hon ”var tvungen” att gå vidare. På frågan om pengarna gjort det lättare att komma över brottet svarar hon dock nej med tillägget att hon ju inte ”ens kunde åka hem”. Det var även få bland dem som besöksintervjuats som svarat på ett sätt som kunde tolkas som att ersättningen gjort att man kunnat gå vidare efter brottet eller hjälpt en att komma över brottet. Endast en, Monica, svarar på ett sätt som kan tolkas på detta sätt: ”Det var ett avslut”.

En sammanfattande fråga om ersättningens betydelse ställdes om pengarna i det stora hela hade betydelse. Endast en av fem säger entydigt ja men så många som sju av tio om även ”viss betydelse” räknas med. Två personer tycker att ersättningen var ”en skymf” eller att det var ”jättejobbigt att få så lite” och ytterligare tre att det inte spelar någon roll.

När det gäller den största gruppen, det vill säga de som tillmätt ersättningen viss betydelse, finns där uppfattningar som att den ”betydde egentligen ingenting, plåster på såret”, vilket här användes i en positiv bemärkelse. Att ersättningen metaforiskt var ett plåster på såret kan peka på att den trots allt hade viss betydelse. En annan som återfinns i denna grupp menar att det var ”jättepositivt men betydde inte så mycket för det var så litet belopp”.

Som avslutning på frågan om pengarnas betydelse anger drygt hälften att de gjorde något speciellt för pengarna. Detta understryker möjligen ytterligare den symboliska betydelse ersättningar har för många brottsoffer. Några använde pengarna till en resa, andra sparade dem eller köpte nya möbler. En kvinna hade dålig ekonomi då hon var ensamstående med barn och samtidigt pluggade. Hon skulle fylla fyrtio samma år hon fick pengarna och berättar i positiva ordalag hur hon kunde använda dem till en födelsedagsfest, fylla hushållskassan och dessutom åka utomlands. En annan svarar på frågan om han gjorde något speciellt för pengarna att han ”tog några pilsner”.

Gärningsmannen och staten

Två frågor rörde om det spelade någon roll varifrån ersättningen kom. På den allmänna frågan svarar nästan dubbelt så många ja som nej, men många svar anger vet ej eller något annat. På den mer specifika frågan om man hellre hade fått pengarna från gärningspersonen svarar fyra av tio ja men nästa lika många att de inte velat ha det eller att det inte spelade någon roll. Några av dem som hellre velat få pengar från gärningspersonen ser det som en del av dennes straff, något som också framgår i Shaplands studie. En man svarar på frågan att "hon ska lida" och "det ska svida". Andra känner till att gärningspersonen krävs på beloppet senare om denne får inkomst. Som en socialarbetare som tillsammans med kollegor blivit utsatt av en klient uttrycker det: "Det är bra att gärningspersonen står i skuld resten av livet till oss" – via staten så att säga.

Andra vill inte ha med gärningspersonen att göra, vilket kan bli fallet om denne skall ha en skuldrelation direkt med offret, och tycks alltså tolka frågan som att man behöver ha en sådan transaktionsrelation med förövaren. Detta framträder tydligt hos dem som ställer sig negativa till att få information om gärningspersonen, till exempel genom kronofogden om gärningspersonens inkomst eller genom polisen eller kriminalvården vid permission. En person säger: "För mycket information om skulden (som gärningspersonen har hos kronofogden). Tragiskt. Vill inte veta mer". En annan säger sig få brev från kronofogden varje månad efter brottet, vilket han tycker är pinsamt. Somliga som inte hellre vill ha ersättning från gärningspersonen är pragmatiska, då de vet att personen inte har några pengar. En som svarar nej på frågan om man hellre velat få ersättning från förövaren säger: "Han ligger så långt ner i samhället. Tycker synd om honom". Ytterligare en som inte heller velat ha ersättning från förövaren svarar att det var viktigt att staten betalade honom och sedan krävde gärningsmannen. Systemet så som det delvis är uppbyggt idag fungerar bra, tycker hon, och jämför ersättningsystemet med bidragsförskott.

Vissa lämnar dock motsägelsefulla svar. En man menar att ersättningen inte spelade någon roll för honom själv men han var nöjd med ersättningen. Kränkningen var det centrala för honom men han anser sig inte ha fått upprättelse genom ersättningen. Han menar att staten inte ska betala enskilda personer för att de utsatts för brott, samtidigt som han tycker det är bra att andra som tvingas sluta arbeta och liknande kan få ersättning från staten.

Nöjd med ersättningen?

Frågan om man var nöjd med ersättningen, slutligen, besvarades med ja av hälften och av närmare två tredjedelar om också ”ganska”, ”delvis” och ”så där” räknas in. Frågan om ersättningen i det stora hela hade betydelse besvarades också positivt av en stor majoritet om den vidare definitionen av ja-svaren används. Svaren på de två frågorna kan i en snävare mening antagligen tolkas så att det specifikt gäller summan. De flesta är då nöjda med de pengar de fått i brottsskadeersättning men tycker att summan var för liten.

En annan tolkning är att svaren säger något mer allmänt om brottsoffret tycker sig ha fått hjälp av Brottsoffermyndigheten att komma över brottet. Frågan om man är nöjd med ersättning skulle då utgöra en sorts utvärdering av den statliga brottsskadeersättningen där i bästa fall skadorna i vid bemärkelse skulle ha försvunnit eller påtagligt minskat genom pengarna. Att det i flera fall inte är så visade uttalanden i besöksintervjuerna, till exempel att ”lidande kan inte mätas i pengar”. Vad som kan göras med uppgifterna från telefonintervjun är att undersöka om detta att vara nöjd med ersättningen samvarierar med några andra frågor om ersättningens betydelse, förväntningar på ersättning eller erfarenheter av rättsväsendet och information. En kort analys ska här genomföras baserad på korstabuleringar. Siffermaterialet är litet varför resultaten snarare kan peka mot hypoteser än ge säkra svar.

I tabell 10 ges uppdelningen av ett antal av frågorna efter om personen sagt sig vara nöjd med ersättningen eller inte. Variablerna har tudelats genom att i ja-svaren räkna in mer tveksamma svar som ”så där”, ”ganska”, ”lite” och ”delvis” och i nej-svaren svar som kan tolkas negativt, till exempel ”spelar ingen roll”. För de flesta av frågorna finns svar som klassificerats som ”annat” och ”vet ej” och även ”svar saknas”. Dessa har exkluderats vid beräkningarna varför procenttalen inte kan jämföras med dem i tabell 9.

Vid tre av frågorna, om ansökan var krånglig och om ersättningen innebar att man kunde gå vidare respektive komma över brottet, samvarierar ja-svaren med att vara nöjd med ersättningen. Vid två av frågorna, om ansökan var jobbig på annat sätt än att den var krånglig att fylla i och om man fick upprättelse, är sambandet det omvända. För resterande tre frågor, om förväntad ersättning, om ersättningen innebar att samhället tog brottet på allvar och om pengarna i det stora hela hade betydelse, finns knappast något samband.

Tabell 10. Svar på frågor om brottsskadeersättning bland personer som fått någon ersättning från Brottsoffermyndigheten 2005. Andel som sagt sig vara nöjda med ersättningen efter olika erfarenheter i samband med brottet. Procent.

	Nöjd med ersättning (69 %)	
		%
Var ansökan krånglig?	Ja	56
	Nej	75
Var ansökan jobbig på andra sätt?	Ja	75
	Nej	58
Förväntade du dig ersättning?	Ja	64
	Nej	64
Gjorde ersättningen att du kunde gå vidare?	Ja	73
	Nej	50
Gjorde ersättningen att du kom över brottet?	Ja	80
	Nej	53
Samhället tog brottet på allvar?	Ja	69
	Nej	63
Fick du upprättelse genom ersättningen?	Ja	56
	Nej	80
I det stora hela, hade pengarna betydelse?	Ja	70
	Nej	67

Huvudintrycket av analysen av tabell 10 är att det inte är något systematiskt samband mellan att vara nöjd med ersättningen och andra variabler. I vissa fall tyder att vara nöjd med ersättningen också på att ersättningen haft positiva effekter även på andra sätt. Då det gäller den politiskt viktiga frågan om upprättelse är de mest nöjda med ersättningen som inte anser sig ha fått upprättelse. Det finns negativa erfarenheter att ha utsatts för personbrott som den ekonomiska ersättningen inte kompenserar.

Samtidigt som det finns ett positivt samband mellan att vara nöjd med ersättningen och vissa andra erfarenheter som brottsoffren har av ansökan och ersättningen, är det viktigt att framhålla att det inte går att dra slutsatser om orsaksförhållanden. Intervjupersonerna har tagit ställning till frågor som rör förhållanden ett par år bakåt i tiden. Erfarenheter innan

ersättningen kan ha tolkats i ljuset av bedömningen av ersättningen, denna bedömning kan ha påverkats av om brottsoffret anser sig ha kunnat lägga brottet bakom sig, och svaren på de flesta av frågorna kan ha påverkats av bakomliggande variabler som personliga egenskaper och andra livserfarenheter.

En sista analys av telefonintervjuerna ska göras genom att jämföra svaren från kvinnor och män. Det förefaller rimligt mot bakgrund av både besöksintervjuerna och påståenden som förs fram i den offentliga debatten om skillnader i upplevelser av personbrott. I tabell 11 visas samma variabler som i tabell 10 efter andelen kvinnor respektive män som svarat ja. Analysen har begränsats till värdena ja och nej, och svar som ganska, tveksam, vet ej med mera har uteslutits.

Tabell 11. Svar på frågor om brottsskadeersättning bland personer som fått någon ersättning från Brottsoffermyndigheten 2005. Andel kvinnor och män som svarat ja. Procent.

	Kvinnor %	Män %
Var ansökan krånglig?	30	55
Var ansökan jobbig på andra sätt?	56	27
Förväntade du dig ersättning?	62	50
Gjorde ersättningen att du kunde gå vidare?	30	62
Gjorde ersättningen att du kom över brottet?	10	33
Samhället tog brottet på allvar?	50	83
Fick du upprättelse genom ersättningen?	36	62
I det stora hela, hade pengarna betydelse?	64	73
Är du nöjd med ersättningen?	71	67

Kvinnor och män är ungefär lika nöjda med ersättningen. Det föreligger inte heller någon större skillnad mellan hur man i det stora hela bedömer pengarnas betydelse. Kvinnorna tycker i mindre utsträckning än män att själva ansökan som att fylla i formuläret var krånglig, men tycker att processen i övrigt var mer ansträngande. Skillnaderna är systematiska då det

gäller andra effekter än ersättningen i rena pengar. Kvinnorna anser i mindre utsträckning än männen att ersättningen lett till att de kunnat gå vidare, att de kunnat komma över brottet, att samhället tog brottet på allvar eller att de fick upprättelse. Kvinnorna tycks i större utsträckning haft sådana erfarenheter som brottsoffer att enbart ekonomisk ersättning inte hjälper dem att komma över brottet.

Sammanfattning av telefonintervjuerna

Telefonintervjuer genomfördes med 33 personer i Sverige vilka fått åtminstone någon ersättning från Brottsoffermyndigheten. Liksom vid besöksintervjuerna är det skäl att påminna om att brottet och ansökan ligger ett par år tillbaka i tiden varför minnesfel, efterrationaliseringar och nya livserfarenheter kan ha påverkat svaren. På vissa frågor är också andelen som svarar vet ej eller minns inte relativt stor.

En majoritet är nöjd med ersättningen. Det gäller även dem som instämmer i påstående att pengarna i det stora hela hade betydelse om också svar som ”ganska” och ”delvis” inkluderas. Fler än hälften angav också att ersättningen var ett uttryck för att samhället tog brottet på allvar. Det var däremot bara en mindredel som ansåg att ersättningen hjälpte dem att komma över brottet, att kunna gå vidare och få upprättelse.

Att vara nöjd med ersättningen kan därför kanske främst ses som att summan var acceptabel i förhållande till de skador man råkat ut för. Överensstämmelsen mellan att vara nöjd med ersättningen och olika frågor om möjligheten att lägga brottet bakom sig uppvisade i alla fall inte något tydligt mönster utan sambanden gick i olika riktningar. En systematisk skillnad visade sig dock vad gäller kvinnor och män. Kvinnorna svarade i mindre utsträckning än männen att den ekonomiska ersättningen hjälpt dem att glömma brottet och komma vidare. I telefonintervjuerna framkom härmed en skillnad som inte visade sig i besöksintervjuerna.

Kapitel 7. Kränkning och brottsoffrets utveckling

I telefonintervjun med brottsoffer i Sverige angav de flesta att de upplevt sig kränkta i samband med brottet. Upplevelser av kränkning och föreställningar om hur kränkningar ska kunna rättas till bör spela en viktig roll för förväntningar på kompensation av brottsskador. Sådana förväntningar kan även tänkas variera i tid och rum. Det kan därför vara viktigt att undersöka de kränkingsdiskurser som förekommer i samhället och som kan påverka upplevelsen i samband med brott. Som analysen ska visa skiljer sig olika uttryck för kränkning dels över tid, dels mellan Danmark och Sverige.

Kriminalpolitikens utveckling under senaste årtionden kan tänkas ha verkat i riktning av att kränkning tillmäts större betydelse. ”Kränkningsskandeståndet hör till skadeståndsrättens mest expansiva områden”, säger Mårten Schultz i Svensk Juristtidning (Schultz 2008:38). Utvecklingen utmärks mer allmänt av bland annat en ökad betoning av straffvärde och proportionalitet, av att hänsynslöshet tillmäts större betydelse, av att den kroppsliga integriteten tillskrivs ökat värde, och av att straffet ses som en upprättelse för brottsoffret (Tham 1995; 2006). För detta talar också utvecklingen av polisanmälda våldsbrott i Danmark och Sverige och även i övriga Norden. Våld och hot går upp i alla länderna enligt polisstatistiken, medan utvecklingen är relativt konstant enligt självdeklarationsdata (Westfelt 2001:78-82, uppdaterat). Analyser i Sverige visar att det är de ringa brotten som ökar i polisstatistiken (Estrada 2008). I Sverige rapporteras i undersökningarna av utsatthet för brott också i ökande grad hot och våld utan skador medan våld med allvarligare skador ligger still (Estrada 1999:112 ff.). En rimlig tolkning är att upplevelsen av angreppet ändrat karaktär så att alltfler handlingar nu definieras som kränkande.

Ärekränkning

Kräkning som tema i brottsofferdiskursen kan även kopplas till utvecklingen av brottet ärekränkning. Brottet uppvisar tydliga variationer i både tid och rum. Den historiska utvecklingen för Sverige framgår av diagram 4. Diagrammet visar dels utvecklingen av

lagföringar sedan 1841, dels polisanmälda fall sedan 1965. Statistiken omfattar både förtal och förolämpning.²⁸ Nationell statistik över polisanmälda brott finns först från 1950.²⁹

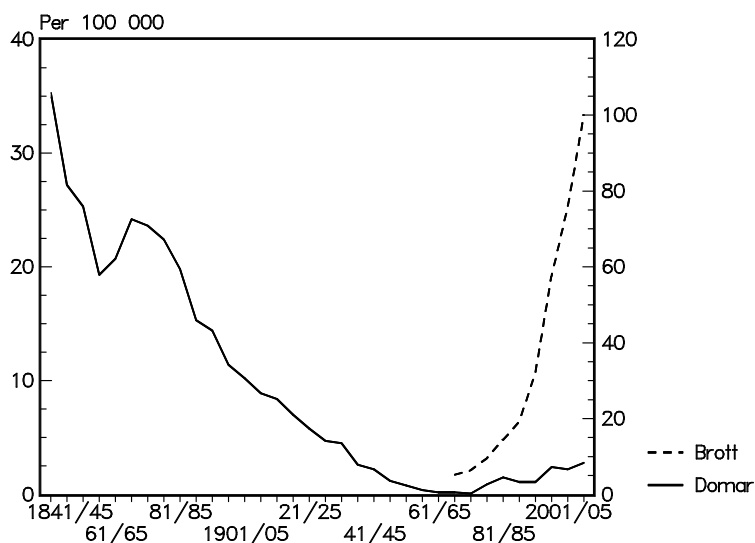


Diagram 4. Lagförda för ärekränkning 1841-2006 och polisanmälda ärekränkingsbrott 1965 – 2007 i Sverige. 5-års medeltal. Per 100 000 av befolkningen. (Vänster y-axel domar, höger brott).

Utvecklingen av polisanmälda fall av ärekränkning sedan mitten av 1900-talet är dramatisk i Sverige. Ökningen är särskilt anmärkningsvärd i ljuset av den tidigare lika dramatiska nedgången av lagföringar för ärekränkning. Polisstatistiken tar inte upp ärekränkning före 1965 – något som antagligen förklaras av att mycket få fall anmäldes åren innan. Det är framför allt de polisanmälda brotten som ökar. Även lagföringarna ökar men är inte i närheten av nivån på 1800-talet.

Ökningen är också intressant i förhållande till Danmark, som uppvisar en helt annan nivå och utveckling. Detta visas i diagram 5, som även ger utvecklingen för Finland och Norge. För att få ungefär jämförbara tidsserier har seriernas början begränsats till första halvan av 1990-talet, vilket för några av länderna utgör statistiken start.

²⁸ Strafflagen kapitel 16, som även innehöll falsk angivelse med mera samt från 1965 Brottsbalken kapitel 5.

²⁹ Polisstatistiken ger uppgifter först från 1965, då rapporteringen från polisdistrikten datoriseras. I tidigare statistikpublikationer tas dock inte ärekränkning upp.

Statistiken i Sverige över lagförda för brott bygger på huvudbrottsprincipen. Ärekränkning blir ofta ett bibrott, till exempel i samband med misshandelsfall (Löfgren). Uppgifterna i diagrammet inkluderar dock påföljd för både huvud- och bibrott efter särskild körning på Statistiska centralbyrån, som vi tackar Ulf Thorsson för.

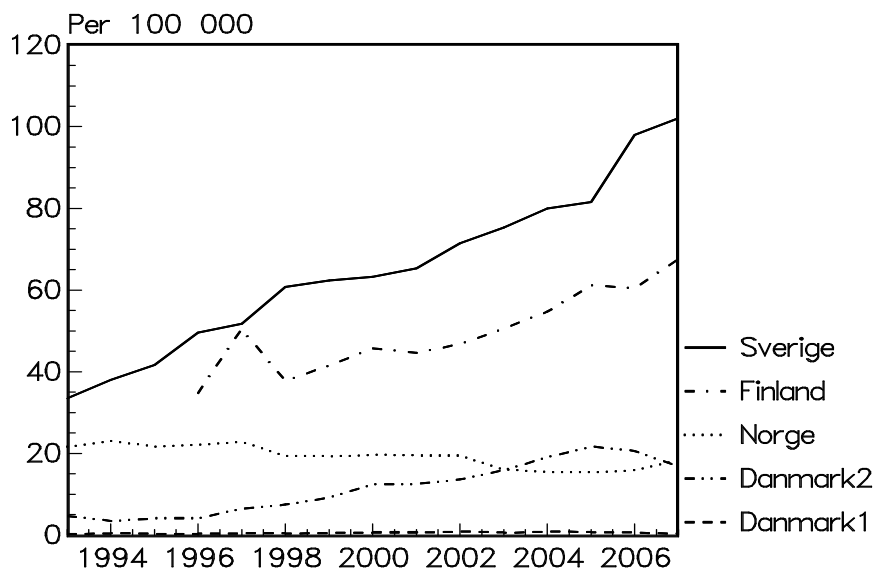


Diagram 5. Polisanmälda ärekränkingsbrott 1990-talet - 2007 i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Per 100 000 av befolkningen.

Skillnaden mellan de nordiska länderna är påtaglig. Ökningen i Sverige under ett och ett halvt decennium är mer än en fördubbling. Även i Finland är ökningen markant och av samma storlek som i Sverige. Nivån för anmälda fall av ärekränkning är dock betydligt högre i Sverige. Norge utmärks av en svagt nedåtgående trend. Ärekränkning som brott vilket kan leda till allmänt åtal avskaffades här också 2009.

För Danmark ges i diagrammet två mått. ”Danmark 1”syns knappt i figuren. Anmälningarna här pendlar i absoluta tal under perioden mellan 12 och 44 – något som kan jämföras med över 9 000 i Sverige. Förklaringen är att ärekränkning med några få undantag inte ligger under allmänt åtal i Danmark. En rättvisande jämförelse borde därför tagit upp utvecklingen av ärekränkning som drivs som civilmål. Någon statistik finns här inte enkelt tillgänglig. ”Danmark 2” ger dock en bild av ökning av ärekränkning och avser ”fornörmelig tiltale” av offentlig myndighet. Indikatorn omfattar från 2005 en särskild straffbestämmelse för förnärmelse av polis. Det är också polisen som står för den absoluta huvuddelen av anmälningarna, och nedgången de senaste åren faller på andra grupper än polisen.

Statistiken över polisanmälda fall av ärekränkning riktad mot poliser är inte helt enkel att tolka. I en undersökning av polisanmäld ärekränkning i Stockholm var det många gånger fler poliser som gjorde anmälningar 1995 än 2007 (Löfgren). Nedgången bör knappast tolkas som

att polisen över tid i mindre utsträckning utsätts för kränkande tillmälen. En rimligare tolkning är att polisens anmälningar beror på om man anser det lönt att anmäla, det vill säga om ärekränkningen kan förväntas leda till åtal och fällande dom.³⁰ Anmälan av våld från poliser och andra tjänstemän förfaller också öka och kan vara ett led i en facklig strävan att påvisa stress och utsatthet i jobbet (Wikman 2008).

Av diagram 5 kan alltså inte omedelbart slutsatsen dras att det rör sig om motsvarande faktiska variationer i kränkande tillmälen. Utvecklingen av polisanmäld ärekränkning kan visa en faktisk förändring av förtal eller förolämpningar, en förändring av lagstiftningen eller en förändring av benägenheten att vända sig till rättsväsendet. De kränkningar som utlöste dueller, till exempel, blev knappast polisanmälda utan ordnades upp utanför rättsväsendet just som dueller. Frågan är dock om de mycket kraftiga variationerna som framgår av diagram 4 och 5 främst kan återföras på skillnader i benägenhet att polisanmäla. Skulle det främst röra sig om en skillnad i anmälningsbenägenhet uppstår dock frågan varför denna varierar. Varför tar medborgarna under vissa tider och i vissa länder oftare kränkningen till staten? För övrigt är det i sig en intressant skillnad i förhållande till Sverige att ärekränkning i Danmark inte uppfattas vara en sak för straffrätten. Frågan kan utvidgas till brottsofferdiskursen mer generellt: Vad bestämmer om utsatthet för brott blir en offentlig eller privat fråga och under vilka omständigheter vänder sig brottsoffret till staten för hjälp?

Våldtäkt

Ett centralt brott i brottsofferdiskursen och där kränkning spelar en avgörande roll är våldtäkt. Utvecklingen av detta brott enligt polisstatistiken skiljer sig här mellan Sverige å ena sidan och Danmark och de två övriga större nordiska länderna å andra sidan. Diagram 6 visar utvecklingen av polisanmälda våldtäkter i Norden. I samtliga fyra länder har det skett en ökning av polisregistrerade våldtäkter sedan 1950-talet. Utvecklingen i Sverige skiljer sig dock genom att landet sedan slutet av 1980-talet har den klart högsta nivån på polisanmälningarna. I Danmark ligger anmälningarna still sedan samma tid. Någon förklaring utifrån en faktisk skillnad i våldtäktshandlingar i de nordiska länderna är svår att hitta. För Sveriges del ges rimliga bidragande förklaringar till utvecklingen utifrån statistikrutiner och lagändringar (von Hofer 2006) och anmälningsbenägenhet (Brå 2008). Tolkningen av

³⁰ Enligt samtal med Lena Nitz, Polisförbundet i Sverige.

polisstatistiken i brottsofferperspektiv bör vara att frågan om våldtäkt drivits starkt i Sverige och till del även i Norge medan den har en mindre framträdande position i Danmark och Finland.

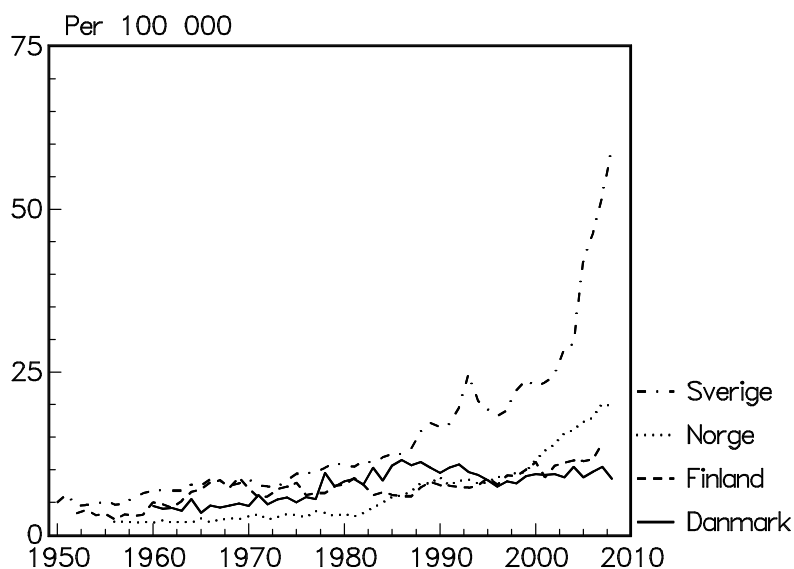


Diagram 6. Våldtäkt. Anmälda brott i Danmark (1960-2008), Finland (1952-2007), Norge (1956-2008) och Sverige (1950-2008). Per 100 000 invånare. Källa: von Hofer 2006, uppdaterat.

Kränkning i pressen

En skillnad mellan Danmark och Sverige vad gäller brottsoffer och kränkning kan också iakttas i mediadiskursen. En mindre studie har genomförts av pressen i de två länderna 2005, det vill säga året för undersökningen av brottsskadeersättningen. En sökning gjordes i pressdatabaser på förekomsten av ordet brottsoffer i kombination med ordet kränkning, då kränkningstemat föreföll centralt i den svenska debatten. Redan ordvalet vållade problem genom att brottsoffer som substantiv inte finns i danskan. Detta är förstås i sig en intressant skillnad. Brottsoffer fick skrivas om som ”ofre för kriminalitet”.

En sökning av ordet brottsoffer tillsammans med kränkning och motsvarande uttryck gav mycket olika antal träffar i de två länderna.³¹ För Danmark gav sökning 36 träffar, för Sverige 125. Skillnaden blir ännu större när antalet icke relevanta artiklar sorteras bort. Det

³¹ För Danmark användes den heltäckande databasen Infomedia, för Sverige Mediaarkivet och Presstext som tillsammans täcker de flesta svenska tidningar inklusive alla de största.

gäller till exempel kränkning i samband med brott historiskt eller kränkningar och krigsbrott i andra länder. För Danmark återstår då en handfull, medan de flesta är relevanta Sverige.

De få danska artiklarna domineras av medling mellan brottoffer och gärningsperson som anses haft positiv effekt. De svenska artiklarna handlar i stor utsträckning om rättegångar. Brotten utgörs då ofta av sexualbrott. Vid våldtäkt är kränkningen given. Sökningarna ger här också träff på de mer juridiska uttrycken som kränkning av den sexuella integriteten, det vill säga främst ett uttryck för den handling som utförts. Påståenden om kränkning som en känsla hos brottsoffret snarare än som en handling förekommer också. Det uttalas dock sällan av brottsoffer utan av företrädare som advokater, kriscentra eller journalister.

Typiskt för Sverige är de många artiklarna om ekonomisk ersättning till brottsoffret för kränkning. Det rör sig både om ren information och om upprördhet över att kränkningens ersättning sänkts av högre rätt eller av Brottsoffermyndigheten. Förekomsten av denna typ av artiklar kan rimligen förklaras av att den svenska lagstiftningen relativt den danska är generös vad gäller ersättning för kränkning, och att missnöje då uppstår på grund av att förväntningar inte infrias. I den svenska pressen förekommer flera uttalanden av politiker, där den politiska oppositionen kritiserar regeringen för att inte ta kränkningar av brottsoffret på tillräckligt allvar.

Kränkningens plats i det svenska samhället har också på andra sätt uppmärksamats i pressen. En artikelserie i Dagens Nyheter tog upp studenters anmälan av lärare för kränkning vid en högskola. Journalisten Maciej Zaremba tycker sig, med invandrarens blick, se något typiskt svenskt i att känna sig kränkt. Han framför som en förklaring att det är tabu att visa aggression i det svenska samhället och att detta i stället tar sig uttryck i upplevelser av kränkthet (Zaremba 2008). Artiklarna utlöste en livlig debatt i både tryckta media och på internet.

Kränkningens utveckling

Jämförelsen av brottsskadeersättningen i Danmark och Sverige ovan (tabell 1, kapitel 3) pekade även på en påtaglig skillnad mellan länderna vad gäller kränkning. Den utbetalda summan i statlig brottsskadekompensationen till offer för personbrott avsåg 2005 till tre fjärdedelar kränkning i Sverige men enbart en sjundedel i Danmark. En trivial förklaring är

förstås att det svenska systemet är betydligt generösare än det danska vad gäller ersättning för kränkning vid personbrott. Kunskap om detta kan innebära att fler brottsoffer söker – och får – ersättning för kränkning. Frågan inställer sig dock varför Sverige valt att erbjuda denna typ av ersättning, som avser relativt små belopp, i en helt annan utsträckning än i Danmark.

I Sverige har kränkning i samband med brott sedan 1970-talets början tagits upp i såväl statliga utredningar som propositioner. I ett delbetänkande från Kommittén för ideellt stöd, *Ersättning för kränkning genom brott* (SOU 1992:84), behandlas kränkning med bland annat utgångspunkten att brottsoffrens ställning bör stärkas, och att det särskilt gäller kvinnor och barn som utsätts för sexualbrott eller annat våld i hemmet. Kränkningserättningen till det enskilda brottsoffret, som internationellt sett är låg framhåller utredningen, har till syfte att mildra verkningarna av kränkningen, att ge den skadelidande möjlighet att förändra sin livssituation och att få upprättelse. (op.cit. s. 15 f.).

I den följande propositionen med förslag till ändring i brottsskadelagen (Proposition 2000/01:68) föreslås förändringar som ska göra bestämmelserna om kränkningserättning enklare och tydligare. Propositionen anger också vad som kan anses som kränkande: ”Kränkningserättning avser att kompensera känslor som den kränkande handlingen har framkallat hos den skadelidande, såsom rädsla, förnedring, skam eller liknande som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det föreligger personskada” (op.cit. s. 48). Kränkning definieras härmed ganska vitt, och någon närmare diskussion av vad det är att vara kränkt förs inte.

Tabell 12. Utbetalt belopp för kränkning från Brottsoffermyndigheten 1996-2008 för sexualbrott samt övriga brott. Andel av totalt belopp. Procent.

	1996	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08
Sexualbrott, kränkning	19	16	12	17	16	18	12	17	16	18	22	23	23
Övriga brott, kränkning	38	43	49	51	53	55	55	56	60	55	55	51	50

Totalt, kränkning	59	59	61	68	69	73	67	73	76	73	77	74	73

Lagändringen kunde förväntas öka den statliga ersättningen för kränkning i samband med brott. Av statistiken från Brottsoffermyndigheten framgår dock att ersättningen för kränkning av totalt utbetalat belopp i brottsskadeersättning är relativt konstant sedan lagen trädde i kraft 2002 (tabell 12). Däremot har andelen stigit under åren före lagändringen. Kränkingsdebatten kan tänkas ha påverkat såväl ansökningar som bedömningar redan under 1990-talet, och lagändringen blir då snarast en bekräftelse av praxis. Som framgår av diagram 1 i kapitel 3 skedde också en fördubbling av antalet ansökningar totalt om brottsskadeersättning från mitten av 90-talet till mitten av 00-talet. Detta kan ha gällt ansökningar om kränkingsersättning – något som dock inte framgår av årsredovisningarna som enbart ger uppgifter om ersättningsbeloppen. Någon ökning i de danska siffrorna sedan statistikserien startade 1998 finns inte.

Förklaringar till kränkningens utveckling

Om kränkningen ses som en viktig del av brottsoffrets upplevelse, hur ska då skillnader i kränkning i tid och rum förklaras? Utvecklingen av den särskilda typen av kränkning som ärekränkning är skulle kunna utgöra början av en analys. Förklaringar till nedgången av ärekränkning fram till mitten av 1900-talet skulle möjligen också kunna ge en förklaring till den kraftiga ökningen av brottet därefter i Sverige.

Särskilt uppmärksam i nordisk kriminologi är Nils Christies analys av den kraftiga minskningen av domar för ärekränkning i Norge sedan 1800-talet, vilket han tillskriver utvecklingen mot det anonyma storsamhället där människor inte längre bryr sig om varandra (Christie 1975). Denna förklaring kan dock knappast användas för att förstå ärans och kränkningens återkomst i Sverige. Samhället har snarare blivit mer än mindre anonymt. Däremot, och detta kan sägas ligga i linje med Christies analys, skulle ökningen av ärekränkning i Sverige kunna ses som ett förrättsligande av relationer. Medborgarna vänder sig till staten för att få upprättelse. Äran ska upprättas av staten och inte som förr av den som kränkt äran. Duellen, eller uppgörelse med nävar, representerade ju trots allt med Christies uttryck att parterna ”äger konflikten” (Christie 1977). Tilltron till alternativa lösningar minskar. Ökningen av ärekränkning skulle då vara ett uttryck för minskad tillit mellan individer och att alltfler möten sker mellan människor som inte känner varandra. Andelen obekanta i polisanmälda fall av ärekränkning har också ökat i Stockholm mellan 1995 och

2007 (Löfgren). För Sveriges del skulle en förhandlingstradition som byggde på förtroende och kompromisser successivt ha ersatts av en straffrättslig modell, där alltför oförrätter kriminaliseras och polisanmäls. En sådan typ av förklaring kan dock inte användas för Danmark och Norge utifrån ärekränkningens utveckling i diagram 5.

För Sveriges del har ärans försvinnande uppmärksammats av Mathias Bielawski (1988). Han utnyttjar för sin analys samma material som Norbert Elias (1989), det vill säga etikettböcker. Under 1900-talets första hälft övergår etikettböckerna från att beskriva hur man bör vara till hur man bör göra. Det etiska förhållningssättet ersätts med ett mer praktiskt som ska hjälpa människor i det dagliga umgänget med andra, vilket bör flyta så friktionsfritt som möjligt. ”(I den moderna svenska etikettboken anlitas i stället socialetiska argument till stöd för en fördragsamhet som förefaller oförenlig med den typ av självhävdelse som ett försvar av integriteten alltid innebär” (op. cit. s. 98). Äran blir oförenlig med folkhemmet.

Utifrån Bielawskis analys av ärans försvinnande i välfärdsstaten skulle då dess återkomst kunna tolkas som att välfärdsstaten som det gemensamma projektet inte längre är så framträdande. Välfärdsstatspolitikens nedgång har lett till en upptagenhet med personliga problem (Furedi 2004: 92). Identitetsproblem blir viktigare än solidaritet och identifiering med andra. Den nyttiga fördragsamheten, som Bielawski framhöll som uppskattad i välfärssamhället, får ge plats för självhävdelse och *the presentation of oneself*.

Utvecklingen av ärekränkning och kränkning mer allmänt som ett centralt tema i brottsofferdiskursen kan på ytterligare sätt knytas till välfärdsstatens förändring. En nedmontering av välfärdsstaten, ideologiskt, ekonomiskt och på annat sätt, kan tänkas ge särskilt starka återverkningar i Sverige, som kan sätta sina spår även i brottsofferdiskursen. Jock Young (2007:60 ff.) skriver med hänvisning till Nancy Fraser (1997) att relativ deprivation inte bara avser den ekonomiska situationen utan även individens uppfattning av sig själv. En stolt välfärdsstat med världens kanske starkaste arbetarrörelse har fått se industrin gå förlorad, arbetslösheten stiga och inkomstojämlikheten öka (Tham 1999). Tryggheten i arbetet, både ekonomiskt och statusmässigt, har för många bytts ut till tillfälliga och okvalificerade jobb i servicebranschen. Behovet av erkänsla och bekräftelse av identiteten blir särskilt stark och upplevelsen av kränkning stiger. Den förändrade välfärdsstaten ska ses i förhållande till att Sverige internationellt betraktades som välfärdsstaten *par excellence*. Den

ekonomiska krisen 1992 drabbade Sverige hårdare än Danmark, och svenskarna fick se sin krona passeras av den danska.

Centralt i den svenska brottsofferdiskursen står frågan om mäns våld mot kvinnor och barn. Detta kan knytas till en stark jämställdhetspolitik. I Norden har Sverige tillsammans med Norge den mest utvecklade jämställdhetspolitiken och även, under senare tid, den starkaste kvinnokampen (Bergqvist et al. 1999). Institutionalisering av jämställdhet är minst i Danmark (Borchorst 1999, kap. 10). I Sverige konkurrerar de politiska partierna om att främja jämställdhet. För Danmark är situationen annorlunda. Inget parti profilerar sig på jämställdhetsfrågor (op. cit. s. 172 f.). Situationen i Danmark har i en analys av Drude Dahlerup (2004) ställts mot den i Sverige. Danmark hade tidigt en stark och radikal kvinnorörelse, Rödstrumporna. Sedan 1990-talet för dock kvinnorörelsen en tynande tillvaro. I Sverige kan däremot vid samma tid en statsminister och ett riksdagsparti kalla sig feminister. Könsmaktsperspektivet får också en stark ställning – ett perspektiv som saknas i den danska politiska debatten. Den något egenartade situationen uppstår att jämställdhetsfrågan drivs av det populistiska Dansk Folkeparti, men då som ett sätt att hålla borta muslimer från landet och danskt medborgarskap (op. cit.).

Sammanfattningsvis spelar kränkning en central roll i brottsofferdiskursen i Sverige till skillnad från i Danmark. Den största delen av den statliga brottsskadeersättningen betalas i Sverige ut för kränkning medan det endast rör en liten del i Danmark. Mindre allvarliga fall av våld – och där kränkningselementet kan antas vara det centrala – polisanmäls flera gånger oftare i Sverige än i Danmark. Offer för brott i kombination med kränkning förekommer i betydligt fler fall i svensk än i dansk press. Våldtäkt stiger enligt polisstatistiken kraftigt i Sverige men ligger still i Danmark, och det rör sig även här om ett brott där kränkningen är helt avgörande. I Sverige stiger polisanmälda fall av ärekränkning kraftigt, medan brottet inte ligger under allmänt åtal i Danmark annat än för vissa grupper offentliganställda tjänstemän. Skillnader mellan de två länderna kan möjligen till del förstås utifrån skillnader i jämställdhetspolitik och i välfärdsstatens utveckling och betydelse för nationell identitet.

Kapitel 8. Hjälper statlig ersättning brottsoffren?

Projektets teoretiska syfte var att försöka förstå vad som bestämmer brottsoffrens förväntningar på och tillfredsställelse med kompensation. Utgångspunkten var brottsoffret perspektiv. Syftet formulerades mot bakgrund av att tidigare forskning pekat på att brottsoffer inte nödvändigtvis känner sig hjälpta av statlig ersättning och att några till och med känner sig ytterligare nedtryckta.

Ett praktiskt motiv för undersökningen var även att den erhållna kunskapen skulle kunna användas för att förbättra situationen för människor som utsatts för brott. Undersökningen bör inte ses som en regelrätt utvärdering av brottsofferkompensation i två länder. Vissa slutsatser bör ändå kunna dras av studien som kan ha betydelse för statlig brottsskadeersättning. Studien har även väckt frågor som kan behöva undersökas för att öka möjligheten av att minska de negativa effekterna av att ha utsatts för våldsbrott och andra personbrott.

Av jämförelsen av regelverket för statlig brottsskadeersättning framgick flera skillnader mellan Danmark och Sverige som möjligen kan tjäna som inspiration för reformer. I Danmark ansvarar polisen för ansökan om brottsskadeersättning medan ansvaret ligger mer på brottsoffret i Sverige. Detta kan vara en orsak till den stora skillnaden i avslag mellan de två länderna, i Sverige närmare hälften mot omkring en femtedel i Danmark. Polisen kan från början tänkas se vilka skador som kan komma att ersättas och vilka som inte kan det. Frustrationen av att få avslag på sin ansökan bör därmed minska.

I Danmark krävs i normalfallet att brottet anmäls till polisen inom ett dygn. Någon tidsgräns finns inte i Sverige. Vid vissa brott kan det tänkas att det tar viss tid för brottsoffret att göra anmälan. Det skulle kunna gälla våld mot kvinnor i nära relationer. Det har i denna studie inte undersökts om kvinnor som utsätts för våld dröjer med att göra polisanmälan. En skillnad mellan de två länderna är dock att det är en större andel kvinnor som söker och också får ersättning i Sverige än i Danmark.

I Sverige till skillnad från i Danmark utgår en självrisk om 1 500 kr. Några brottsoffer har påpekat det orättvisa i att de ska betala självrisk för något oförevållat. Det är visserligen få som klagat över detta, men det kan bero på att man inte förstått att det dragits en självrisk. Det kan

dock tänkas att kritiken kan bli större och att fler då känner sig orättvist behandlade. Summan är visserligen relativt sett försumbar vid stora ersättningsbelopp men inte obetydlig vid typiska kränkningersättningar i Sverige om 5 000 – 10 000 kr.

Den statliga brottsofferersättningen är högre i Danmark, både sett till det totalt utbetalade beloppet och till den genomsnittliga ersättningen. Huruvida brottsoffren får mindre ekonomisk hjälp i Sverige måste ses i förhållande till bland annat alternativa ersättningssystem. Så varierar till exempel socialförsäkringarnas täckningsgrad mellan olika länder. Det slående för åtminstone Sverige är att det är så få som alls söker någon typ av brottsskadeersättning. Få får ersättning av gärningspersonen efter rättegång och försäkringsbolagens utbetalningar gäller enbart för ett par procent av de polisanmälda våldsbrotten. Varför så få söker ersättning inom ramen för hemförsäkringens överfalls- och rånskydd är oklart. De som saknar hemförsäkring eller som råkat ut för andra typer av personbrott som brott mot frihet och frid, vilka inte täcks av hemförsäkring, kunde då förväntas ansöka om ersättning hos Brottsoffermyndigheten. Så sker dock bara i en liten del av alla fall. Uppenbarligen finns det skäl för att inte söka ersättning.

Om det faktum att så få söker statlig ersättning beror på bristande kunskap om möjligheten är svårt att veta, då de som inte sökt ersättning inte ingått i undersökningen. Ökad information skulle då kunna leda till att fler brottsoffer fick ersättning. Detta skulle dock kunna leda till att ansökningarna i allt högre utsträckning skulle avse mindre allvarliga brott. Dessa riskerar i större utsträckning att få avslag, vilket kan leda till ökat missnöje. Det har också från andra länder rapporterats om informationskampanjer om möjligheten att söka brottsskadeersättning som lett till en sådan ökning av ansökningarna att staten i stället minskat ersättningssystemens omfattning.

Jämförelsen mellan dem som sökt brottsskadeersättning och alla utsatta för våldsbrott i Sverige pekade inte på några betydande skillnader i sociodemografiskt avseende. Påtagligt olika fördelningar hade pekat på att informationen om brottsskadeersättning inte når ut till alla grupper, att vissa grupper i praktiken utestängs från möjligheten till ersättning, eller att det är andra behov än ”bara” pengar och brist på ersättning från annat håll som gör att man söker. Jämförelsen mellan Danmark och Sverige tyder också på att Sverige något bättre når ut till alla sociodemografiska grupper utsatta för våldsbrott. Det gäller främst kvinnor. Båda länderna når dock tydligt gruppen förtidspensionerade och långtidsarbetslösa. Här återfinns

många som kan betraktas som marginaliserade. Ibland har de själva del i det uppkomna brottet men har ändå ofta fått ersättning. Detta utgör en skillnad i förhållande till flera andra länder med mer restriktiva regler.

Intuitivt förefaller det som om brottsofferersättning skulle kunna få en mer positiv effekt i vissa fall än i andra. I analysen av typfallen framstod våld på stan inklusive på bar eller krog och särskilt där både brottsoffer och gärningsman var män som de mest okomplicerade fallen. Brottoffret, som ofta inte uppfattade sig som brottsoffer, var där vanligtvis nöjt med att få ersättning för materiella skador och sveda och värk och i Sverige för kränkning. Denna typ av brott innehöll dock även oklara fall där frågan om brott och skuld inte var helt kartlagd. Utebliven ersättning kunde här leda till besvikelse och även upplevelse av ytterligare kränkning, så kallad sekundär viktimisering.

I andra änden av en skala över brottsskadeersättningens helande verkan återfinns rimligen fall av grovt våld och våldtäkt. Visserligen betalas större belopp ut men händelsen stannar inte sällan kvar som ett trauma. Också mindre grovt våld i nära samboförhållanden repareras knappast helt genom ett penningbelopp. Samtidigt förekom här fall där ersättningen sågs som en sorts upprättelse och där brottsoffret blivit trott i sin berättelse av staten och gentemot sambon. Detta var inte helt ovanligt bland marginaliserade som sedan fortsatte att leva tillsammans med gärningspersonen. En slutsats av analysen av typfall tillsammans med information från intervjuerna blir att de skilda fallen i förhållande till brottsofferersättningens verkan trots allt inte alltid är så skilda. Ersättningen visar sig fylla en positiv funktion även vid vitt skilda fall, som tillsynes inte har så mycket gemensamt.

Analysen lyfte fram en tydlig skillnad mellan Danmark och Sverige vad gäller kränkingsdiskurs och ersättning av kränkning i samband med brott. Betydligt fler söker och får ersättning för kränkning i Sverige än i Danmark. Till stor del förklaras denna skillnad av olika regelverk, men frågan kvarstår varför Sverige valt en betydligt vidare definition av kränkning än Danmark. Frågan är om fler känner sig kränkta när denna känsla lyfts fram i politiken och det offentliga samtalet och där även möjligheten till kränkingsersättning blir generös. Brottsskadeersättningen blir då en kompensation för en skada som först så att säga har skapats. Samtidigt kan hävdas att det förts en medveten politisk kamp i Sverige för att människor ska uppleva kränkning vid brott. Det kan ses som positivt att grupper med mindre makt som kvinnor, invandrare och icke heterosexuella inte längre ser det som mer eller

mindre ofrånkomligt att bli utsatta för trakasserier utan i stället identifierar det som en kränkning för vilken de med statens hjälp ska få ersättning och kanske upprättelse.

Denna studie av kränkningen och kränkningens betydelse ger inga entydiga svar. I telefonintervjun angav de allra flesta att de blivit kränkta genom brottet. Här kan dock någon jämförelse med Danmark inte göras. I besöksintervjuerna tog få upp kränkning.

Erfarenheterna för brottsoffer är här relativt likartad i Danmark och Sverige och bestäms mer av den personliga upplevelsen, av sammanhanget och av det nära nätverket. Detta skulle kunna tolkas som att kränkningens diskurs främst för sitt eget liv bland experter, politiker och företrädare för intresseorganisationer. Där skillnaden på denna nivå är stor mellan länderna, är den inte alls framträdande då brottsoffrens berättelser jämförs.

Vad kan då sägas om förhållandet mellan kränkningens diskurser, lagstiftning om kränkningens ersättning, upplevda kränkningar och förväntningar på och tillfredsställelse med kompensation av brottsskador? Telefonintervjuerna visade alltså att en stor andel av de tillfrågade i Sverige sa sig ha blivit kränkta genom brottet. Resultatet kan tolkas på olika sätt. För det första är det möjligen det svar man intuitivt ger. Frågan är möjligen inte tillräckligt diskriminerande. För det andra måste ju de tillfrågade i princip säga att de blivit kränkta, eftersom de i allmänhet sökt ersättning för kränkning. De skulle ju annars nästan kunna sägas ha gjort sig skyldiga till försäkringsbedrägeri. För det tredje är det rationellt att söka kränkningens ersättning om den finns och också i de flesta fall ges. För det fjärde, slutligen, kan naturligtvis svaren tas för vad de faktiskt uttrycker, nämligen att man blivit kränkt av brottet.

Om skillnaden i andelen brottsoffer som söker ersättning för kränkning hänger samman med en särskild svensk brottsoffer- och kränkningens diskurs är svårt att säga, bland annat då tyvärr motsvarande systematiska intervjudata saknas för Danmark. Skulle det förhålla sig så, är frågan om den svenska ersättningspolitiken även innebär kostnader i form av att fler känner sig kränkta, där brottet ibland hade kunnat definieras i andra termer. Beroende på om gärningspersonen ses som en stackare eller skurk (Sahlin 1994) eller som en som är brottsoffret över- eller underlägsen, kan brottet uppfattas olika ur integritetssynvinkel. Kränkning kan ses som ”en del av en självförståelse hos individen” (Berglund 2002), och denna förståelse kan tänkas variera med nation och kultur. Även känslor av rädsla, förnedring och skam, som nämns som exempel på kränkning (proposition 2000/01:68, s. 48), kan tänkas påverkas av brottsofferdiskursen. Den omfattande ersättningen för kränkning i

Sverige i förhållande till Danmark och även de flesta andra länder, borde därför kunna ses över i lagstiftning och praxis. Minskad ersättning för mindre allvarlig kränkning skulle även kunna frigöra medel för att öka beloppet för andra typer av skador av brott, där Sverige ligger på en relativt låg nivå.

Projektets centrala delstudier i förhållande till den övergripande frågeställningen om brottsoffrens erfarenheter av brottsskadeersättningen och vilken symbolisk och praktisk betydelse ersättningen haft är intervjuundersökningarna. Brottsoffren ger här sin egen bild. Vilka slutsatser kan då här dras från analyserna av dessa material för frågan om brottsskadeersättningen hjälper brottsoffren? Uppfattningarna är helt tydligt olika. Detta kan till del förväntas av att brotten är så olika. Samtidigt finns det reaktioner och teman som inte är direkt knutna till brottstyp, vilket skulle tyda på mer gemensamma brottsofferupplevelser.

Ett tema i intervjuerna är att samhället häftar skuld till brottsoffren. Samhället eller staten har inte fullgjort sin uppgift att skydda medborgaren från brott och är därför skyldig att på olika sätt ställa saker och ting till rätta. Denna tankefigur är antagligen relativt ny och heller inte given i många andra länder, där föreställningar om ”skylla sig själv” eller åtminstone kravet på ”the prudent citizen”³² spelar en större roll. Brottsoffret i Danmark och Sverige litar i huvudsak på staten och anser sig ha rättigheter som staten ska uppfylla. Dessa rättigheter ses dels rent matematiskt i form av ersättningar för skador och lidanden, dels symboliskt så att staten genom brottsskadeersättning ställer upp, tar ställning för brottsoffret, visar omsorg och ger erkännande. Staten ska också träda i gärningspersonens ställe då denne själv är offer för samhället, för att det är synd om honom och för att han inte själv kan betala. Staten går här så att säga in med ett bidragsförskott. I vissa fall ser man också brottsskadeersättningen som att staten tar över en relation som man inte vill ha med gärningspersonen, det vill säga motsatsen till att vilja ingå i en medling. Sammantaget tycks den statliga brottsskadeersättningen spela en positiv roll, om än av delvis olika skäl.

Ambivalensen inför ansökan och ersättningen är samtidigt påtaglig. Flera anger att ersättningen inte varit till någon hjälp eller inte till hjälp på ett sätt som känts fullständigt och meningsfullt. Detta gäller i särskilt hög grad de kvinnliga brottsoffren. Kvinnorna har inte i

³² Uttrycket finns hos Garland 2001 och syftar på (en återgång till) att medborgarna själva får ta ansvar för att inte försätta sig i situationer, där de kan bli utsatta för brott. Kravet kan till del jämföras med försäkringsvillkor, där ersättning inte utgår om försäkringstagaren inte vidtagit vissa försiktighetsåtgärder.

samma utsträckning som männen varit nöjda med själva ersättningen. Män och kvinnor tycks inte skilja sig åt i bedömningen av beloppets storlek eller att man kan göra något extra för pengarna. Då det kommer till de vidare effekter som ersättningen skulle få för att brottsoffret skulle kunna komma över brottet, har dock kvinnorna oftare än männen svarat nej. Detta antyder att kvinnorna utsatts för andra typer av brott än männen eller tolkat likande brott på annat sätt. För brottsofferpolitiken är det då viktigt att försöka finna sätt, genom brottsskadeersättning eller med andra medel, som gör att statens insatser i högre grad känns meningsfulla.

Frågan om ersättning verkligen hjälper brottsoffren kan inte besvaras enbart genom att studera den statliga brottsskadeersättningen. Synen på brottsoffret förändras och är del av mer allmänna samhällsförändringar. Det gäller till exempel framväxten av mänskliga rättigheter och utvecklingen av förhållandet mellan kvinnor och män. Kriminalpolitiskt har den offentliga debatten ändrats påtagligt under ett par årtionden. Synen på gärningsmannen har på en generation förändrats från en person som själv var offer för uppväxt och omständigheter till att bli en agent som anser sig kunna ta sin rätt på andras bekostnad. Upprättelse och även kränkning är relativt nya begrepp i debatten. Vikten av att markera avståndstagande har blivit relativt viktigare än att betona vård och socialpolitiska tilltag. Inom straffrätten har utvecklingen gått från relativa till absoluta straffteorier. Den sociala ingenjörskonsten har ersatts av en moralisk ingenjörskonst.

För brottsoffrets lidanden och behov av hjälp spelar dessa förändringar i diskursen antagligen liten roll då det gäller de allvarliga fallen med svåra fysiska skador eller grova integritetskränkningar. För de mindre allvarliga fallen är det dock rimligt att tänka sig att diskursen i form av en offentligt tillhandahållen förståelse av känslor i samband med utsatthet för personbrott kan spela roll. Ökningen av dessa brott i polisstatistiken rör dessa lindrigare brott. Uppenbarligen finns här också en mycket stor potential av brott som kan definieras som föremål för statlig hjälp. Bara en liten del av alla brottsutsatta söker för närvarande ersättning. En studie av dem som polisanmäler personbrott men sedan inte söker brottsskadeersättning borde vara givande både viktimologiskt och kriminalpolitiskt.

Litteratur

AFA, Allvarliga arbetsskador och långvarig sjukfrånvaro 2009. www.AFAforsakring.se.

Balvig, Flemming & Kyvsgaard, Britta, 2006, *Danskernes udsathed for kriminalitet 1986 til 2005*. Københavns Universitet/Justitsministeriet, Det Kriminalpræventive Råd/Rigspolitichefen.

Baril, Michelin, Laflamme-Cusson, Suzanne & Beauchemin, Sylvie, 1984, *Crime Victim's Compensation. An Assessment of the Quebec IVAV Program*. Crime Victims, Working Paper No. 12. Canada: Department of Justice, Research and Statistics Section, Policy Planning and Development Branch.

Berglund, Kerstin, 2002, "Mänskliga kränkningar", I *Flores juris et legum*. Festskrift till Nils Jareborg. Uppsala: Iustus.

Bergqvist, Christina et al. (red.) (1999), *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Best, Joel, 1998, *Random Violence: How We Speak About New Crimes and New Victims*. Berkley, CA: University of California Press.

Bielawski, Adam, 1988, *Folkhemmets etikett eller den etiska grunden för trevnaden*. Idéhistoriska uppsatser nr 14. Stockholms universitet, Avdelningen för idéhistoria.

Bodström, Thomas, 2005, "Foreword by Minister of Justice Thomas Bodström, Sweden", i Lindgren, M., Pettersson, K.-Å. & Häggglund, B., *Victims of Crime. Theory and Practice*. Stockholm: Jure.

Borchorst, Anette (1999), "Ligestillingsinstitutionerne", i Bergqvist, Christina et al. (red.), *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Brottsoffermyndighetens referatsamling 2009. Umeå: Brottsoffermyndigheten.

Brottsoffermyndigheten, odaterat, *Ett viktologiskt forskningsprogram. Rättigheter och motstånd 2002-2007*. Umeå.

Brottsoffermyndigheten, Årsredovisningar, olika år. www.brottsoffermyndigheten.se.

Brå, Brottsförebyggande rådet, 2008, *Våldtäkt mot personer 15 år och äldre. Utvecklingen under åren 1995-2006*. Rapport 2008:13. Stockholm: Fritzes.

Christie, Nils, 1975, *Hvor tett et samfunn?* København och Oslo: Christian Ejlers' Forlag och Universitetsforlaget.

Christie, Nils, 1986, "The ideal victim", i Fattah, Ezzat, (red.), *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*. New York: St. Martin's Press.

Christie, Nils, 1977, "Conflicts as property". *British Journal of Criminology*, vol. 17:1, s. 1-19.

Clausen, Susanne, 2004, *Offerrådningerne i Danmark – en evalueringsrapport*. København: Justitsministeriets forskningsenhed.

Dahlbäck, Olof, 1988, "Målsägandes behov av hjälp. En enkätundersökning av personer som fallit offer för vålds- eller tillgreppsbrott", i *Brottsoffer*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Allmänna Förlaget.

Dahlerup, Drude, 2004, "Feministisk partipolitik? Om skillnader i dansk och svensk jämställdhetsdebatt", i Florin, Christina & Bergqvist, Christina (red.), *Framtiden i samtiden. Könsrelationer i förändring i Sverige och omvärlden*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

Danmarks statistik 2008; www.dst.dk.

van Dijk, Jan, van Kesteren, John, & Smit, Paul, 2008, *Criminal Victimization in International Perspective, Key Findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. The Hague: Boom Legal Publishers.

Elias, Norbert, 1989, *Sedernas historia*. Stockholm: Atlantis.

Elias, Robert, 1983, *Victims of the System. Crime Victims and Compensation in American Politics and Criminal Justice*. New Brunswick, USA: Transaction Books.

Elias, Robert 1984, "Alienating the victim: Compensation and victim attitudes". *Journal of Social Issues*, vol. 40, nr 1, s. 103-116.

Elias, Robert, 1986, "Victim assistance and criminal justice system", i Fattah, Ezzat (red.), *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*. London: MacMillan.

Erstatningsnaevnet, Årsberetning, olika år.
www.civilstyrelsen.dk/Erstatningsnaevnet/en_aar.aspx .

Estrada, Felipe (1999), *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Estrada, Felipe, 2008, "Misshandel", i *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Fritzes.

Falck, Sturla, von Hofer, Hanns & Storgaard, Anette (2003), *Nordic Criminal Statistics 1950-2000*. Stockholm: Department of Criminology, Stockholm University.

Fattah, Ezzat, (red.), 1986, *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*. London: Macmillan.

Fattah, Ezzat, 2002, "Selectivity, inequality and discrimination in the treatment of victims of crime". Paper presenterat på *Våldets Offer – Vårt Ansvar!* Nordic Conference, Stockholm, Sweden, September 29 – October 1, 2002.

Fraser, Nancy, 1997, *Justice Interruptus: Critical Reflections on the Post-Socialist Condition*. New York: Routledge.

Furedi, Frank, 2004, *Therapy Culture. Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*. London: Routledge.

Förenta Nationerna, 1985, Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk, RES/40/34, bilaga 3, i Wergens, Anna, *Ett viktimologiskt forskningsprogram*. Umeå: Brottsoffermyndigheten, 2002.

Garland, David, 2001, *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.

Goodey, Jo, 2005, *Victims and Victimology. Research, Policy and Practice*. Edinburgh Gate, England: Pearson/Longman.

von Hofer, Hanns, 2006, "Svensk våldtäktsstatistik i internationell belysning", i Roxell, Lena & Tiby, Eva (red.), *Frågor, fält och filter*. Lund: Studentlitteratur.

Joutsen, Matti, 1987, *The Role of the Victim of Crime in European Criminal Justice System*. Helsinki: HEUNI.

Justitsministeriets forskningsenhet, december 2006, *Kønsmainstreamingprojektet – resourcer som verktøj*. København: Justitsministeriet. Mimeo.

Justitiekommittén (2005), *Brottskadeersättning och skadestånd på grund av brott*. Rapporter från riksdagen 2005/06:RFI. Stockholm: Riksdagen.

Killias, Martin, 1990, "Victim-related alternatives to the criminal justice system. Compensation, restitution and mediation", i Kaiser, Günther & Albrecht, Hans-Jörg (red.), *Crime and Criminal Policy in Europe*. Proceedings of the II. European Colloquium. Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.

Lindgren, Magnus, 2004, *Brottsoffer i rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Stockholm: Jure.

Litzén, Staffan, 1993, *Brottsoffer*. C-uppsats i kriminologi. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Löfgren, Charlotte, *Ärekränkning, ett brott i tiden? En studie av ärekränkingsbrott anmälda till polisen i Stockholms län 1994 och 2007*. Manus till examensarbete i kriminologi vid Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Mannelqvist, Ruth, 2006, "Ersättningar till brottsoffer – samverkan eller kollision?". *Svensk Juristtidning*, s. 379-396.

Mikaelsson, Julia & Wergens, Anna, 2001, *Repairing the Irreparable. State Compensation to Crime Victims in the European Union*. Umeå: The Crime Victim Compensation and Support Authority.

Proposition 2000/01:68, Ersättning för ideell skada. Stockholm: Justitiedepartementet.

Regleringsbeslut; www.brottsoffermyndigheten.se.

Riksdagen 2005/06:RFRI, *Brottsskadeersättning och skadestånd på grund av brott. Undersökning av skillnader mellan beslutad brottsskadeersättning och i domstol sakprövat skadestånd på grund av brott*. Rapporter från riksdagen 2005/06:RFRI. Stockholm: Sveriges riksdag, Justitieutskottet.

Rock, Paul, 2004, *Constructing Victims' Rights. The Home Office, New Labour, and Victims*. Oxford: Oxford University Press.

Rönneling, Anita, 2004, *Berättelser från en välfärdsstat. Om förståelse av marginalisering*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Rönneling, Anita, 2006, *Forstudie vedr. offentlig erstatning til ofre for kriminalitet*. <http://www.justitsministeriet.dk/forskning/rapporter-vedr-forskningspuljen/rapport-mappe/anita-roenneling-forstudie-vedr-offentlig-erstatning-til-ofre-for-kriminalitet/>.

Sahlin, Ingrid, 1994, *Stackare eller skurk?* Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behavior at Lund University.

Schultz, Mårten, 2008, "Kritik mot kränkingsbegreppet". *Svensk Juristtidning*, årgång 93, s. 37-56.

Shapland, Joanna, Willmore, Jon & Duff, Peter, 1985. *Victims in the Criminal Justice System*. Aldershot, England: Gower.

Shapland, Joanna, 1986, "Victims and the criminal justice system", i Fattah, Ezzat (red.), *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*. London: MacMillan.

Shapland, Joanna, 1990, "Commentary and some fundamental dilemmas", i Kaiser, Günther & Albrecht, Hans-Jörg (red.), *Crime and Criminal Policy in Europe*. Proceedings of the II. European Colloquium. Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.

Sinding, Gerd & Lerche, Michael, 2005, *Offererstatningsloven med kommentarer*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Snare, Annika, 1997, "Hjælp til ofre for forbrydelser – hvordan?", i *Kriminalistisk Årbog 1997*. København: Det Retsvidenskabelige Institut D, Københavns Universitet.

Sociale forhold, sundhed og retsvæsen, 2006. Statistiske efterretninger 2006:6. København: Danmarks statistik.

- SOU 1992:84, *Ersättning för kränkning genom brott*. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 1998:40, *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?* Statens offentliga utredningar. Stockholm: Fritzes.
- Statistiska centralbyrån, Statistikdatabasen, Levnadsförhållanden, www.scb.se, 2006-03-05.
- Tham, Henrik, 1995, "From treatment to just deserts in a changing welfare, i Snare, Annika (red.), *Beware of Punishment. On the Utility and Futility of Criminal Law*. Scandinavian Studies in Criminology, vol. 14. Oslo: Pax.
- Tham, Henrik, 1999, "Lag och ordning som vänsterprojekt? Socialdemokratin och kriminalpolitiken", i Wiklund, Gunilla (red.), *8 reflektioner om kriminalpolitik*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Fritzes.
- Tham, Henrik, 2006, "Brottsoffret, kriminalpolitiken och kriminologin". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, årgång. 93 (2), s. 147-159.
- ULF, 2004, *Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002*, Undersökningar om levnadsförhållanden, rapport 104. Stockholm: Statistiska centralbyrån. Författare Lars Häll.
- Walklate, Sandra, 2007, *Handbook of Victims and Victimology*. Cullompton, UK: Villan Publishing.
- Wergens, Anna, 2002, *Ett viktimologiskt forskningsprogram*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Westfelt, Lars, 2001, *Brott och straff i Sverige och Europa – En studie i komparativ kriminologi*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Wikman, Sofia, 2008, "Våld på jobbet". *Sociologisk forskning*, nr 3, s. 7-31.
- Villmow, Bernhard, 1991a, "Victim Compensation in some Western Countries", i Kaiser, Günther, Kury, Helmut & Albrecht, Hans-Jörg (red.), *Victims and Criminal Justice. Legal Protection, Restitution and Support*. Freiburg: Max Planck Institute for Foreign and International Penal Law, vol. 51.
- Villmow, Bernhard, 1991b, "Victim compensation in some Western countries", i Sessar, Klaus & Kerner, Hans-Jürgen (red.), *Developments in Crime and Crime Control Research. German Studies on Victims, Offenders, and the Public*. New York: Springer-Verlag.
- Villmow, Bernhard & Plemper, Burkhard, 1989, *Praxis der Opferentschädigung. Hamburg Entscheidungen und Erfahrungen von Opfern von Gewaltdelikten*. Pfaffenweiler: Centaurus-Verlagsgesellschaft.
- Young, Jock, 2007, *The Vertigo of Late Modernity*. Los Angeles: Sage.
- Zaremba, Maciej, 2008, "Först kränkt vinner". *Dagens Nyheter* 17, 18 och 20/2.

Åkerström, Malin, 1996, "Forskning om brottsoffer", i *Brottsoffer i forskningen*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.

Bilaga 1. Aktstudien

Pilotstudie

För att förstå hur myndigheterna arbetar med ansökan om brottsskadeersättning gjordes pilotundersökningar år 2005 i båda länderna om vilket material som fanns tillgängligt i akterna. För Danmark rapporterades resultatet av undersökningen till Justitsministeriet som också finansierade pilotundersökningen (Rönneling 2006). I denna förundersökning konstaterades bland annat att materialet innehöll relativt begränsad information som direkt kunde användas för att belysa projektets huvudfrågor om brottsoffrens förväntningar på och tillfredsställelse med statlig brottsskadeersättning. Uppgifterna lämpade sig däremot för en beskrivning av den population som sökt ersättning.

Under pilotundersökningarna visade sig en viktig skillnad mellan de två länderna som fick betydelse för det praktiska arbetet. I Danmark är akterna sekretessbelagda medan de i Sverige är offentliga handlingar. Detta innebar bland annat att forskaren i Danmark fick utföra aktgenomgången på plats på Erstatningsnævnet. Särskilt tillstånd fick också sökas om att för forskningsändamål ta del av ansökningarna och deras behandling. I Sverige kopierades samtliga akter, varav några mycket omfattande, av personal på Brottsoffermyndigheten och skickades därefter till Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.

Akternas innehåll

Akten på Brottsoffermyndigheten innehåller så gott som alltid:

1) Beslutsformulär

På formuläret anges myndighetens beslut med kort motivering och uppgifter om vilket belopp som sökts respektive ska utbetalas.

2) Ansökningsblankett

Den sökande använder vanligtvis en blankett från Brottsoffermyndigheten. Den sökande fyller här i uppgifter om bland annat personnummer och yrke, vilka brott som givit upphov till ansökan, vilka skador man söker ersättning för och vilka belopp man begär. Många anger ”skäligt belopp” som finns som förtryckt alternativ på blanketten.

3) Uppgift från kronofogden

Uppgiften gäller om gärningspersonen, i fall att han eller hon är känd, har inkomst som täcker yrkad ersättning eller det skadestånd eller den ersättning som utdömts ut domstol.

4) Polisanmälan

Akten på Brottsoffermyndigheten innehåller ibland även:

5) Dom från tingsrätt och/eller hovrätt

6) Personligt separat brev som beskriver händelsen och dess konsekvenser

Brottsoffermyndigheten har ibland uppmanat sökande att komma in med ett sådant brev.

7) Brev från försäkringsbolag

Här framgår om bolaget avslagit ansökan om ersättning eller bara ersatt vissa skador.

8) Läkarintyg/journalanteckningar och fotografier på skador

9) Korrespondens, inklusive vissa telefonsamtal, mellan myndighet och sökanden.

10) Skadeanmälan till och/eller från Försäkringskassan

11) Kvitton för olika utlägg, till exempel sjukhusbesök

12) Advokatbrev

Akterna vid Erstatningsnævnet var generellt tunnare med färre dokument. Så ingick till exempel inte rättegångsprotokoll eller polisanmälan.

Urval

I Sverige genomfördes urvalet så att var tjugonde ansökan med början i januari 2005 upp till 500 ansökningar valdes. Från de svenska ansökningarna sorterades sedan bort de som inte gällde personbrott. I bilaga 2, kodningsformulär för aktstudien, anges de exakta paragraferna i respektive lands lag. Dessutom uteslöts sekretessbelagda akter (13 stycken) av etiska skäl och ansökningar som gällde personer under 18 år. I urvalet ingick därefter 302 personer från Sverige

I Danmark har urvalet av akter gjorts med utgångspunkt i en förteckning över samtliga ärenden avslutade under 2005. Akterna är ordnade efter stigande journalnummer, där nummer tilldelas slumpmässigt bland de inkommande ärendena. Från denna förteckning har var tionde akt valts ut upp till 250 akter. Från dessa försvann 70 akter på grund av de inte ingick i urvalsramen. Det gällde främst fall där brottsoffret varit under 18 år samt brott som inte var personbrott enligt projektets definition.

Reliabilitet

En särskild reliabilitetskontroll genomfördes så att 25 akter kodades av ytterligare en person. Olikheter i kodningen berörde främst något oklara uppgifter som bekantskap med eller kännedom om gärningspersonen, tidsbestämmelser som kväll eller natt och om bifallet varit helt eller delvis i förhållande till försäkringsersättning. Vissa fel, som överhoppade uppgifter, har kunnat rättas till i samband med inskrivningen i SPSS, och olikheter i tolkning har klarats ut inför den fortsatta kodningen. Skillnader i bedömning har i allmänhet inte spelat någon roll när variablerna använts i analysen.

Inkodningen har i Danmark skötts av den danska forskaren ensam och i Sverige av den svenska forskaren tillsammans med ett antal studenter.

Variabler

Brottstyp

Misshandel i svenska Brottsbalken motsvaras av flera paragrafer om olika typer av våld i danska Straffeloven (§ 244,245 och 246). I redovisningen används begreppet våld för båda länderna. Det inkluderar även våld mot tjänsteman. I övrigt har straffparagraferna överensstämt i länderna. Några ansökningar har varit oklara vad gäller brottstyp och bedömningar har då fått göras från fall till fall.

Brottsplats

Arbetsrelaterade brott rapporteras generellt i högre utsträckning i Sverige än i Danmark. Detta kan till del ha att göra med hur ansökningsblanketten är utformad, då det i Sverige finns en särskild ruta för att kryssa i om brottet inträffat ”i arbetet eller till eller från arbetet”. I den danska blanketten frågas enbart om brottet skett i arbetet, det vill säga resorna till och från jobbet nämns inte specifikt. Härigenom har antagligen några brott i Sverige angivits som arbetsrelaterat trots att brottet egentligen inte hade något med arbetet att göra. Övriga uppgifter om sammanhanget har gjort det möjligt att åtminstone ibland här korrigera för felaktiga uppgifter.

Socioekonomisk status

För klassificering av socioekonomisk status har Statistiska centralbyråns indelning enligt Nordisk yrkesklassificering (NYK) och socioekonomisk indelning (SEI) använts. Detta ger även möjligheter till jämförelse med ULF. En skillnad är att samtliga arbetslösa, inte bara de långtidsarbetslösa, fått ingå i kategorin förtidspensionärer, långtidsarbetslösa med flera. Fördelningen efter yrke är något osäker då uppgift saknas i en dryg femtedel av ansökningarna.

Bilaga 2. Kodningsformulär för aktstudien

KODNINGSFÖRMULÄR (061010)

LÖPNR: _____ DATUM FÖR KODNING: _____

JOURNALNUMMER: _____

BROTTSTYP (enligt myndigheten):
(Kryssa i samtliga relevanta alternativ)

Sverige:

Misshandel (även grov, 3 kap. § 5, 6)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Vållande till kroppsskada (3 kap. § 8)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Olaga hot (4 kap. § 5)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Ofredande (4 kap. § 7)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Våld mot tjänsteman (17 kap. § 1)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Våldtäkt (6 kap. § 1)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Sexuellt tvång (6 kap. § 2)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Sexuellt utnyttjande (6 kap. § 3)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Sexuellt ofredande (6 kap. § 10)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Rån (även grovt, 8 kap. § 5, 6)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)

OBS! Ange vilken typ av rån (t.ex. bankrån, personrån,

butiksrån etc.) _____

Annat brott , ange vilket och lagrum _____

Danmark:

Vold (§ 244, 245, 246)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Uagtsom legemsbeskadigelse (§ 249)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Alvorlige trusler (§ 266)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Forulempelse (§ 265)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Vold mod person i tjeneste (§ 119-121)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Voldtægt (§ 216, § 218 stk.a)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
”Seksuelt tvang” (§ 217)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
”Seksuelt udnyttelse” (§ 220)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Blufærdighedskrænkelser (§ 232)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)
Røveri (§ 288)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)

OBS! Ange vilken typ av rån (t.ex. bankrån, personrån, butiksrån etc.)

Annat brott , ange vilket och lagrum _____

Kommentarer (det kan t.ex. vara om personen blivit utsatt för andra brottstyper i samband med aktuell händelse, eller att det i övrigt finns hänvisning till uppgifter om andra pågående eller avslutade ärenden i akten):

ARBETSRELATERAD HÄNDELSE?

Har händelsen inträffat i arbetet eller till och från arbetet?

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

SÖKANDES FÖDELSEÅR: _____

SÖKANDES KÖN: Man (0) Kvinna (1) Vet ej (2)

SYSSELSÄTTNING:

SÖKANDES EGEN UPPGIFT OM SYSSELSÄTTNING (dvs. yrke eller om man är arbetslös, studerande, pensionär, sjukpensionär etc.) :

SÖKANDES EGEN UPPGIFT OM SYSSELSÄTTNING SAKNAS

MEN UPPGIFT OM SÖKANDES SYSSELSÄTTNING FRAMGÅR AV FÖLJANDE
DOKUMENT:

SOM BESKRIVER SÖKANDES SYSSELSÄTTNING SOM:

INVANDRARBAKGRUND?

(måste antagligen bedömas utifrån namn)

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

ÄR HÄNDELSEN POLISANMÄLD?

Nej (0) Ja (1) Uppgift saknas (2)

Om nej, varför? _____

HAR FALLET GÅTT TILL RÄTTEGÅNG?

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

OM DET FINNS DOM, ANGE DATUM NÄR DOMEN FÖLL

Månad (xx) och År (xx): _____

Uppgift om när domen föll saknas

GEOGRAFISK OMRÅDE:

Polismyndigheten som tagit emot ansökan (endast ort): _____

Uppgift om polismyndighet saknas

Sökandes hemadress:

Postnummer: _____

Ort: _____

Uppgift om sökandes hemadress saknas

UPPGIFTER OM GÄRNINGSMAN/MÄN:

HUR MÅNGA GÄRNINGSMÄN?

En gärningsman (0) Flera gärningsmän (antal entydigt) (1)

Flera gärningsmän (antal INTE entydigt) (2)

Uppgift om antal gärningsmän saknas helt (3)

OFFRETS RELATION TIL GÄRNINGSMANNEN/MÄNNEN

Observera att uppgifterna ska fyllas i för varje gärningsman om det finns flera.

Gärningsman 1:

Gärningsmannen är bekant eller anhörig

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Vid ”Ja”, specificera: _____

Offret vet vem gärningsmannen är

men känner inte personen

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsmannen är helt okänd för offret

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsman 2:

Gärningsmannen är bekant eller anhörig

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Vid "Ja", specificera: _____

Offret vet vem gärningsmannen är
men känner inte personen

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsmannen är helt okänd för offret

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsman 3:

Gärningsmannen är bekant eller anhörig

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Vid "Ja", specificera: _____

Offret vet vem gärningsmannen är
men känner inte personen

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsmannen är helt okänd för offret

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Om ytterligare gärningsmän finns, kryssa i här

ÖVRIGA UPPGIFTER

Observera att uppgifterna ska fyllas i för varje gärningsman om det finns flera

Gärningsman 1:

Är gärningsmannen identifierad?

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsmannens födelseår: _____

Uppgift om födelseår saknas

Gärningsmannens kön

Man (0) Kvinna (1) Vet ej (2)

Är gärningsmannen/männen dömd för det aktuella brottet?
Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsman 2:

Är gärningsmannen identifierad?
Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsmannens födelseår: _____

Uppgift om födelseår saknas

Gärningsmannens kön
Man (0) Kvinna (1) Vet ej (2)

Är gärningsmannen/männen dömd för det aktuella brottet?
Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsman 3:

Är gärningsmannen identifierad?
Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Gärningsmannens födelseår: _____

Uppgift om födelseår saknas

Gärningsmannens kön
Man (0) Kvinna (1) Vet ej (2)

Är gärningsmannen/männen dömd för det aktuella brottet?
Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Om ytterligare gärningsmän finns, kryssa i här

HUR MÅNGA HÄNDELSER LIGGER TILL GRUND FÖR ANSÖKAN OM ERSÄTTNING?

Avser det brott vid:

Ett tillfälle Ja (1) Nej (0)
Flera (upprepade) tillfällen? Ja (1) Nej (0) Antal ggr? _____
Har inte uppgift om antal gånger
Vet ej om det avser brott vid ett eller flera tillfällen

DATERING AV HÄNDELSE SOM LIGGER TILL GRUND FÖR ANSÖKAN (vid upprepade tillfällen, datera då endast det senaste tillfället):

Månad (xx) och År (xx): _____

TIDPUNKT FÖR HÄNDELSE (vid upprepade tillfällen, ange tidpunkt för det senaste tillfället):

Dagtid kl. 06-18 (0) Kvällstid kl. 19-00 (1) Nattetid kl. 01-05 (2)

Uppgift saknas (3)

PLATS FÖR HÄNDELSE

Ange var händelsen inträffade, t.ex. i offrets bostad, på krogen, i busskön etc. (vid upprepade tillfällen, ange plats för det senaste tillfället):

Uppgift om plats för händelse saknas

DATUM NÄR ANSÖKAN OM ERSÄTTNING INKOM TILL MYNDIGHETEN

Månad (xx) och År (xx): _____

DATUM NÄR BESLUT OM ERSÄTTNING FÖRELÅG

Föreligger det fler beslut med olika datum? Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Ange Månad (xx) och År (xx) för beslutet (vid flera beslut ange det första respektive det sist daterade beslutet):

SÖKANDES YRKANDE (enligt ansökan, advokat eller som ett krav som är rest vid ev. rättegång):

Fördelning på olika poster (kryssa i samtliga relevanta alternativ)

Sveda/värk (sygedage)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Förlorad arbetsinkomst	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Utgifter till medicin	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Utgifter till läkarintyg	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Tandläkarkostnader	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Sjukvårdskostnader	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Utgifter till behandling (t.ex. psykolog eller fysioterapi)	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Utgifter till transport	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Kontanter	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Sakskada	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)

Om sakskada, ange typ av skada: _____

Bestående men	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Nedsatt arbetsförmåga	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Kränkning	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Speciellt för DK, Tort	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)
Övrigt	Nej <input type="checkbox"/> (0)	Ja <input type="checkbox"/> (1)	Vet ej <input type="checkbox"/> (2)

Om övrigt, ange vad: _____

Ange totalbelopp för sökandes yrkande eller uppdelad på de olika posterna:

Uppgift om totalbelopp eller belopp för de olika posterna
är mycket oklart

Kommentar: _____

FINNS DET RÄTTSKRAV PÅ ERSÄTTNING (enligt ev. dom)?

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

Kommentar: _____

ENLIGT DOKUMENTATION I AKTEN:

KAN GÄRNINGSMANNEN FÖRVÄNTAS ATT BETALA SKADESTÅND?

Nej (0) Ja (1) Vet ej (2)

BESLUT OM ERSÄTTNING:

Avslag (0)

Ansökan bifalles helt (1)

Ansökan bifalles delvis (2)

Annat (3), ange vad: _____

Vid avslag på ansökan om ersättning, ange myndighetens skäl:

Vid bifall helt eller delvis, ange vilka poster som beviljats samt belopp:

Vid bifall delvis, ange också vilka poster som INTE beviljats och varför:

SÖKANDES EGNA UPPLYSNINGAR OM FÖRSÄKRING:

Försäkring finns inte (0) Försäkring finns (1) Uppgift saknas (2)

Om försäkring finns, ange vilken typ: _____

HAR SÖKANDE FÅTT ANNAN ERSÄTTNING?

Nej (0) Ja (1) Uppgift saknas (2)

Om ja, ange varifrån och vilken typ av ersättning: _____

FINNS PERSONLIGA BREV I AKTEN?

Nej (0) Ja (1)

FINNS FOTOGRAFIER I AKTEN?

Nej (0) Ja (1)

ANNAT AV INTRESSE? (t.ex. kort beskrivning av händelseförloppet eller andra uppgifter som har väckt speciellt intresse)

ENDAST FÖR LISE-LOTTE OCH ANITA

Är sökande intressant för personlig intervju?

Nej (0) Ja (1) Ev. (2)

Dokumentera varför _____

Bilaga 3. Besöksintervjuerna

Urvalet av intervjuer

Besöksintervjuerna fick av praktiska skäl begränsas till Stockholms län och Själland. Intervjuerna genomfördes på forskarnas eller intervjupersonernas arbetsplatser, i intervjupersonernas hem eller på ett café. Under intervjuerna användes bandspelare utom i få fall då personerna inte ville detta. Tre intervjuer i Stockholm fick genomföras per telefon och en per brev, på Själland två per telefon. Intervjuerna genomfördes ungefär två år efter att brottet inträffat vilket kan ha medfört minnesfel. I Sverige fick intervjupersonerna tre trisslotter som tack för besväret, vilket även angavs i brevet som skickades ut om intervjun. I Danmark gavs en (dyrare) skraplott, vilket dock inte kunde anges i brevet. Utskicket till intervjupersonerna gjordes genom Erstatningsnævnet till dem som inte hade spärrade adresser. Brottsoffren uppmanades i brevet att kontakta forskaren om de var intresserade av en intervju.

Stockholmsgruppen utgjordes av 64 personer där det brott som ansökningen avsett rapporterats i Stockholms län. Urvalet gjordes när tre fjärdedelar av aktmaterialet hade kodats. Personerna söktes via Skattemyndighetens automatiska telefonsvarare. Från gruppen utgick huvuddelen av personerna av olika skäl. Vissa gick inte att nå på grund av att de var avlidna, hade hemlig adress eller inte var folkbokförda, till exempel därför att de vistats på flyktingförläggning vid tiden för brottet. De äldre än 80 år uteslöts. Några kontaktades inte därför att det enligt akten framgick att de kunde ha allvarliga missbruksproblem, vara grovt kriminellt belastade eller mentalt instabila. Ett relativt stort antal saknade telefonnummer eller så visade sig numret vara felaktigt. Av dem som kontaktades tackade en majoritet ja till att intervjuas. Två dök dock inte upp för intervjun och tio svarade senare inte på telefon då tid och plats för intervjun skulle bestämmas. Bland dem som var möjliga att intervjuas uteslöts elva kvinnor för att kompensera att männen i urvalsprocessen blivit för få. För en schematisk beskrivning av urvalsprocessen, se tabell 13 nedan.

Själlandsgruppen utgjordes av 77 personer. Nära hälften kunde inte nås eller var på annat sätt inte tillgängliga för intervju. Av de 47 personer som fick brev med förfrågan om intervju gav inte mer än 15 sitt samtycke. Ytterligare fyra hoppade sedan av. Några av skälen för avhopp

illustrerar brottsoffrens ambivalens inför intervjun. En kvinna som varit utsatt för upprepade tillfällen av våld av en tidigare sambo ångrade sitt skriftliga samtycke när hon blev uppringd för att träffa avtal om intervju. Hon sa att hon trots allt inte orkade prata om det som hänt och sa samtidigt att den ersättning hon fått varit otillräcklig och att hon var ganska besviken över utfallet av sin ansökan: ”Jeg blev spist af med 4 200 kroner og det dækkede ikke ret meget”. En annan kvinna ringde samma dag som intervjun var inbokat och sa att hon blivit sjuk. Det gick sedan aldrig att få tag på henne. En man skickade sms. samma dag som intervjun var inbokad, och ställde in på grund av övertid på sitt jobb. En ny tid för intervju per telefon bestämdes, men telefonen visade sig sedan vara avstängd. Slutligen var det en intervju som inte genomfördes av etiska skäl. Mannen hade gett sitt skriftliga samtycke till att delta, men vid uppringning för att bestämma tid för intervju framgick tydligt att mannen inte förstod vad han gett sitt samtycke till. För en schematisk beskrivning av urvalsprocessen, se tabell 13 nedan.

I förhållande till Sverige var det svårare att få tag på intervjupersoner i Danmark. Knappt en fjärdedel av gruppen deltog till slut i en intervju. Det finns antagligen olika förklaringar till svårigheterna. Av juridiska skäl har forskaren i Köpenhamn inte självständigt kunnat ta kontakt med potentiella intervjupersoner. Utskick har istället gjorts via Erstatningsnævnet, som författat en egen skrivelse och i den medsänt en förfrågan från projektets danska forskare om att delta i undersökningen. De personer som har önskat delta skulle lämna sitt skriftliga samtycke direkt till forskaren, och har därefter kontaktats av denna för att träffa avtal om intervju. Det finns flera problem med detta tillvägagångssätt. Det har krävt en aktiv handling från personens sida, vilket i sig kan göra att flera personer faller bort. Ett par språkliga formuleringar i Erstatningsnævnets skrivelse har också varit problematiska ur ett forskningsmässigt perspektiv men har inte kunnat ändras av juridiska skäl. Att motta en försändelse som innehåller två brev, ett från Erstatningsnævnet och ett från en forskare, kan också verka krångligt och oöverskådligt och göra att några personer faller bort.

En ytterligare svårighet i Danmark gäller skyddade person- och/eller adressuppgifter. Häri ingår så kallat forskarskydd, vilket innebär att man inte vill bli kontaktad för vetenskapliga undersökningar. Enligt Sundhedsstyrelsen, som ansvarar för det centrala personregistret (CPR), är det totalt 13 procent i Danmark som valt att skydda sina adressuppgifter. I hela det danska urvalet för denna undersökning (180 personer) är det 28 procent som haft skyddad

adress. I Själlandsgruppen är det vanligare bland kvinnor än bland män, 55 respektive 35 procent.

Tabell 13. Urvalsprocessen för besöksintervjuer i Stockholms- respektive Själlandsgruppen.

	Stockholmsgruppen		Själlandsgruppen	
	återstod		återstod	
Totalt antal personer	64		77	
Ej tillgängliga	15	49	30	47
Brev sänt till	49		47	
Ej svar/tackat nej	12	37	32	15
Överrepresentation av kvinnor utgår	11	26		
Ångrar samtycke/hoppar av			4	11
Personer (män) som ej kunnat nås	6	20		
Antal genomförda intervjuer	20		11	

Intervjuområden – besöksintervjuer

Uppgifter om intervjupersonen

Ålder

Arbete

Civilstatus (gift/sambo/ensamstående)

Barn

Typ av boende (hyresrätt/bostadsrätt/eget hus etcetera)

Händelsen som ligger till grund för ansökan om ersättning – vad har hänt och när hände det?

Försök att ringa in vilken relation som var mellan gärningsperson och offret

Ersättningen

Varför har man sökt ersättning?

Vilken praktisk och symbolisk betydelse har ersättningen?

Vilken status upplever man att ersättningen har gett anledning till eller kanske inte gett anledning till – till exempel som ”superoffer” därför att man fick allt man sökte för snabbt och smidigt, eller som ”lågstatusoffer”, därför att man antingen inte fick allt man sökte eller inte fick något alls och slutligen ”superminusoffret” som inte ens fick händelsen godkänt som ett brott.

Förväntningar

Har man fått någon ersättning eller fick man avslag?

Hur mycket pengar har man sökt (ungefär) och hur mycket har man fått?

Vad har det betytt att få ersättning/pengar eller vad har det betytt att få avslag? (Om IP inte förstår, ge konkret exempel på att man kan ha utsatts för till exempel misshandel och fått sina tänder utslagna. Det kostar mycket pengar att få dem lagade och då kan det vara bra med ersättning. Har du till exempel en liknande upplevelse i förhållande till det du varit utsatt för?)

Vad har det betytt att man eventuellt inte fått alla pengar man sökt?

Upplever man att eventuell ersättning har varit en hjälp, eller

Upplever man att det inte har varit värt besväret (det har bara inneburit bekymmer/problem/besvär)?

Hade man några speciella förväntningar i förhållande till ersättning? (storlek på belopp, ansökningsproceduren, handläggningstid etcetera)?

Vad har man tyckt om själva ansökningsproceduren? (har det varit enkelt, svårt, snabbt, långsamt etcetera)?

Myndigheten

Brottsoffrens bild/uppfattning av Erstatningsnævnet/Brottsoffermyndigheten (till exempel om de uppfattar det som socialen eller som ett försäkringsbolag). Upplever man att de står på offrens sida?

Bilaga 4. Telefonintervjuerna

Urval av intervjupersoner

Telefonintervjuerna genomfördes endast i Sverige. De begränsades också till dem som fått åtminstone någon ersättning, då flera av frågorna rörde just eventuella effekter av ersättningen. Intervjuformuläret formulerades utifrån tidigare forskning och besöksintervjuerna. Två provintervjuer genomfördes, varefter frågeformuläret modifierades något på förslag av de intervjuade. Intervjufrågorna hade fasta svarsalternativ men även kommentarer antecknades. Telefonintervjuerna genomfördes 2008, vilket innebär att brottet ägt rum minst tre år tidigare och det därför finns risk för minnesluckor. Intervjuerna genomfördes av en av forskarna i projektet tillsammans med en assistent.

Urvalet av intervjupersoner utgjordes av de första 200 som ansökt om ersättning 2005 exklusive de som ingått i besöksintervjustudien och de som alls inte fått någon ersättning. Enligt den lista som sändes till skatteverket var 9 personer ej folkbokförda eller avlidna. För övriga kunde adresser fås från Skatteverket och i fall där adress saknades söktes personen genom nummerupplysningen Eniro.

De 70 personer som hade fått någon ersättning och också hade telefonnummer kontaktades via brev. Av dessa tackade 10 nej till intervju. Av återstående 60 avgick ytterligare 26 genom att de inte kunnat nås efter minst tre uppringningar eller att de inte svarade trots överenskommen tid för intervjun. En ytterligare man utgick då han påstod sig inte ha fått någon ersättning, vilket han enligt akten hade. Återstående 33 personer, 15 kvinnor och 18 män intervjuades. Ett internbortfall uppstod genom att särskilt vissa frågor inte besvarades.

Intervjuade genom besök eller telefon

Avslutningsvis ges en sammanställning av dem som intervjuats genom besök eller telefon efter vissa variabler i tabell 14. Urvalsprocessen och det begränsade antalet intervjuer innebär att det knappast rör sig om helt representativa urval. Det visar sig dock att efter fyra variabler är skillnaderna i förhållande till de totala urvalen inte påfallande. Skillnaderna utgörs särskilt av att de som utsatts för brott i arbetet varit lättare att nå medan yngre varit svårare att nå.

Tabell 14. Intervjupersoner och totalurval i Danmark och Sverige enligt vissa brott och sociodemografiska egenskaper. Procent.

	Sverige: besöks- intervjuer n=20 %	Sverige: totalt n=302 %	Danmark: besöks- intervjuer n=11 %	Danmark: totalt n=180 %	Sverige: telefon- intervjuer n=33 %	Sverige: totalt med ersättning n=166 %
Kvinnor	50	41	36	25	45	59
18-34 år	45	52	36	55	27	54
Misshandel	50	43	82	75	55	46
Arbetsbrott	35	24	36	11	45	54

Bilaga 5. Frågeguide till telefonintervjuerna

Hej!

Jag heter NN och ringer från Stockholms universitet. Vi håller på med en intervjuundersökning om ekonomisk ersättning till brottsoffer från staten. Vi skickade ett brev om undersökningen till dig för en tid sedan. Har du fått det (brevet/informationen)?

Syftet med undersökningen är (som sagt) att se vad du som ansökt om ersättning tycker om ansökningsproceduren och vad ersättningen betytt för dig.

Att vi ringer just dig beror på att du fått beslut från Brottsoffermyndigheten 2005.

Intervjun görs alltså på telefon tar ungefär en kvart, 15 minuter

Brottsoffermyndigheten vet inte vilka vi ringer till. Det kommer absolut inte framgå att det är just du som svarat på de här frågorna. Jag ringer alltså inte från Brottsoffermyndigheten utan Stockholms universitet som är helt fristående från myndigheter som Brottsoffermyndigheten.

Går det bra att göra den här telefonintervjun nu? Om nej,

Kan vi bestämma en tid när som passar dig och att jag ringer upp dig då?

– Är det frågor du inte vill besvara så säg bara till.

– Du kan också avbryta intervjun när du vill.

Var uppmärksam på

att tala långsamt

att det är brottet man sökt ersättning för och inget annat brott de pratar om

att de inte blandar ihop Brottsoffermyndigheten med lokala ideella brottsofferjourer. Om så anges detta på de utrymmen som finns i enkäten – bry dig inte om att diskutera eller ingående förklara skillnaderna

att för vissa frågor använda uttryck/begrepp anpassade till ålder (se frågorna)

att bygga på eventuellt svar som redan getts, det vill säga fråga till exempel **inte** om brottet gått till rättegång om IP redan nämnt detta, utan säg istället, ”brottet gick alltså till rättegång” när den frågan kommer, och sedan ”blev gärningsmannen dömd till skadestånd alltså” som är nästföljande fråga

Den här händelsen som du utsattes för, hur allvarligt uppfattade du själv att det du var med om var?

Allvarligt/ Mycket allvarligt

Ganska allvarligt

Inte särskilt allvarligt/Inte allvarligt alls

Vet ej/Ingen uppfattning/Minns inte

Kände du dig kränkt av händelsen?

Ja

Nej

Delvis

Annat

OM JA

På vilket sätt kände du dig kränkt?

Hade du någon att prata med efter det här? Fick du stöd av någon?

Ja med...

Bottsofferjour

Socialen

Psykolog/Terapeut

Vänner/kamrater/familj/sambo

Arbetskamrater

Arbetsledning

Nej

Minns/vet inte/kanske

Behövde inte prata/inget stöd

Annat Vad? _____

POLIS OCH RÄTTEGÅNG

Så tänkte jag höra lite kort om din erfarenhet av polis och andra myndigheter

Är du nöjd med hur *polisen* var? På en skala 1-5, där 5 är högst betyg och 1 lägst, vad skulle du ge polisen för betyg?

Ja nöjd

Nej inte nöjd

Ganska nöjd/både nöjd o inte nöjd/delvis nöjd

Vet inte/ingen uppfattning/Minns inte

Annat

Gick brottet du ansökt om ersättning för till rättegång?

Ja

Nej GÅ TILL FRÅGA X

Väntar på att det ska komma upp GÅ TILL FRÅGA X

Vet inte/kanske/Minns inte

Skulle göra det med det lades sedan ner GÅ TILL FRÅGA X

Annat Vad?

OM JA

Blev gärningsmannen dömd för brottet du utsatts för?

Ja

Nej

OM JA

Blev du tilldömd skadestånd?

Ja

Nej

Förutom polisen, är du nöjd med övriga rättsväsendets bemötande som åklagare, advokat, målsägandebiträde? Kryssa i

åklagare advokat domare målsägarbiträde

Ja nöjd/ganska nöjd

Nej inte nöjd/Knappast

Kanske /delvis

Vet inte/Minns inte/

Ingen åsikt

Hade ej/knappt kontakt

Annat

BROTTSOFFERMYNDIGHETEN & INFORMATION

Nu tänkte jag fråga dig lite om brottsoffermyndigheten och din erfarenhet av denna statliga myndighet

Vad tycker du om den information du fått från Brottsoffermyndigheten under den tid ditt ärende behandlades?

Bra

Dåligt

Varken bra eller dåligt/Delvis bra delvis dåligt

Minns inte/Vet inte

Ingen åsikt

Hade knappt någon kontakt med dem

Annat

Tycker du det gick snabbt med beked och beslut om att du fått ersättning?

Ja, gick snabbt

Nej, tog för lång tid, jag fick vänta länge på beslutet

Vet inte/Minns inte/Ingen uppfattning

Spelade ingen roll, jag brydde mig inte så mycket

Annat

Hade du förväntat dig att få ersättning?

Ja

Nej

Vet inte/minns inte/kanske

Annat

Tycker du att det var krångligt att ansöka i betydelsen för mycket pappersjobb, till exempel intyg, ta kopior, ringa runt och sånt?

Ja

Nej

Sådär/Ganska/Lite/Delvis

Vet inte/Minns inte/Ingen åsikt

Annat

Behövde du ta hjälp av någon för att ansöka om ersättningen från Brottsoffermyndigheten?

Nej

Ja

Delvis

Minns inte/Vet inte

Annat

Tycker du att det var jobbigt på andra sätt, att det var psykiskt påfrestande att ansöka om ersättning hos Brottsoffermyndigheten?

Ja

Nej

Sådär/Ganska/Lite/Delvis

Vet inte/Minns inte/Ingen åsikt

Annat

Tycker du själva ansökningsblanketten som Brottsoffermyndigheten har var enkel att fylla i?

Ja

Nej

Delvis svårt

Minns ej/Vet ej/Ingen uppfattning

Annat

**Från vem fick du information om ersättningsmöjligheter hos
Brottsoffermyndigheten? Fler kryss tillåtna**

Polisen

Försäkringsbolag

Arbetsgivare/Arbetet

Info direkt från BrOm

Fackförbund

BOJ eller annan ideell organisation t ex kvinnojour, förening

Privat via föräldrar/syskon/bekanta/arbetskamrater

Massmedia inkl Internet

Minns inte

Annat Vad?

**Till de vars förövare dömts: Fick du brev från kronofogden som du skulle svara på
när du sökte om ersättning?**

Ja

Nej

Minns inte/vet inte

OM JA

Vad tycker du om det?

Bra/Helt okej/Förståeligt/Inga problem

Dåligt/Mindre bra/Idiotiskt etcetera

Vet inte/ Minns inte/Oväsentligt/Ingen uppfattning

Annat Vad?

**Tycker du det var lätt att få i kontakt med Brottsoffermyndigheten via mejl, post
telefon?**

Ja

Nej

Sådär/Ganska/Ibland/Delvis

Vet inte/Minns inte/Ingen uppfattning

Hade ingen kontakt

Annat

Vilket betyg ger Brottsoffermyndigheten och dess personal på en skala 1-5?

1

2

3

4

5

Hade ingen kontakt med Brottsoffermyndigheten

Ingen uppfattning

Är du nöjd med ersättningen du fick?

Ja

Nej

Sådär/Ganska nöjd/Delvis nöjd

Spelade ändå ingen roll, jag brydde mig inte så mycket

Vet inte/Minns inte/ingen uppfattning

Annat: Vad?: _____

Du är alltså inte/Du är alltså besviken på själva beloppet?

Ja

Nej

Delvis

Vet inte/Minns inte/Ingen åsikt/Spelade ändå ingen roll

Annat. Vad _____

Eventuella kommentarer

**OK, Nu tänkte jag ställa några frågor om hur du såg på ersättningen du fick av
Brottsoffermyndigheten och så ser vi om du håller med eller inte:**

--Pengarna jag fick gjorde att jag kunde "gå vidare i livet" efter brottet?

Ja

Nej

Nja/Kanske/delvis/beror på

Spelade ingen roll

Vet inte/minns inte/Ingen åsikt

Annat. Vad _____

–Ersättningen gjorde att jag lättare kom över brottet?

Ja

Nej

Lite/Kanske/Delvis

Spelade ingen roll

Vet inte/minns inte/Ingen uppfattning

Annat. Vad _____

—Ersättningen gjorde att det kändes som att samhället tog brottet på allvar?

Ja

Nej

Lite/Kanske/Delvis

Spelade ingen roll

Vet inte/minns inte/Ingen uppfattning

Annat. Vad _____

--Jag fick upprättelse genom den ersättning jag fick från Brottsoffermyndigheten?

Ja

Nej

Lite/Kanske/Delvis

Spelade ingen roll

Vet inte/minns inte/Ingen uppfattning

Annat, Vad? _____

Så undrar jag om du drabbades ekonomisk av brottet på något sätt. Hade utgifter eller förluster på grund av brottet?, till exempel taxiresa, sjukhusbesök, kläder som gick sönder under brottet eller liknande

Ja

Nej

Vet ej/minns ej

Annat. Vad _____

OM JA

**Betydde ersättning från Brottsoffermyndigheten att du fick
kompensation för dessa?**

Ja

Nej

Delvis

Vet inte/minns inte/Ingen åsikt

Annat. Vad _____

Nu får man ju ersättning först efter att man vet att gärningsmannen inte har pengar att betala om nu han eller hon har identifierats.

Hade du hellre fått pengar av förövaren än från Brottsoffermyndigheten och staten?

Ja

Nej

Spelade ingen/hade inte spelat någon roll

Vet inte/Ingen åsikt

Annat

Spelade det någon roll annars för dig varifrån pengarna kom? (Förövare
Försäkringsbolag, Brottsoffermyndigheten (AFA; Arbetskadeförsäkringen till dem som
utsatts i arbetet), socialtjänst (nämn dessa beroende på intervjuperson och vad den sagt
innan)

Ja hade betydelse/Viktigt

Nej saknade betydelse/Inte viktigt

Vet inte/Kanske/Beror på/Delvis

Ingen åsikt

Annat

Varför sökte du ersättning?

**Det finns en så kallad självrisk om 1 500 kronor som dras av summan när Brom
betalar ersättning. Vad tycker du om det?**

Bra/Helt ok/Förståeligt/Inga problem

Dåligt/Mindre bra/Idiotiskt etc

Vet inte/ Oväsentligt/Ingen uppfattning

Annat. Vad _____

**Gjorde du något speciellt för pengarna du fick? Gjorde en resa, köpte något och så
vidare**

Nej ingen speciellt alls

Ja jag reste/köpte något etcetera

Vet inte/minns inte/

Annat

Ange här vad man gjorde för pengarna om man gjorde något speciellt

I det stora hela: Vad betydde pengarna du fick?

Jättemycket/Mycket positivt

Viss betydelse

Inte så mycket i det stora hela/ Knappast något/Ingenting/

En skymf! Jättejobbigt att få så litet /Usch!/för jävligt

Spelade ingen roll

Pengar betyder ändå ingenting

Eventuella kommentarer:

Avsluta med nedanstående frågor om det känns naturligt, annars tacka och säg hejdå

Avslutningsvis tänkte jag fråga dig om din sysselsättning var du är född och sån't

Jobbar du? Går i skolan etceera?

Jobbar Med vad/yrke _____

Studerar

Både jobbar och pluggar

Långtidssjukskriven/Arbetslös

Föräldraledig

Annat. Vad _____

Trivs du med ditt arbete/skolan

Alltid/För det mesta/Oftast

Ibland/Det beror på/Kanske

Sällan/Aldrig/Knappast

Går inte i skolan/jobbar inte

I vilket land är du född?

Sverige

Annat nordiskt land

Utomnordiskt land

Hur var din livssituation när du utsattes för brottet du sökte ersättning för?

Bra/Ganska bra

Sådär, delvis bra/delvis dålig

Dålig, jättedålig

Vet inte/Minns inte/Ingen uppfattning

Hur är din livssituation idag?

Bra/Ganska bra

Sådär, delvis bra/delvis dålig

Dålig, jättedålig

Vet inte/Minns inte/Ingen uppfattning

Har du kommit över brottet nu?

Ja

Nej

Delvis

Vet inte/ingen åsikt

Annat

Är det något du vill tillägga?

Tack ska du ha! Ha en fortsatt trevlig dag. Hej då!

Kriminologiska institutionens rapportserie

- 1995:1 Estrada, Felipe, *Ungdomsbrottslighetens utveckling 1975–1994*.
- 1996:1 Rytterbro, Lise-Lotte, *Narkotikamissbruk upptäckt genom urinprov*.
- 1997:1 Ringman, Karin, *Brottsförebyggande åtgärder i en förort*.
- 1997:2 von Hofer, Hanns (red.), *Nordic Criminal Statistics 1950–1995*.
- 1998:1 Backström, Malin (red.), *Homosexuell i dag*.
- 2001:1 Westfelt, Lisa, *Organisatoriska förändringar inom svensk polis under 1900-talet med avseende på kampen mot organiserad brottslighet*.
- 2001:2 Hörnqvist, Magnus, *Allas vårt ansvar – i praktiken. En statligt organiserad folkrörelse mot brott*.
- 2001:3 Shannon, David, *Graffiti and Adolescent Delinquency. An Analysis of Short Term Career Trajectories*.
- 2003:1 Tham, Henrik (red.), *Forskare om narkotikapolitiken*.
- 2003:2 Karlsson, Jenny & Pettersson, Tove, *Fokusgruppsintervjuer med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningspersoner och offer*.
- 2003:3 Falck, Sturla, von Hofer, Hanns & Storgaard, Anette (red.), *Nordic Criminal Statistics 1950-2000*.
- 2005:1 Skrinjar, Monica, *Bilder av och åtgärder mot narkotika(miss)brukare – en reflexiv studie*.
- 2005:2 Pettersson, Tove, *Polisingripanden vid eget bruk av narkotika. Särbehandlas personer med utländsk bakgrund?*
- 2005:3 Heber, Anita, *Var rädd om dig! En litteraturöversikt om rädslan för brott*.
- 2005:4 Ericson, Christina, *Kvinnor och män i kriminalpolitiska motioner 1971-2000. En analys i ljuset av tre feministiska perspektiv*.
- 2006:1 Litzén, Staffan, *Oro för brott i urban miljö. Trygghetsundersökningar med anknytning till Stockholm*.
- 2006:2 Johnson, Michael, *Inblick i en ungdomskultur. Samtal med graffitimålare*.
- 2007:1 von Hofer, Hanns & Nilsson, Anders (red.), *Brott i välfärden. Festskrift till Henrik Tham*.
- 2008:1 von Hofer, Hanns, *Brott och straff i Sverige*.
- 2008:2 Evertsson, Nubia, *Political Corruption and Campaign Financing*.
- 2009:1 von Hofer, Hanns (red.), *Leif Lenke in memoriam*
- 2009:2 Green, Anders, *Fotboll och huliganism. Utveckling, problem och åtgärdsarbete i England och Skandinavien*
- 2009:3 Nilsson, Anders & Estrada, Felipe, *Criminality and life-chances. A longitudinal study of crime, childhood circumstances and living conditions up to age 48*.
- 2009:4 Rytterbro, Lise-Lotte, Rönnelid, Anita och Tham, Henrik, *Brottsskadeersättning ur brottsofferperspektiv. En komparativ studie av Danmark och Sverige*.